

1904.

РІЧНИК VII. ТОМ XXVIII.
КНИЖКА X. ЗА ЖОВТЕНЬ

ЗМІСТ.

П. А. КУЛІШ:	
Словце до земляків....	1
До Німців	2
ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ:	
Над морем	3
В. КРАВЧЕНКО:	
Чад	5
М. ДЕРЛИЦЯ:	
Поратували	38
МОДЕСТ ЛЕВИЦЬКИЙ:	
Куди соколи літають, туди ворон не пускають	42
ЛЕВ ЛОТОЦЬКИЙ:	
Прокіп Чіпчик	54
Л. ГІРН:	
I. На стації	68
II. Гару	71
КАТУЛЬ МАНДЕС:	
Жмуток незабудьок ...	77
ОКТАВ МІРБО:	
На стрічу щастю	81
П. ГРАБОВСЬКИЙ:	
Із англійських поетів... 86	
—	
І. ФРАНКО:	
Соціальна акція, соціаль- не питанє і соціалізм ..	1
ВОЛОДИМИР ГНАТЮК:	
Єретик між москвофі- лами	24
СИН УКРАЇНИ:	
Азіятські люди	38
І. ФРАНКО:	
Новини нашої літератури	43
П. ВІЛЛЯРІ:	
Ірредентизм	50
Хроніка і бібліографія....	55

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-
НАУКОВИЙ
ВІСТНИК

ЛЬВІВ.

З друкарні Наукового Тов. ім. Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ
ВІСНИК.

ВИДАЄ

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

Редакційний комітет:

Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський,
др. Іван Франко.

За редакцію відповідає: Володимир Гнатюк.

РІЧНИК VII. ТОМ XXVIII.

У ЛЬВОВІ, 1904.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

S91.7405
LIN
v.7
no. 10-12

Зміст двадцять осьмого тому.

За жовтень, падолист, грудень 1904 р.

стор.

I. Поезії.

П. А. Куліш: Словце до земляків	1—2
До Німців	2—3
Василь Пачовський: Над морем	3—5
П. Грабовський: Із англійських поетів	86—88
Андрій Паращак: Із поезій I—II	89—90
Леонід Грота: Байки I—III	90—92
Адам Асник: Із поезій I—IV	183—184
Наш альбом	185—188
Із поезій Й. В. Гете: Новий Павзій і його квіт- ківниця	259—264

II. Повісти, новелі, драми.

В. Кравченко: Чад	5—37
М. Дерлиця: Поратували.	38—41
Модест Левницький: Куди соколи літають, туди ворон не пускають	42—53
Лев Лотоцький: Прокіп Чіпчик	54—67
Максим Олійник: От тобі школа	92—94
Грицько Кернеренко: Цілюще зілля	85—99
Орищин: Б горальні	100—103
Ів. Калениченко: Лихо за лихом	103—122
Іван Охримович: Чари	123—134
Гр. Коваленко-Коломацький: З Кавкаву на Україну	135—144
Евгенія Ярошинська: Гість	188—191
О. Цєя: Про кохання горлиці	192—193
Ольга Коренець: Нещасний випадок	194—196
Олександр Журбенко: На просторі	197—202
Невідомий: До фабрики	203—207
Олександр Катренко: Біля золота	208—224
Теоділь Окуневський: Ігрец	225—229

	стор.
Д. Гір: I. На стації	68—71
II. Гару	71—76
Катуль Мандес: Жмуток незабутьок	77—80
Октав Мірбо: На стрічу щастю	81—85
Новочасна польська сатира	145—162
З дороги	163—171
Юрій Карасек: Миліттин гай	172—175
Володислав Оркан: Костка Наперский	176—182
Леонід Андреев: Пропасть	230—242
Артур Шніцлер: Анатоль перед шлюбом	143—259

III. Література, наука, штука.

Іван Франко: Соціяльна акція, соціяльне питане і соціялізм	1—23
Володимир Гнатюк: Бретик між москвофілами	24—37
Син України: Азіятські люди	38—42
Іван Франко: Новини нашої літератури	43—49
Іван Кривецький: Київське історичне товариство Нестора-літописця	65—72
М. Лозинський: З сучасного робітницького руху	73—100
Non Severus: Шевченко і критики	116—129
Іван Франко: Подуви весни в Росії	141—168
М. О.: З українських розрухів	198—203
В.: Два ювилеї	204—207
Д. Лукіянович: Евгенія Ярошинська	208—213
—	
II. Віллярі: Ирредентизм	49—54
II. Ваглер: Новітні вигади в старині (Конець)	101—115
—	
До збирачів етнографічних матеріалів	214—217
—	
Хроніка і бібліографія:	
1. З літератури і науки	55—57, 130—133, 218—223
2. Нові книжки	57—64, 133—137, 223—227
3. З громадського життя	138—140, 229—231
4. Театр і штука	64, 227—228
5. Некрольоги	137—138, 228—229
6. Оголошеня	140, 231
7. Від редакції	63

П. А. Куліш.

СЛОВЦЕ ДО ЗЕМЛЯКІВ

на появ Позиченої Кобзи.*)

Вузьенько Русь ми звикли розуміти,
І творимо її собі з казок...
Химерного письменства хирні діти!
Ми-б узяли хоч Німця на вразок.

У жертву нас він Батию покинув
І прихились до Греків та Римлян,
Широкою рікою життя плинув,
Поки ввійшла в науки океан.

О кобзо! ти, що в Німців позичали
Не раз, не два славянські главари!
Зневаж, забудь усе, що нам співали,
Сліпуючи, козацькі кобзарі.

Вернись у ту старовину велику,
Як перед ми в Славянщині вели,
Як Половців жахали силу дику
І захистом культурникам були.

Нехай твої високотонкі струни
Задзвонять знов, як „віщий“ той дзвонив,
Що лаврами сьвяті нам древні труни
Про всі царства, про всі віки окрив.

*) Пок. П. Куліш задумав при кінці життя виладити простору збірку перекладів із чужомовних, особливо німецьких поетів п. з. Позичена Кобза. Першою частиною тої збірки мав бути переклад поезій Гете, який ми друкували минулого року в Л.-Н. Вістнику. Як передмову до того перекладу поклав Куліш отсі дві вірші »Словце до земляків« і »До Німців«, які ми містимо тут. — *Ред.*

І вклонимось тіням великославним,
 Що викликав із забуття до нас,
 І зробимось в Славянстві рівноправним
 Народом, як бували в оний час.

І подамо чужим народам руку,
 Що руський дух і в мирі і в бою
 На висоті держали, та в розлуку
 Із Руссю Русь не пустимо свою.

Хоч кинуту чужим нас на поталу,
 Роздерто нас безбожно на шматки,
 Ми вернемось к' єдиности началу,
 Не прати-мем природі навпакі.

І вийдемо з політики туману,
 Що голови потуманила нам,
 Що подала Ляхам нас ув оману
 І учням їх, сіпакам козакам.

Д О Н І М Ц Ї В

на появ Позиченої Кобзи.

Довгенько нам була Німеччина замкнена,
 Замкнули-ж нам її герої-козаки.
 Наслухалась про них вістий уся вселенна,
 Які вони були буйтури-хижаки,
 Як всюди писане й друковане палили,
 Як християн-сусід в людській крові топили,
 І дбали про одно: щоб сьвіт увесь тремтів,
 Там де козак-хижак з Татариним летів.

Чи піймуть же то нам поважні Німці віри,
 Що мова з мов була не в них, а в козаків,
 Що й трубадури їх і вславлені трувіри
 Повчитись мусіли-б у наших земляків,
 Коли-б нам Польща шкіл своїх не споруджала
 І з-малку нам смаку письменством не псувала...
 Так! мову матерню ми вчились забувать,
 Письменським язиком по руській лядувать.

Могила придушив у Києві нам духа,
 Його схолястика засіла й у Москві,
 Повстала й там була письменницька засуха,
 Та не подужала міцної голови:

Що в мові поспував невдаха Тредьяковський,
 Воздвигли Ломонос, Державин і Жуковський,
 А що гряде її великий властелин,
 Пророкували нам Крилов і Карамзін.

Прийшов — і сотворив нове в народіх слово,
 Як царство сотворив нове колись Іван...
 Ми з-першу зиркали на Пушкіна сурово,
 Що ніби по Ляхах родивсь ізнов нам пан, —
 Аж ні! Котляр, Гулак, ба й Квітка помиляв ся,
 Що руський наш язик московщині піддав ся:
 У скелі й нам пробив криничину Пеґас, —
 Кастальської напивсь по пушкінській Тарас.

Бурлива в кобзаря живуща і сцілюща,
 Як ворохобники бували буйтурі,
 Що нас, мов соловей, витала на зорі;
 Ще раз прокинулась в нас Муза невсипуща;
 Як нам до Батія „живії“ рокотали,
 Так довго і після Руїни не вмовкали...
 Тарас нам нагадав ті „віщіі персти“,
 Що „на живі складав“, Бояне батьку, ти!

Оце-ж тепер уже, поважні Німці, знайте,
 Що джерело нове живить наш руський дух...
 Нам кобзи славної ласкаво позичайте:
 Не буде вам вона тонкий терзати слух;
 Дозвольте взяти й нам високі ваші тони,
 А чей і в нас сердець озвуть ся міліони
 На голос голосний великих кобзарів,
 І мови вашої, і розуму царів...

Василь Пачовський.

НА Д М О Р Е М.

Там на стоці гір тераси
 виноградні так блищать,
 кипариси, ананаси
 серед цвітущої мерехтять!

Небо чисте, перлозоре
 все до сьвітла мінить ся,
 а в долині синє море
 злотоцвіттом пінить ся!

З моря ніби виринають,
як тополі, кораблі —
їх вітрила в сонцю мають
наче крильми мотилі!

А там філя щось понёсла,
а там човен крутить ся —
сонце сьвітить, грають весла,
злотом філя мутить ся!

А що весла піднесуть ся,
то з них золото паде;
а що впаде — філі пруть ся,
мов гадюка злота йде!

*

Гасне сонце, плаче мева,
лине мрака опалева
понад море з берегів...
О добраніч, рідний краю,
я здалека засилаю
свій тихенький спів!

А за човном злота стежка
іскорками граєть ся —
ціле море, як мережка
злота, розвиваєть ся!

Задивив ся я на море,
ще натішитись не міг —
як збудилось давне горе
десь у грудях у моїх!

Десь виходить з-під реберця,
ревно плачучи, і знов —
знов сїдає коло серця
моя скривджена любов!

*

*

Дзвонять дзвони, сходить зоря,
теплий вітер віє з моря —
я хотїв би бути там,
мені сумно нині всюди...
Рідні села, рідні люди,
о добраніч вам!...

В. Кравченко.

☉ Ч А Д. ☉

(ПСИХОЛОГІЧНЕ ОПОВІДАННЯ).

Присвята Віталю Боровикови.

I.

Пані Маряна сидить у себе при столі, її чоловік — капітан Микола Туркевич уже в-дев'яте ідне й теж до неї говорить :

— Розшолопай — кожна жива істота потребує собі ласки, та не кожне вміє приголубить... Більше таких людей, що хочуть, щоб тільки їх самих слухати, і мало тих, що вміють вислухувать других... Галинка до тебе горнить ся, а ти її одпихаєш від себе — мене дорікаєш тим, що ніби то я в неї закоханий; коли-ж і ти любиш її не менш за мене...

— Не можна не полюбить того, хто щиро страждає, чия душа сама тебе благає, щоб ти її приголубив...

— Ти скажеш, що в Галинки є мати, то хай і голубить її... Та-ж ця мати иньших дітей має, про Галинку їй зовсім байдуже...

Пані Маряна похнюпилась.

— Бач, на мене нападаєш за неї, а сама зажурила ся.

— Бо таки мені її шкода, — озвалась господиня, зводячи свої добрі, сірі очі на чоловіка, — і це тим, — казала вона далі, — що Галинка ні батькових, ні материних пестощів не вазнала.

Галинка, про яку зараз велась розмова межі подружжям Туркевичів, була дочкою справника. Як дочці був один рік, справник через свою жінку, велику джигу, заплутавсь у казбонних

грошах. Потім про нього казали: „він пішов Владимирський шлях топтати“.

Жінка не пішла за чоловіком, а через пів року, як вона почувала про його смерть, сама віддала ся за цукровара; про Галю забулась.

Змалку ця дитина росла на селі у свого дядька, батькового брата, невеличкого дідича, що бездітний жив офіцером в одставці, а до того був ротнім Миколи Туркевича.

Малій було десять літ, як її віддали до гімназії.

Хутко дядько вмер, а на ті невеличкі гроші, які по ньому лишились, Галинка жила у пенсіоні і все-ж таки вчилась у гімназії, котра була у тому-ж місті, де жили й Туркевичі.

Перед кожним сьвятом панночка приходила до цієї родини, почувала у них, була за свою.

Тепер уже три роки минуло, як Галинка скінчила гімназію, там же учителює і мешкає у тому-ж пенсіоні.

— Як жінко не кажи, а все вона одна, — перебив Микола дружину.

— Ні, серце, у Галинки вже є своя мрія, про це-ж вона мені сама призналась... Це діло будім тягнеть ся з того часу, як Галя в перше в роду їхала з села до гімназії, і тоді-ж разом із нею з дому поїхав їхній сусід, гімназієст, що йому тоді було може літ в п'ятнацять, а тепер уже він ніби то університета скінчив і якого, правда, ми з тобою ніколи не бачили..

— Що не кажи, — сказав Микола, — а очевидяче, про що тут іде річ, наша панна нареченого не має, а затим догадай ся, що я надумав.

— Ти хотів би обкрутити її з своїм братом Петром?

— А хоч би й так. Він добру посаду має, а в неї на посаг тисяч із пять рублів.

— Куди лізеш, яка з них пара? Вона висока, а він проти неї мідний збапок... Йому трицять пять літ, а їй двацять.

— Краса потрібна тільки до шлюбу, у суміжному-ж життю вона не постерігаєть ся. Галинці про це я теж уже не раз закидав. А літа... п'ятнацять літ не велика ріжниця..

— Ти завжди всунеш свого носа там де не треба! — розгнівалась жінка.

— Вона була доручена мені ще її батьком... Мені шкода дивитись на всі ті муки, які доводить ся їй терпіти у тому проти-

внім пенсіоні. За тим як не гризись, а Петра оженю з нею і тебе не питати-му, — гостро закінчив чоловік.

На цей раз розмова межи подружжям скінчилась.

II.

Мясниці. Вечір. Лямпя блискуче горить над столом у їдальні Туркевичів.

Микола уткнув свого носа в книжку. Маряна в різноколірних паперів клеє дітям машкару. За кожну виліплєну нову личину маленята деруть ся, вона завжди попадає до рук найсильнішого блазня девятилітнього Ясика, а найменча Софійка з того плаче.

Вусатий, сутулий, з товстими короткими ніжками, Петро, господарів брат, що приїхав сюди на день попразникувати, у задумі блукає по хатах. А ось він чогось напружено прислухавсь до сінешнього шелесту.

— Обкручу!... — радісно скрикнув Микола, одвівши погляд з книжки на брата.

— Щирого братуху маю... — задоволено моргнув до нього Петро.

А ось і Галинка з'явилась.

До цього вона вже разів кілька здибалась із Петром.

— Серце, Галинко, — кричить господар, закриваючи собою брата, — він за вами страждає!...

— Хто?... — здивувалась панночка.

— А ось!... — і Микола одступивсь у бік.

Побачивши перед собою Петра, панночка не відаючи що йому сказати, похлоплюючись повиталась із ним і разом наважилась іти до господининого гурту.

Ось у Петра, який досі ціле своє життя умів тільки провадити розмову з міщаночками, бо й сам походив із міщан і був неук, прилип язик, бо він ще не знав, що можна балакати з панночками; а господар усе це хоч і бачив, про те в серцю його було дуже радісно, він почував те, що йому тут треба ще щось веселого сказати цій громаді і от він скрикнув:

— Чекайте, Галинко!...

Та підождала.

— Голубко, не огудьте нас за те, що ви закохались у мого брата; у нього весь рід жіноцький закохуєть ся!...

Петро засоромивсь і зараз він, у порівнянні з цією струмчастою панночкою, здавав ся цілком скарлюченим, одежа не приставала до його тіла, а коротенька шия подалась уперед і кришку на бік схилилась, немов би засоромлений индик, що спасував у бійці в своїм супротивником.

Щоб як небудь улаштувати справу, господарь, давши Галинці повитатись із дружиною, моргнув цій. Господиня вийшла до кухні; сам же Микола пішов до кабінету.

Діти бавлять ся в їдальні.

Петро в Галинку од разу лишились у горниці самі.

Панна острашливо вирнула на свого сусіда, не знаючи, щоб тут сказати цьому добродієви.

Петро прокашлявсь.

Насовлені обоє мовчать!

— Ну, штука... — бовтнув Петро.

Галинка вчуває, що це вже так її сватають, очима пасе сусіда, а разом же її мізок свердлить таке питання: чи мов ці два слова, які зараз сказав її сучасний балакач, могли-б замерзнути у повітрі, летючи з рота на землю...

— Коли-б не артильщик на двірці, то певне вкусив би скажений собака, — говорить Петро далі.

— Адже це трудно, щоб людська мова могла замерзнути... Це декаденство... — думає панна, вірвалась і побігла в хати.

— А що, як? — радо питає Микола брата, заставши того самого.

— Мені свати не потрібні, сам одружусь! — зарозуміло мотнувши головою каже той.

Жадаючи якомога хутчій скінчити справу, господар лишив Петра, викликає до себе дружину і похапцем питає в неї:

— А що, серденько, спиталась, яке на неї вражіння зробив Петро?...

— Відчепись!...

— Та ні бо, голубко, що вона сказала?

— Каже, що як би Микола Павлович не казав на нього, що в нього весь жіноцький рід закохуєть ся, то може-б і не був противний.

— Кажи, що далі?

— Хай но, каже, я ще кришку подумаю про нього, то скажу вам, чи він мені до вподоби, чи ні...

— Марянку, так хутко!... — зрадів Микола і вненацька мов обценьками обома руками зчавив жінчину голову.

З болю жінка визв'їрилась на чоловіка, силоміць вирвалась із його рук і втекла.

III.

На цей раз балачка про Петрове сватання на цьому й скінчилась, того-ж дня в ночі він поїхав до своєї служби.

Про те за тиждень по м'ясиці, як з'явилась Галинка до Туркевичів, Маряна під'юджена чоловіком, сказала:

— А вгадайте, хто вам шле свій уклін?

— Невже Петро?... — нервово здригнулась панночка.

— І як це так ви од разу вгадали?... Чи часом він тоді не присватавсь до вас?

— Хоч і не сватавсь, а почувую, що може посвататись...

— А що ви думаєте на сей кошт?

— Та це я йшла до вас, і разом же не йшлося, бо вчувалось, що ви про це забалакаєте... і я вмисне наvertала свій мізок на те, щоб думати про пана Петра саме гарне... Справді, чомусь увесь цей час він не йшов мені з голови; тільки я боюсь мамі, щоб вона часом не сказала мені, як це часом вона вміє: йди, каже, хоч за сторожа... Хоч у мене й не стало-б сили порушити її волю, але я послухаю вас: що ви мені порадите, те й зроблю.

— Та він чоловік гарний, хліба на вас заробить... За вроду самі дивіть ся... Він пише, що ви йому здорово впали в око, — запевняє Маряна.

— Як порадите, так і послухаюсь.

— Та вам би варто було ще трохи більш познайомитись.

— Ну, то вже пишть до нього...

Микола, почувши таку від Маряни звістку, мало не здурів із радощів і зараз написав такий лист Петрови:

„Брате, вгадай свою печатку, на якій, памятаєш, вирізаний моряк, що з якорем у руках стоїть на кормі... Свій човен він не в силах зачепити за того пенька, що он маячить із берегу, бо хвиля велика на морі бушує!... Під хвилькою-ж на печаті підпис свідчить: „Таке життя моє!...“ Голубе, ця алегорія є справжнє твоє життя і без мене ти не пристанеш до берега вроду... У двох із Маряною ми вже майже висватали тобі Галинку; як же ти при-

їдеш до нас на Різдвяні свята і ще раз побачиш ся з нею — вона буде твоя...

Твій щирій братуха Микола тебе стискає“.

Врешті на тому-ж листі маячила приписка, зроблена другою рукою :

„Від мене вам низькій уклін... Догадайтесь — від кого?“

Цей аркуш полетів!

— Ні, ти розбери, як ловко я зумів розібрати людську душу!... — вихвально, може в-дев'яте підбіг Микола до дружини, почувуючи, як то справді в нього доладно йде це сватання.

По листі, у протязі кількох місяців у Туркевичів тільки й розмови у здібаннях у Галинкою, що про приїзд її нареченого.

А сама Галинка з початку ніби й соромилась говорити прилюдно про своє женихання, далі-ж нічого: „Так, каже, привичаїлась думати про нього, що вже й не страшно мені... Але, додає вона, не люблю я муштин, що дивлять ся на мене своїми зажерливими очима“...

„Дивно зо мною робить ся — сватав мене секретар із поліції, він дуже гарний був... Ні за що за такого не пішла б... Умисне з своєю подругою його обкрутила.

„Звичайно, зараз уже він не такий для мене противний, як був перше, навпаки, тепер він мені здаєть ся милим, бо зараз він так далеко від мене, а тоді, як бувало намалюю собі ту картину, як це мов я стану з ним до шлюбу, то чомусь аж моторошно ставало!... Усе мені ввиджали ся його котячі очі, що так заздрісно задивились на сало!...

„А як це, справді, ловко, — ніби роздумуючи, каже Галинка далі, — жадної огиди не спочуваю до Петра, неодмінно піду за нього...

„Коли-ж і те опять, яка це дурниця — воставляють нас разом у одному покою, а далі вже відомо — посватаєть ся...

„Однаково скрізь... Неприємно!“

І Галя нервово здригнулась, наче по за її розпареною спиною внаєцька духнуло морозом...

IV.

Свят вечір. Петро приїхав у цей день ранком, Галинка-ж, щоб не виходило того, що вона сама бігає за парубком, прийшла ще з вечера і ночувала у Туркевичів.

Південь. Пані Маряна пораять ся з кутью; діти, щоб не набридати матері у її праці, пішли до господареві сестри, старій панни Ярини, що жила собі окремо від брата.

Микола Туркевич сидить у своїому кабінеті і погляд його що хвилини одриваєть ся з книжки на двір, де сонце блискуче, бавлячись міліонами діамантів по сніжинках на дерев'яних вітах, вабить людей з хати на свіже міцне повітря.

— А хто-ж найбільше зробив користи нашому селянинові?!
— кричить Галинка у їдальні.

— Гоголь!... — перекрикує її Петро.

— Не вгадали...

— Хиба Кропивницький?!...

— Помилулись... Шевченко!...

— А от мені більше Золя до вподоби!...

— А мені — Мопсан!...

Межи кабінетом та їдальнею велика горниця. Господар устає і зачинає двері в кабінеті до горниці.

Парубок із дівчиною постерегли те, що їх наче умисне зачинили, ще дужче перекрикують одно другого.

Тоді господар мусів зачинити і двері в їдальні до горниці.

В їдальні востім галас іде...

— Читати мішаєте! — не втерпів Микола.

Галинка зненацька зірвалась із місця, побігла до кухні і там щось дуже, дуже цікаве пошептала господині на вушко.

З кухні панночка раптом опинилась у кабінеті, там обхопила Миколу руками за ший, цілуючи його, лепече:

— Голубчику, ви такий милий, симпатичний, я вас страшенно люблю!...

А ось уже панночка кричить зі спальні:

— Миколаю Павловичу, пане Миколо!...

Цей полетів.

У спальні Галинка сиділа насовленою.

— Що з вами?

— Ви чомусь гнівні на мене?... Ви зимно глянули на мене в кабінеті... Я вам набридла... До дому піду — мені плакати хочеть ся...

Господар до помочи собі метнувсь кликати дружину.

Господиня прибігла, втиша Галинку, а Микола в куточку Петра сповідає:

— Брате, ти посватавсь?

— Егеж, дурня знайшов... Так, бач, хутко — взяв — посватавсь!.. Хай но кришку пожде, а то, я бачу, вона у вас уже за-надто зарозумілою стала...

V.

Вечер. Місяць, „свідок кохання“, чистий, прозорий, злегка затемнюючи блиск зірок тихо пливе по світлому небі...

Мороз притискає.

Там, у середині міста ще й досі горить сила вогнів, чується одноманітна панська толокнеча, а в пригороді, де міститься білий domeк Миколи Туркевича, рипить твердий сніг під силою ноженят, тієї міщанської дівтори, що під проводом старших розносять вечерю до діда, баби, до старших парадних родичів...

У сусідському дворі глухий гук роздаєть ся, це тамошній двірник Самійло, згадуючи своє дитинство, макогоном у цямрину гатить.

Десь далеко за містом пальнуло з рушниці. Це так хрещений нарід стрічає Різдво!

У Туркевичів уже зїли кутю і господиня з Петром та Галинкою пішли до панни Ярини „з кутюю“.

Микола зостав ся дома і о пів десятої, поклавши дівтору спати, почув як знадвору щось задзвонило.

Двері розчинив сам господарь і тут же перед ним виросла постать незвичайно високого офіцера, одітого у велике футро; голова цієї людини була замотана в башлик.

— Туркевич дома? — спиталась постать.

— Ось де він!..

І тут же раптом Микола впізнав свого друзяку з дитинства, поручника Грицька Кондуренка.

Микола й Грицько служили в різних полках, один від другого на кілька сот верст. Дитинство по часті забувалось, а все-ж що разу здибавшись ці два товариші, навіть не повдоровкають ся як слід і зараз же ведуть розмову про те, як Грицько, будши сиротою, з початку по чужих хатах тиняв ся; став більшим, почтливоном зробивсь і що дня до півтораства — двісті верст мусів літати з казюнною почтою і разом же у себе за пазухою тримав граматику, на перепряжках по стаціях завчав ся з неї, а повернувшись до дому, біг до Миколи, здавав тому свої лекції.

Микола-ж, походячи з заможної міщанської сім'ї, учився в школі.

Обидва разом до війська пішли, а скінчивши юнкерське, розійшлися по різних полках, літ із десяти не відаючи один про другого; а тепер одшукавшись, Гриць що року приїздить до Миколи „поїсти куті“.

Розібравши гостя, і по звичайній по здібанню розмові, господарь запросив його до їдальні, частує його кутюю, уваром...

— Невже ти й досі не оженився? — питає Микола Грицька.

— Як бач...

— Попроси мене, хутко обкрутю!... — весело потирає руки Микола.

— Протягом нашого життя у кожного з нас набирається велика сила скорбот і чим ближше до домовини, тим самотнішими стаємо... Не оженився уже, а все-ж, як згадаю свою самотність, то зараз же ввижається мені той „старий парубок“, якого я ще малим бачив намальованим у часописі „Голитва“. Той парубок зігнутий сидів у старому, запалому кріслі... старий халат, заслинена люлька у беззубих яснах. Великий пес склубочився на забрудженому, скуйовдженому ліжку...

— Замолоду я нікому не вірив, а тепер уже й собі не вірю, бо я слабкий, руїна... Єдина пресвітлая точка тільки й лишилася тепер у моєму житті, це те, що я цілий рік із радістю дожидаюся цього свята... Чомусь у вас на моїй душі усяка людська гризня затуманюється... і знаєш, що мене найбільше тягне до вас?

— Може те, що у нас є гарненька панночка?... А вась, спізнався!... — посварився Микола.

— Твоя дружина мені нагадує одну з колишніх моїх милих, наймиліших знайомих.

— То чого-ж ти тоді гавив?...

— Мучилися ми з нею, а не побралися, бо я зовсім слабкий.

— У мене, бач, oprіч сестри Ярини та брата Петра більш нікого нема в родині, то я оце й виписав сюди Петра, — раптом перебив Микола Грицькове сумування.

— Це того, що ми з тобою його маленького по горах катили?

— Той самий, котрий, щоб ми його більше возили, невгавачючи за це співав нам:

„І хліб пекти
По телята йти,
Коли-б мені, Господи,
Василя знайти...“

— Дома він, бач, без місця блукав, міщанчук тай годі, а тут через нашого полковника я дістав йому урядову посаду помічником бухгалтера у Озерянському Казначействі... Чини підуть...

— Що не кажи, а міщани міцна сила, — підтримав Грицько.

— А вже-ж, нашому братови яку-б роботу до рук не дати, розтрощимо!...

— Бо ми найкраща сила.

— Одно слово, з міста Білавірря... Візьми ти хоч і Петра; він і не офіцер, про те не менш за нашого здатний до чинів... Але під секретом, сьогодні він посватаєть ся до відомої тобі паночки — Галинки... Досі вони, бач, водились, водились і нічого не виходило, а це вже гаразд усе скінчило ся... Вона вчителькою у гімназії... Спрітка... Гарненька така... От тобі й білавірець!...

— Та-ж певне проти неї Петро зовсім простий?!...

— Мовчи!...

Тут Микола раптом налетів на Грицька і товариші ще раз щиро почоломкались.

VI.

— З ким це ти тут бубоїв? — спиталась Маряна у чоловіка, разом із Галинкою та Петром вернувшись у ночі до дому.

— Та з дітьми-ж, — збрехав Микола.

— Лишенько, це-ж наш серцеїд! — скрикнула пані і щиро повиталась із Грицьком.

Тим часом як Петро й Галинка витають ся з Грицьком, Микола мерщій ухопив дружину за руку, біжить у куток з нею і тремтяче допитує:

— А що, посватавсь?...

— Ще не спиталась, а думаю, що вже, бо Яринка хоч за це й сварилась зо мною, а я вмисне таки добилаь того, що там самих їх лишила у окремому покою.

— Як це дуже приємно, що він посватавсь на кутю... саме на Богат Вечер... Вони ціле своє життя будуть щасливі!...

— Ти завжди дбаєш про дурниці; уперед далеко забіг!...

— розгнівалась дружина.

Засоромившись чоловік одскочив од жінки, дав їй волю балакати з Грицьком, а сам уже з Петром шепочеть ся:

— Таки бухнув?!...

— Моя...

— От молодчина!... Зараз уже геть усі ці дурненькі перемонії... Адже й сам я, мало не в перше з роду, убачивши теперішню свою дружину, од разу цмокнув її в лиця... Вона кричить: „Що це значить?“ А я її цмок у друге!... Третього дня посватавсь!...

— Тай я не в плохих!... — зарозуміло мотнув головою Петро, — раз подобалась мені Німочка-кухарочка...

Тут Петро може в соте хотів розказати братови, як він підлабузюючись до цієї Німочки, так ловко обмежив діло, що не тільки кухарочку, але й господиню її обдурив, але здержавсь на цей раз, бо й його потягло до Грицька, старого друзяки, і він теж стискає його, нагадує про „хліб пекти, по телята йти“ і безліч разів щось йому під секретом шепоче.

Гриць бачить — усі раді — і він радий...

Галя-ж, побачивши пристойного офіцера, раптом лишила громадү, побігла десь у другі покої, знайшла там господиню, палко стискає її!...

— Ні, ви не зрозумієте, яка я щаслива тим випадком, що все так до ладу, не по дурнацькому скоїлось, як здавалось!...

І Галинка піймала Марянину руку, раптом цілувала її, і вся зашарена вискочила до гурту!

А Маряна, узрівши Миколу, вже того цілує, приказуючи.

— Ну, хвала Богу, все до ладу скінчилось. Тепер уже я разом з Галинкою поїду до Білозіря, хай дівчина хоч кришку провітрить ся від свого пенсіону. Та скажи Петрови, хай не жере її котячим поглядом, бо вона-ж не любить цього.

Далі тобі, серце, відомо теє, що в протязі трьох літ свого учителювання Галинка мешкаючи в місті, жадної вистави не пропустила в театрі... Опріч того, ця ощадна людина льожі не потребує, в неї досить на хорах побувати... Раз мати дала їй сім рублів, то вона аж трицять разів побувала в театрі. Зараз Петро поїде у свої Озеряни, а Галинці хай дасть рублів з п'ятнацять, хай наживеть ся своєю дівочкою волею...

— А що-ж каже Яринка? — перебив чоловік дружину.

— Вона каже, що господилі з Галинки не буде... Що наші молоді зненавидять одно другого.

— Як нам слухати ту сухорляву стару шкапу, то жадного в нас ладу не буде! — гостро сказав Микола, — вона на весь сьвіт люта того, що сама засиділась!

— Чоловіче, а й справді, хто-ж його вгадає, що з цього може бути, — роздумує жінка, — а тільки й твоя приятелька, пані Одарка, колись казала мені: „Що ви, каже, знайшли в тій Галинці? Так собі, якась недороблена принцеса...“ Справді, не буде господині в людини, яка цілий свій вік не має собі пристановиска, та що все їй завжди готовеньке було, сама ні до чого рук не прикладала.

— Годі баб слухати; ви-б одна другу зжерли!... — гостро перебив Микола. — Запроси но Галинку, щоб сьогодні у нас заночувала.

VII.

Ранком першого дня Різдвяних сьвят усі сидять за столом у їдальні, пють чай; тільки господиня з Галинкою ще й досі не в'являють ся зі спальні; у цьому покою панночка сидить у кріслі, закинувши свою розпатлану голову за спинку. Сльози течуть по Галинчиних щоках... Налякана господиня стоїть біля неї, турбуєть ся, обіймає, цілує, заспокоює.

— Що ви тут робите? — перебив Микола їхнє сумування.

— Тихо!... Галинка цілісеньку ніч убиваєть ся, плаче...

— Я не плачу, у мене тільки голова болить, бо чомусь не спалось.

— Б-р-р-р... Моторошно!... — усім своїм тілом здригнулась панночка, і раптом вірвавшись із крісла, улаштує свою голову.

— І на щоб ото я тебе звязував?... — приязно заспокоює господар. — Чи часом не чули ви пісню:

„Чи правда, бабусю, що люди кажуть,
Буцім полюбити треба на віку,
Та не тоді, кажуть, як руки звяжуть?“

— Вона бідна, не щастить їй з нареченими, — підлаштує господиня, — по мойому, коли Петро їй не до вподоби, то хай краще йому гарбуза вклеє!

— От Грицько то був би їй гарний жених, але він слабій, — голосно роздумує господар.

— Справді?!... — крізь слези питає Галинка.

— А так, — запевнив той і разом же кришку злякав ся, бо боїть ся, щоб Грицько не вчув.

— Ну, голубе, -- виходячи зі спальні, нишком звернувся Микола до Гриця, — наша молода невгаваючи плаче, каже, шкода матір кидати...

— Як так, то справді шкода дівчини, — згоджується приятель.

Господиня поналивала всім чай; де-хто не його, а иньшим він у пельку не йде.

Петро сидів собі окремо в кінці столу, насупившись.

Галинка з другого боку, далеко од нареченого; її кришку припухлі від плачу очи, зараз були дуже гарні...

Ясик підійшов до спинки крісла, де сидів Гриць, і пнеть ся, щоб вилізти цьому офіцерови на плечі.

— Чого лізеш? — гримнув батько.

— Я хочу бути висшим за дядька Грицька! — оправдується малій.

— А справді пан Гриць тут найвищий! — ожила Галинка.

— Та ні, — одмовляєть ся той, — Микола вищий за мене.

— А давайте но, порівняємо вас із Миколою Павловичем! — плескаючи мов ляля в долоні схопилась панночка.

Ці дві чоловічі постаті стали попліч.

— Миколо, ти жалкий, жалкий у порівнаню з Грицьком! — робляно засьміяв ся Петро.

Микола мовчки скинув оком на вродливого Антея-Грицька і перевів свого погляда на пігмея-Петра, і побачив, що його братуха був далеко жалкішим за нього.

Кожне це постерегло і всі намагались зараз не дивитись на такого непоказного жениха.

— А ну, я чи на багато буду нижчою за пана Гриця? — весело кричить Галинка і тут же стрункою вирівпалась поруч із Кондуренком.

Вона була на багато вищою за Петра, а до Грицька підходила дуже ловко.

Жадне нічого не сказало, тільки господарі зглянувшись побачили, що цей маленький Петрів зріст ніколи не пасувати-ме з Галинчиним.

— Гляньте, гляньте, яка гарненька тужурка у пана Гриця! — звертається панночка до господаря.

— Справді тужурка гарна...

— А як ловко влипли до неї блакитні петлички... Я ні в кого не бачила таких ловких петличок!...

— Це форма другого полка... І в мене могли-б такі самі бути, тільки я сам не захотів служити у такому полку, — байдужо одказує Микола.

— А цікаво було-б глянути, як би такий колір улип до вас?

— Добре пристав би...

— А от мені, то зовсім не пристало сьогодні бути у цій блакитній сукні, бо зараз велике сьвято, а вона притерта...

І нікого не слухаючись, панночка мерщій хотіла бігти до дому, передягатись у крашу сукню, як раптом із надвору щось за-дзвонило.

Галинка притихла.

З'явився кучерявий, верткий підпоручник Гладун, якого в полку всі величали по просту Дизью. Тепер його тільки що привели на офіцера.

Галинка, убачивши Дизю, шепнула Марянці:

— Я його знаю; це син багатой дідички.

— Коли-ж його мати тримає в посесії одних три десятини землі.

— Та-ж це той самий Дизя, що так ловко мазура танцює!..

А Дизя душею вчуває, що розмова зараз іде тут про нього, за тим здоровкаючись, він щасливо, по дитячому сьміється. На його сіреньких очицях показалися радісні сльозинки.

Гарна Дизина постать ловко затагнена у нового з блискучими сосяниками мундура. Широкі шаравари, пошиті на звір козацьких, своїми рострубами вабляче були заткнуті за блискучі халявки джигунястих чоботів...

— Боже, який гарненький!... — тремтяче і не зводячи свого погляда в Дизі лепече Галинка.

Тут разом Петро, взявши вовчком, і разом же намагаючись, щоб було захоплююче-жалісно, заспівав десь із другого покою:

Найдеш собі дівчиноньку
З карими очима!...

— Б-р-р... — здригнулась панночка і злякано притулилась до господині.

Вовчком же та ще й в поперек Марянка й собі підхопила:

„Та не знайдеш тої правди,
Що була між нами!...“

Засоромлений співзвук притих.

— Голубе, почули-б, як гарно про мене думає полковник! — учуваючи себе героєм скрикнув Дизя, стискаючись із господарем.

— От і добре, — каже той, — як себе од разу покажете начальству, так воно про вас і думати-ме цілу вашу службу.

— А од вас оце зараз прямо поїду на балъ до дідича Качковського.

Учувши слова „балъ“ і „Качковський“, Галинка ніжно схилила свою голову на Марянчине плече.

— На цього бала й мене запрошувано, та Петро Павлович не пускає, — тяжко зітхнувши промовила панночка.

— Господи, ніколи в житю так не хотїлось потанцювати, як сьогодні!...

І Галинка мимоволі жере Дизю очима і скинула огидливий погляд у той бік, де був її наречений.

— Добродїєви Гладунови недоладно бути у мундурі, хай би був краще водяг ся в тужурку, — тихенько звернулась Галинка до господинї.

— Сьогодні таке велике сьвято, що в тужурці з'являться межи люди не форма, — повчаючи сказав Дизя.

Панночка несподївано зірвалась з місця, взяла з стїни рушник, похапцем збрала на столї брудні склянки, нагатила їх у вазку... Тут же забулась, що думала робити, кинула рушник, побігла до дїтїй, звідти до Марянки, до неї лащить ся... То вже, регочучись, цілує господаря...

Врешті вона опинилась у спальні і там розревлась.

— Може вам, голубонько, мати не дозволяє йти замуж? — допевняєть ся господиня.

— Мама кажуть, щоб я ле йшла за такого, який не має диплома...

— Серденько, як ви самі почуваете, що Петро вам не пара, то чому-ж ви не одмовитесь?

— Ой, безщасна я... хай стану я коло грача-картяра — він програє... Сама сяду пограти у дурня — мене обдурють... До вас прийшла — нелад принесла...

VIII.

Над вечер Дия поїхав до Качковського балювати; остатня громада, щоб розвіятись, пішла до театру.

Зараз кінець дії. Заслона спустилась. Перерив у виставі... Електрика раптом освітила театр. Кожне з присутних повертає свою голову на всі боки, одні очима ловлють вродливих, другі вишуковують знайомих, треті висовують голови, щоб умисне себе показати, а ще інші сновигають звичея.

Гриць пішов блукати то фойє, за ним наваживсь іти й Петро.

— Ти що-ж, кидаєш наречену, щоб прогавити її? — засичав Микола на брата.

— Уже й покурити не можна!... — огризнув ся той, проте лишив ся в льожі, яку зараз займала родина Туркевичів.

У цій же льожі Галинка поруч із Марянкою сиділа коло перенчатка, її було видно з усякого місця театру.

Біла, блискуча єдвабна сукня, на цьому блискучому світлі, чаруюче одсвічувала одкриту голу шию цієї красуні, яка очевидно ще сама собі не знала ціни... Цеє найбільше вабило на неї з усього театру силу людських очей.

Між іншими на Туркевичівську льожу з партеру задивив ся верткий, чорнявий офіцер.

Микола вищилив йому зуби. Офіцер із низу радо замстив головою і мерщій пішов до виходу. Це був штабс-капітан Іван Ковтуновський, відомий ласун до жіноцтва.

Микола постеріг те, що Ковтуновський наміривсь прийти в їхню льожу і через те мерщій сам полетів тому на зустріч.

— Бачу, бачу, серденько, куди стріляєш, та вже спізнив ся, панночка, твоя стара знайома, що зараз у нашій льожі, віддаєть ся за мого братаху... Не мішай їм, голубе, — спиняє Микола Ковтуновського.

— Добре, не мішати-му... Я тільки йно поздоровкаюсь із твоєю дружиною; не мішай і мені, адже з нею я перше за тебе знайомий.

— Добре, добре, — кисло згоджуєть ся Микола, і сам він у нервовій пропасниці і не одступає од приятеля.

У льожі Ковтуновський ввічливо повитав ся з панею Туркевичкою, мовчки простягнув руку Петрови, обвів його глузливим поглядом і на бік, ніби нехотя, про себе всміхнув ся.

Галинка зачервонілась.

Штабс-капітан подає руку, щоб витатись із нею.

Миколі стало моторошно, його руки тремтіли, щоб цього приятеля випхати звідси в потилицю, бо кожному ж очевидяче те, як їхня панночка, порівнявши цього джигуна з Петром, що мовчки винувато стояв у кутку льожі, ще більше ненавиділа свого нареченого і душею як найдалі тікала од нього, забувши навіть про Гриця, вже горнула до Ковтуновського.

А цей давно постеріг усе, що думають ці люди, невгаваючи сипле :

— Що це за театр, який це театр?!... От у нас у Плоскому була трупа... — Тут Ковтуновський наміривсь сісти на вільне крісло в льожі.

— Он до тебе якась пані головою мотає з нижньої льожі! — збрехав Микола.

— Говори, говори...

— І яка сила в нього цього знайомого жіноцтва, та все гарненькі!...

— Кажі, кажі... — одбиваєть ся штабс-капітан і сів у крісло.

— Глянь, тебе кличуть!... — сказав Микола і потай що сили ущипнув приятеля за руку.

— Де?... — скрикнув той і мов опарений вискочив із льожі.

Ковтуновський уже знову в партері і звідти невпинно стріляє на Галинку.

Все це Миколу страшно гнівило і коли він постерегає, що якийсь кавалер намагавсь ткнути свого носа до їхньої льожі, то він кожному з них байдужо казав :

— Нічого, брат, не буде, там уже пізно, засватана!...

Кавалер хоч і одходив, а й собі завдрісно стріляв на Туркевичівську льожу.

Ця сила витріщених на Галинку парубоцьких очий все більше електризувала цю панночку.

Петро насунившись, усе ж таки стояв і не знаходив у своїому мізку жадного такого слова, щоб його можна було зараз сказати до річи.

— Та чом же ти не забалакаєш до неї?!... — з тиха засичав Микола на брата.

— Більш говорити-му, вона забере собі у тямки те, що я мов в неї од разу закохавсь... Жіноцька душа мені більше ніж кому відома, — меньше балакай, більше липнути-ме...

— Гляди-ж, щоб не каявсь !...
 — Не каяти-мусь, бо й так уже моя...
 І Петро мерщій чкурнув із ложі.

IX.

Південь другого дня Різдяних свят.

Після ранішньої топки у хатах густий дим повис над містом, до низу його не пускає сірвата густа пара, що в великих морозів так міцно укутує землю...

Людині, що тепло одягнена, приємно гуляти у такий час.

Зараз, вбігаючи до Туркевичів у хату, Галинка мала палаючі щоки, а це, в купі в чорненким пушком на її верхній губі, підбивало на те, щоб ущипнути цю панночку.

Не розбираючись із футра, Галинка підбігла до Миколи і ласкаючись, промовила :

— Серденько, поцілуйте мене...

Той навмисне ніби кисло поцілував її.

Тоді Галинка підбігла до Гриця, повдоровкалась із ним і вже щось нишком шепче Яринці, яка й собі на той час прийшла, щоб подивити ся на засватаних ; і тут же панночка заметушилась :

— Бувайте здорові, піду !... Це я так, на хвилинку заскочила !...

Її не пустили.

Далі, розібравшись, Галинка не вспіла вернутись до покоїв, як зачула, що хтось вештаєть ся в сїнях, побігла туди і чути ся, як уже вона когось там стискає !...

За кілька хвилин разом із Галинкою до покоїв увійшла маленька, сухорлявенька пані з великою кучмою чорного волося на голові ; здавалось, те волося повинно було переважити цю маленьку головку... Це була молоденька вдовиця, пані Одарка, добра знайома добродійства Туркевичів, яка мало не що дня бувала тут, і де-б не з'являлась, то завжди носила у себе при боку силу ключів, а в руці тримала плісового лантушка, свого нерозлучного друзяку, у якому на похваті лежала хустка, гаманець і якесь шитво.

Вся громада обступила вдовицю, розпитуєть ся в неї про її якесь горе. Заспокоюють. Петра тільки тут і нема, він десь у далекім покою, то сам собі блукає, то раптом підбіжить до дитячого гурту, недоладно бавить ся в маленятками...

— Чого це ти, брате, насовивсь? — раптом звернув ся Гриць до Миколи.

— Навпаки, зараз я ладен до танців, бо сам ненавиджу поважність... Найповажнійші люди — такими бувають тільки на людях, на самоті-ж кожному буває приємно побрикатися... Не люблю йти за всіма і ось тобі, бач!...

Тут Микола схопивсь у боки, почав підскакувати на одній нозі.

— Так то воно, брате, так, а все-ж твій танець указує на те, що в твою душу чорт макогоном гатить.

— Голубе, ти закоханий, за тим не постерегаєш моїх радощів, — відбиваєть ся Микола.

— У кого-ж то я закохав ся?

— У ту, що єдина тут на ціле місто така, що так гарно вміє грати на скрипці, — моргнув господарь на паню Одарку.

— Навіжений, цю особу я так мало знаю.. — пробубонів розгніваний Гриць.

Микола, не слухаючи його, біжить на зустріч до вдовиці і цілуючи її ручки, приказує:

— Не можу не поцілувати цих пальчиків, коли вони так мило, так ваблюче плачуть по струнах...

— Та нате, нате, цілуйте!... — кричить гостя і наставила свої обидві руки до цілунків мужчинам, а сама щасливо регочеть ся.

— Бо з під цих пальчиків впливає така музика, яка повертає людські душі до найкращих у світі поривань!... — Весело вибіг Петро до гурту і, вмисне не бачучи нареченої, скрикнув і теж кілька разів перецілував удовиці ручки.

На цей Петрів вибрик мало хто звернув уваги. А тут досадно, його душу тягне, щоб забалакати до молоді, щоб і не багато, а сказати їй єдине таке якесь слівце, щоб ним од разу одбити її од усіх парубків у світі, а привабити до себе!...

І Петро, щоб його замітили, поставив велике крісло на серед горниці, сів на нього і закинув голову на перенчатко, а ноги витягнув далеко в перед, при цьому умисне одкопчив нижню губу.

На нього все-ж таки ніхто не дивить ся. Страждаючи, Петро мівкує:

— Коли-ж що тут скажеш?!... Про Мопасана чи що забалакати... адже вона любить цього письменника?... Хоч ні, про музику було-б краще, про це тепер більше до речі...

— Я особливе люблю як грають на скрипці „Віють вітри, віють буйні“, — ні до кого особливе не звертаючись, філософічно каже він.

Його не чують, тай годі!..

Петрови все-ж таки образливо, бо досі-ж бувало так, що всі міщаночки регочуть із кожного його навіть нікчемного слова, а тут на найкращі його речі жадної уваги...

Окремий гурток із Марянки, Одарки, Ярини та Грицька веде спільну розмову.

А Микола ніжно, ніжно промовляє до Галинки:

— Бідна, сердешна дитина, замучилась...

Галинка ожила, вона зчавила Миколину голову, палко поцілувала його, приказуючи:

— Люблю вас за вашу щирість... Без вас тут було-б тяжко сидіти!...

Це всіх під'южило. Кожне й собі поривалось поцілувати господаря за його щирість; а далі всім стало так весело, що всі почали крутити ся.

Розпалений Петро скочив у гурт, і перекрикуючи всіх, випалив:

„Ой заграйте, музики,
В мене циці великі!“

Крутанина вся спинилась, усі зареготались. Галинка втекла до другого покою.

Од разу Петро не міг дати собі ради, з чого то такий сьміх? Прислухаєть ся до гурту. Розшолопавши-ж, у чому річ, він побіг за Галинкою і задихаючись промовив до неї:

— З нас двох не пара!..

— Я... Я... не кавала...

— А я бачу, і за тим візьміть ваше слово собі!..

— Спасибі... — не памятаючи себе пролепетала павночка.

Зоставивши Галинку самою Петро мерщій зачинив ся в кабінеті і засмучений звалив ся там на канапу...

Галинка, не відаючи що їй робити, побігла до Миколи, поцілувала його, а далі утекла до спальні і там розревла ся.

— Голубко, що з вами? — ніжно питає в неї Марянка, що й собі вбігла до спальні.

— Вибачте мені...

— У чому-ж?...

— Мені сором — я одмовила Петру Павловичу.

— Знайде собі десь кращу, — весело каже господар, визи-
раючи з дверей. Про те чомусь і його самого щось стискає за
горло...

Далі, щоб усе-ж таки бути веселим, Микола вибіг до гурту
і разом провіршував:

— Братуха мій перше служив у шевцях.

Йому це набридло.
Він сам цю посаду покинув...
Зробивсь урядовцем —
У панну влюбивсь,
З нею побратись хотів —
Його безсоромне прогнали!..

Удовиця, не постерегаючи, про що власне тут іде річ, заре-
готалась.

Марянка гнівними очима мельнула на Микому. Той присів.

Микола тим часом нервово метушив ся по покоях, він ніяк
не міг уявити собі того, щоб це сватання, над яким він таку
силу поклав своїй праці, так легко могло розклеїтись. — Хоч як,
а я все-ж таки висватаю її за Петра! — твердо рішив про себе
господар і впять бігає, придумує, як би до цього взятись.

Всі це замітили, усім стало прикро. За кілька хвилин сум
розійшов ся. Один по одному увесь гурток зібрав ся до горниці
і вийшло так, що Гриць із Миколою змістились на каналі, а інші
по хаті ходять, а декотрі по стільцях сидять.

— Пане Миколо, а правда, я дуже сильна? — забалакує
Галинка до господаря і поруч із ним примостилась на каналі, по
другий бік од Грицька, разом же не зводить із цього свого палкого
погляду.

— Еж, ви незвичайно міцні... я не міг розняти ваш кулак,—
одказує Микола.

— Пане Грицю, чуєте, добродій Микола не міг розняти мій
кулак!

— Пусте — од разу розніму, тільки ваша рука боліти-ме.

— А нуте, нуте, розніміть!..

І Галинка простягає свій кулак до Гриця, а цей не бачить
цього, бо на ту хвилину зацікавивсь спільною розмовою з іншими
балакачами.

Галинка вже була повісила носа, і тут же разом переіна-
чилась:

— Глядіть, глядіть, який у мене товстий палець, він припух, аж синій!...

— За те що він припух, ладен поцілувати його, а посинів від чорнила, що мов у школярки облипло круг вашого пальця, — повчаюче каже господар.

— Дивіть ся, чисті!... — кришку зачервонівшись, кричить Галинка.

— Помийте, поцілую...

Панночка метнулась мити руки і визираючи з другого покою ніби до Миколи, погляд її здивав ся в Грицьковими очима. Залицяючись, вона гукає :

— Я то помию, а ви глядіть же, поцілуйте... А хоч і ні, то мені байдуже ваші цілунки... Я не люблю, щоб муштини цілували мене в руки... Чого доброго, пані Марянка приревнує...

— Я маю свою радість, — озиваєть ся господиня вказуючи очима на Кондуренка.

— Адже правда, Грицю, ви на мене молитесь!...

— А звичайно, звичайно, — каже той засоромившись.

І в ту-ж мить Микола схопив Грицька за руку і поволік його до свого кабінету і дрожаще промовив :

— Галинка піднесла Петрови гарбуза, бо вона закохалась у тебе!...

— Відчепись із нею!... — перелякано одскочив Грицько.

— Але-ж правду тобі кажу!

— Ти божевільний!

— Хай і так, коли-ж вона в тебе закохалась!... Бач, ти огрядний, високий, блискучого в тебе багато, а Петро — він тілом може й здоровший за тебе, та з верху котеня проти тебе...

— Та-ж я женитись не можу...

— І я вже сказав їй, що ти гниляк...

— Ну, це то вже даремне.

— Тай Марянка казала їй теж саме, а вона все-ж таки закохалась у тебе.

— Як то, і пані Марянка знає про мою слабкість?

— А що-ж тут негарного?

— А Петро-ж знає про Галинчине закохання в мене?

— Хоч і не знає, та бачить, ну мовчить, а я теж мовчати-му.

— І чорт мене сюди приніс...

— Ти приїхав сюди за тим, щоб виявити те, що Галинка, не кохаючись із Петром, могла побратись з ним.

— Виходить — людину од гречки спас?...

— Може й так.

— То хай же вона йде на чийсь иньші руки, а я боюсь, щоб часом вона й мені не вклеїла рогів, бо в мене властиво на таку особу і палкості не стане...

— То ось же тобі за це, друже!...

І Микола по щирості поцілував Гриця.

Той заспокоївсь.

X.

Подали сьвітло. Скрізь гомін.

Галинка дістала хустку і оголосила :

— Панове, хто хоче гіпнотизуватись, тому завяжем очі.

— Я! — вихопилась Ярина.

Їй завязали очі.

— А хто-ж присипляти-ме?

Усі мовчать.

— Пане Грицько, а ви часом не вмієте присипляти? — звернулася Галинка до Кондуренка.

— Я бував на таких сеансах, то бачив, що як тільки хотять когось приспати, то треба, щоб на нього всі присутні дивились і разом же чогось небудь одного жадали. Субект може ні про що не думати, а присутні не мають права зробити у своїй думці жадного звороту.

Тут Гриць правою рукою взяв Ярину за ліву руку, а своєю лівою за її ший.

Присутні загадали, щоб стара панна стала перед канапою на вколішки і поцілувала в неї вугол.

Кожне думало так, як на цей раз йому здавалось треба було думати.

Ярина міцно трималась.

— Не піддаєть ся, бо не вірить у це! — оголосив знесилений Гриць.

— Пане Грицю, серденько, от мене, мене приспійть! — вихопилась Галинка. — Я піду до суміжного покою, а ви тут щось придумайте, що я повинна зробити.

Узяли Грицькового золотого з діамантом перстня, царський дарунок за варту в двірці.

Ця „прелесть“ була відома Галинці.

Перстня поклали Петрови в кишеню.

Галинка мусіла одшукати.

Її закликали, завязали очі.

Гриць і Галинку взяв також, як перше брав Ярину.

Усі нервово напружились. Кожному здавалось, що він думає тільки про перстня, про те всякий думав щось инше своє, а про що, одно другому не сказало-б.

А тим часом Грицькові жили поналивались, а його темні горючі очі впились у Галинчине тімя...

Паничка злегенька дигає в перед... Ось її щось не пускає... здержалась... Кришку назад пнеть ся!... Пересилилась, дійшла до вугла, де стояв Петро, намірилась простягнути свою руку і раптом огидливо повернулась і одскочила далеко у другий бік!

Там уже Галинка наблизилась до великого круглого стола, почула його перед собою, постояла трошки, а далі, наче застигла на місці і тут же зомліла, наважилась упасти...

Її підтримали.

XI.

Третього дня свят громада змовилась іти на офіцерський бал, через те Галинка схопившись раненько побігла до дому, щоб до балю відбути ялинку у своїому пенсіоні.

У той день Туркевичі саме обідали, як із сіний почув ся голос Ковтуновського.

— А ось і ротний з'явив ся!... — кричить він.

— Невже твоя черга на роту? — здивував ся Микола.

— На законнім основанію... Оце телеграму одержав!...

„Позавчора набридав, іще лізе сьогодні... Пропало сватання!“
— важурился господар.

— Невже телеграму одержав?

— По нових правилах тепер кілька чоловіка плевненських героїв призвели у нашому полку на підполковника, от і попав, а то-б закис!...

„Гриць поїде у свій полк, а цей якийсь час тут іще провештаєть ся — упадати-ме за Галинкою“.

— А як там у вашому Плоскому? — питає господиня гостя.

— Там тільки в болото буває „плоско“, — одказує Іван.

— Там у Плоскому гарненькі офіцери, — каже пані Одарка.

— Наш гарнізон найкращий, у нас на полкові балі по сімсот рублів ураз тратить ся.

— На одному з цих балів одна офіцерша приревнувала свого чоловіка до другої, та сама бац у гістерію! — каже вдовиця.

— Яка може бути гістерія у жінки?... — загарячив ся Ковтуновський. — При мені теж товаришова жінка бацнула в гістерію, а я на неї вибухнув відро води з льодом — ожила!... Тепер, не бійсь, при мені більш не паде!...

— А де та позавчорашня панна, ну та, та, пам'ятаєш?... — раптом перемінив гість свою мову.

— Неодмінно одібе! — злякав ся Микола.

— Пішла до дому... — одказав він приятелеви.

Тепер уже Миколину голову свердлила невпинно думка тільки про те, який би такий ганч знайти і в Івана, щоб і цей не міг присвататись до Галинки.

А новий ротній тим часом розпинаєть ся про те, що як не кажи, а чоловіки краще за жінок!

Микола навмисне сперечаєть ся з ним, бо все-ж таки жінка краще за чоловіка!

Свою думку господар підтверджував прикладами з власного життя і все так підпірав свою гадку, щоб забити гостеві баки, щоб не дати тому балакати.

Ковтуновський не витримав, перебив господаря і закричав :

— Толстовець, толстовець, досить!... Розумію тебе!... Недавно оце я й в Києві бачив таких двох субектів, як оце ти, але я їх од разу зрозумів і теж як і тебе осадив!... О, вони в мене не писнули!... Тай в запалі я вмю здержувати вашого брата!...

— Отак ми завжди з Миколою, — раптом звернувсь Ковтуновський до громади, — сперечаємось, сперечаємось, а щоб посваритись, то ніколи.

— Який жаль, який жаль, що нема Галинки, от де була-б їй розкіш!... — уже в дев'яте шепоче Марянка на вухо Миколі.

— Чом ти не женив ся? — спитав ся господар гостя.

— Думаю та боюсь, бо кінець моїй волі буде у крутанні з жіноцтвом! Тепер тільки офіцерських жінок не зачіпаю, щоб не сором було товаришам у вічи дивитись, а то до кожної пристану!

— Не вінчаючись насмієть ся з Галинки!... — страждав в думці Микола.

— І кумедне-ж це жіноцтво: одна свого чоловіка ревнує до кожної иньшої жінки, а сама такою лялькою бігає до мене! Друга? за цю Бог гріха попустить, жертвую собою, бо має старого чоловіка.

— І не набридне вам таке життя? — докірливо спиталась пані Одарка.

— Ні, труба, кінець — оженюсь і сам ні на крок із дому, а її теж не пушу...

— Справді, треба якось инакше починати жити... Особливе, знаєте, сором стає тоді, як згадаєш „Крейцерову сонату“ Толстого. І що то за розум, що то за геній з цього письменника!

— Як він не крутить, а всі його думки про Галинку! — мучить ся Микола. — Побачивши її, він од разу посватаєть ся...

— Ти, звичайно, — звернувся господар до Івана, — як сватати-меш ся, то яко порядна людина, скажеш нареченій, що ти на ліве око нічого не бачиш, і що правим теж не добачаєш...

— А ти-ж про це звідки дізнав ся? — заметушив ся приятель, бо з своєю слабкістю він од усього миру ховав ся.

— А хіба-ж це яка погана слабкість, чи що, що про неї не можна говорити?

— А як же, нареченій я неодмінно скажу про свою слабкість, — схаменув ся Іван, — це-ж не є щось заразного... чи так я кажу?

— А вже-ж, а вже-ж...

XII.

Ялинка у пенсіоні давно вже скінчилась, а Галя, убравшись на бал, другу годину сидить мов на шпильках, мучилась, страждала чеканням.

О пів десятої години, залишивши Петра дома глядіти за дітьми, Туркевичі з Грицьком та Іваном постукались до Галинки.

Панночка зараз мов ошпарена вилетіла з хати на двір, наче вмисне нікого з мушци тут не бачучи, нервово схопила Марянку під руку, потягла ту вперед за собою, поспішаючись на бал.

А вже на балі між офіцерами іде розмова:

— Чия це така струнчаста панночка? — спитав ся у Дизі поручник Яценко, відомий офіцерський танцюриста.

— Майже що моя братова... — погордо висунувсь Микола з-за пліч балакачів.

Далі Туркевич не зробив іще й двох кроків, як до нього підбіг полковий діріжер і промовив :

— Павна Галинка сьогодні надзвичайно інтересна — красуня тай годі!

— Гарна дівка, бо засватана!...

— За кого?

— Наша...

Деріжер уже трошки чув про Миколиного родича, одійшов собі, а Туркевич гордий тим, що ця Галинка, цариця сьогоднішнього балю, усе-ж таки буде їхня!... — поважно виступав по клубі.

Галинка-ж умліваючи крутить ся в Грицьком у віденському вальці. Далі вже не одстаючи і не зводячи очий з свого кавалера, вона гуляє з ним під руку по клубних покоях, що зараз так гарно тут убрані, де на всіх вікнах такі розкішні мережки... Скрізь така сила канделябрів, ярко блискучих хрусталів та жовтогорячих електричних вогнів! А там, на високих хорах, невпинно ревуть музики, що в купі з силою гарноспяняючих перфум іще більше ваблють людей до кохання...

Микола не витримує, зачарований він підходить до Галі, і здержуючись ніжно лепече до неї:

— Сьогодні ви щастя моє!...

— А я рада, я дуже щаслива тим, що ви на мене не гнівні і через те зараз я хочу з вами танцювати до загины!...

І Галинка, збираючись до нового танцю, ніжно схилила голову на Миколине плече.

В цю хвилину музики почали стишуватись, а врешті їхні згуки і зовсім замерли...

— Мааура!... — властно скрикнув Микола.

Музикам нема діла, що не деріжер скомандував, що ще до цього танцю не прийшла черга, вони нервово, задириливо вдарили маура.

І Микола з Галинкою мов застояні баскі коні іскраво залітали по великих покоях.

За ними вся громада наелектризувалась, усі мов божевільні гасали, крутились.

— Од щастя я навіть не знаходжу собі місця!... — по бучних турах, задихаючись говорить Галинка Миколі і разом же не зводять свого пронизуючого погляду з Гриця, що поруч із ними йшов у парі з Марянкою.

Остатні Галинчині слова забили дух Миколі; тепер він побачив те, чого й досі не постерегав у собі; його душу тягло до цієї красуні, йому жадалось її нестити, голубити, плакати... І хоч це було на людях, йому не стало сили, щоб здержати себе!

Сп'янілий Микола лепече:

— Ваше щастя — моє щастя!...

Галинка душею вчуваючи для себе щось недоброго у цій справі, здригнувшись, промовила:

— Дайте мені волю, я тільки крихітку хочу пожити!...

В цю хвилину вона задумалась, зітхнула і пробубоніла:

— Ні, я всім несу нещастя...

— Де ви, там щастя кожного муштини!... — не розбираючи панноччиних думок дріжаче промовив Микола. І разом же, наче пробудившись від важкого сну, він геть прогнав від себе свої грішні думки, великодушно сказав: — Дитино моя, ідіть, веселіть ся, танцюйте.

„Не теряйте дни златие —
Ихъ не много въ жизни сей!...“

XIII.

Іван, прийшовши на бал, влип до Марянки і мало що відступав ся од неї. Он і зараз сидять вони собі окремо і він підюджує її:

— У мене велика сила палкості, а ви — риба. Хочете, я вам це доведу?...

— Не потребуєте доводити дурниці, — спиняє його Марянка.

— Позавтрому в театрі дають виставу, ходімо з вами.

— Треба буде спитатись чоловіка, чи не піде й він.

— Велике щастє ваш чоловік, наче ви прилипли до нього...

Нема Миколки — є Йванко!

— Гей, Іване, йди-ж, повитай ся з Галинкою!... Чого губу дмеш, бери панну у танок!... — зачарований гукає Микола до приятеля.

— Еж натрапив на дурня; їй і без мене весело, хай танцює, вона мені не цікава!...

— Ремствує! — подумав Микола.

— А все-ж таки скажи по широти, як тобі до вподоби панна Галя? — спитавсь він у друзяки.

— Сьогодні вона мені зовсім не подобаєть ся.

— Поїде Гриць — Іван прилигне... — усе-ж таки гнітить думка Миколу.

Од разу за вроду, за жвависть, за дотепність до танців кавалери в бійкою хапались до Галі; як же Грицько надовго затанцювавсь із якоюсь иншою панночкою, Галинка зовсім розкисла. Тепер уже як тільки комусь із кавалерів доводилось побути з нею у кадрилі хоч трошки на самоті, то жаден з них не міг од неї добитись ні слова, вона насупляно мовчала і з боку виходило так, наче ця панночка чомусь дуже гнівна на свого сучасного кавалера, за тим вони один по одному хутко од неї порозбігались.

Ковтуновський зарані сам собі пішов із клюбу.

Микола збираючись до дому, спитавсь у Галинки:

— А ви в нас, чи дома ночувати-мете?

Марянка штовхнула чоловіка.

— У бальовому строю ранком незручно до дому вертатись... — наче роздумує панна.

— Ну, то ми проводимо вас зараз до вашого дому... — підтримала Марянка.

Від клюбу до пенсіону було недалечко. Галинка йшла під руку з Грицьком і наближаючись до своєї хати, панночка усім тілом нервово здригнулась.

— Як неприємно дзвонити тут.. Сторож ночує, йому треба вставати, гримати-ме, начальниці скаже...

— Я через те штовхнула тебе, — пояснює Марянка Миколі, — що Галинка, бач, уся аж пашить до Грицька, коли-ж це залицяння ні до чого.

— А от мені шкода її, щоб не розплакалась, — каже Микола.

— Неодмінно плакати-ме, бо почувася, що завтра Гриць буде звідси далеко... Але то нічого, хай виплачеть ся, на серці полекшає...

Біля пенсіону Галинка нервово смикнула за дзвінок, а гул із нього уїдливо залунав по великих покоях.

— Ненько, начальниця вчує!... Хоч би де втекти звідси!

Присутні мовчать.

ЛІТЕРАТ.-НАУК. ВІСНИК ХХІІІ.

— Б-р-р... як противно мешкати у цьому пенсіоні!...
Двері рипнули. з них висунулась скуйовджена біла борода.
Галинка тїню чкурнула за двері.

XIV.

По балю, ще як усі спали, Микола схопившись сїв у ліжку, обома руками зчавив свою голову і пробубонїв :

— Господи, яку велику силу вражїнь понереживали ми! Наче послабли!

— Що ти там мимриш? — звернулась до нього жінка.

— Кажу, що всі ми наче почадїли за ці три днї.

— З цїм своїм сватанням ти зовсїм здурїв, бо не відав, собі чи братови сватав?

— Що ти верзеш?

— Я кажу те, про що ти думаєш.

— А я, навпаки, думаю про те, як воно все це хитро виїде: Гриць поїде, Петра не буде, а Іван до Галї присватаєть ся... Тїльки-ж певне, він їй за свої очі нічого не скаже...

— Тепер усяке клоччя у твою голову лізе... Нічого не розумїючи у людських справах, ти дуже наперед забігаєш! — гримнула жінка.

— І зовсїм же нї, — байдуже огризнув ся Микола.

— Коли так, то ти певен і в тому, що Йван із Галинкою просити-муть тебе й за батька?

— Пошти що так... Та ще я думаю про те, як ловко Йван прикидаєть ся: „Вона, каже, менї не цїкава“; а про себе инакше думає: „Хай но, гадає, Кондуренко поїде, Галинка буде моя!“

— А до всього цього ось тобі додаток, — перебила жінка. — Тобї, бач, усе очевидяче, ти тїльки свого носа й не бачиш. Для якоїсь иньшої жінки може-б мїй додаток і приємний був, коли-ж менї добре відомо, до чого то ріжне грання очима веде у цьому життїю для замужної жінки: твій щирїй приятель Іван, що разу, як здїбає мене, стрїляє по менї очима, а це менї дуже противно! Раз я ненароком виговорилаь йому, що тебе дома не буде, а він це собі на користь залїчив: ти пішов у калавур, а він припер ся та од разу цмок мене в руку, цмок у друге. Бачу, ти дома, не цїлує, а тут не одгониш! Що далї було-б, не знаю, бо зараз Галинка прийшла, почав одводити очі, став до неї залицятись.

— Оце то приятель... Я-ж йому!... — задрїжав Микола. —

А цікаво справді було-б — адже тепер він уже певен у мені — лапку поклав, а тут у саму патетичну хвилину так приємно заці- дить по пиці!...

— Ет, усі ви чоловіки однакі, на нас як на скотів дивитесь.

— А вже-ж так, бо ми ваші раби, ви що захочете, те з нас зробіте! Я-ж його нагодую лящами!... — лютує Микола.

— Всі ви мерзота!... Тьху!... — огидливо сплюнула жінка.

XV.

Четвертого дня Різдвяних свят Петро з Грицьком улашто- вувались виїздити. Їхня подорож була по одній дорозі.

— Як би я когось зрадила, то вже ногою більше не ступи- ла-б у ту хату, а у вашої любої Галинки салдацька совість: не маючи сорому, вона неодмінно припреть ся! — гостро сказала Ярина.

Справді Галинка прийшла ще зараї. На неї всі старались не звертати уваги, а її весь цей час була нервова пропасниця!... То вона непритомною блукала по хатах, то знов наче прибуджу- ючись підбігала до одного, до другого з присутних і від жадного з них не знаходила собі поратунку.

— Я бачу, мені брак тут місця... -- знесилена обертаєть ся вона до Ярини.

— І сама не відаю, що мене сюди принесло?

Старій панні жадного діла до чужої душі — вона уперто мовчить.

Господар дивить ся на все це і хоч там десь далеко у нього в серединці й радісно кришку, бо очевидяче, як ця панночка вже тільки аж тепер каєть ся за те, що не віддала ся за Петра, і ра- зом же якийсь великий жаль обгорнув мягку Миколину душу; йому сором ставало!

Його щось підбивало, щоб підбігти, обняти Галинку, попро- сити у неї вибачення за всю цю бучу, яку сам він збив. Тільки-ж якась погана людська затримка не пустила його на це...

Марянци теж було не по собі, і їй хотілось плакати, але й вона здержувалась.

У протязі цілого дня жадне не прибрало розмови до речі, усі наче справді почаділи!

— Як ми раді, що ви прийшли!... — одноголосно скрикнула громада, побачивши паню Одарку, що зараз тут з'явилась.

— Я така безщасна, мене так вимучили мої сусіди, що мусіла до вас тікати!... — дістаючи хустку з свого лантушка знесилено промовила удовиця.

— Які-ж це такі сусіди вас мучили? — допевняєть ся господиня.

— Не питайте, бо мені дуже хочеть ся плакати... Хочу заспокоїтись... Дайте скляночку пива...

— Хто не, той од разу повеселішає, а там — розплачеть ся, — каже Микола.

— А я хочу одну хвилинку побути веселою, а що буде далі, не хочу думати.

Тут удовиця потай торкнула Миколу за лікоть і сама пішла до кабінету. Микола за нею.

— У чому річ? — питає той здивовано.

— Оце тільки що випровадила од себе Ковтуновського; запрошує жити з ним на віру, це раз, а друге, мені так хочеть ся поцілувати вас і щоб цього жадна душа не бачила... Мені без вас тяжко!...

І з панних великих очий закапали сльози.

Умліваючи пані Одарка довго висіла у Миколи на шиї...

XVI.

Петра з Грицьком до двірця поїхали проводити Марянка, Ярина й Одарка.

Микола був дома.

Галинка сумна, ображена, знесилена з дому Туркевичів сама собі попленталась до своєї господи, бо всі наче змовились умісне не запрошувати її їхати з усіма до двірця. Прийшовши-ж до дому вона мерщій зачинилась у своїому покою. Скинувши оком навколо почувла себе самотною в цілому сьвіті. Ось погляд її спинив ся на лиці Пресьвятої Матери, що висів у кутку, упала перед ним на коліна, щоб помолитись. А слова молитви сходили з уст. Тоді, не знаходячи собі місця, панночка поклала голову на ліжку і тяжко заридала...

Вже пізної доби Марянка повернулась до дому і була дуже веселою.

— Серце, Миколко, страждай, муч ся!... Яка ніч, яке щастя! Як нам було весело, як ми всі реготались! На двірці кожен заздрячив, задивлялись на нас. Петро в жарт закохав ся в Одарку,

я в Гриця, а він усе допевняв ся, чи лагідно ми з тобою живемо? Чи я щаслива? Не просто питав ся, а все обміжками підходив до цього. Думав, що я скаржити-мусь на своє безголова, ну, а він би мене за це пожалував...

— І цей заслаб!... — з просоння буркнув Микола.

— А щоб і Яринці сказати щось приємного, Гриць умовив ся з нею, що як вона віддаючи в рост ті свої два тисячі, що їх зараз у себе має, збере власних п'ять тисяч, то він вийде в одставку, побереть ся з нею і тоді вони заживуть у своєму Білавірі.

— Прощаючись, я спиталась у Гриця: А може, кажу, від вас Галинці вклонити ся?

— На що я маю їй кланятись, як ви тут є, — одказав Гриць.

Він це може й в жарт сказав, а мені од разу стало чомусь неприємо. Я, бач, дуріла, а він може цього не зрозумів... Шкода те, що ти тут сам сидів...

— А то-б що?

— Постерегаю, він погано про мене думав.

— Чад, тай годі!... — каже Микола.

— Матінко моя! — злякалась жіяка, — це в тебе та сама подушка, на котрій спав Гриць!.. Мерщій викинь її, на тобі другу, а то ще заслабнеш!...

М. Житомир, 17/III, 1903 р.

М. Дерлиця.

ПОРАТУВАЛИ.

В купе, до якого всіли два пан-отці, їхав сам один якийсь панок. При їх вході він пробудився з дрімоти, чемненько запитав, яка то стація, і засунувши ся ще глибше в кут, далі дрімав сидячи.

В інших переділках вагона, як здавало ся, було таки зовсім пусто. О. Карович, молоденький ще чоловік, живий, худорлявий brunet із цікавим носом мав охоту розбудити панка, бо виглядав неначе якийсь знайомий з ним, але о. Рожнівський відрадив, мовлячи, що подорож має свої права; втомлений нехай собі спочиває. При тім вони сіли в другім боці купе і бесідували трохи не шепотом, аби не перешкодити сонному подорожньому, який і зверхнім своїм виглядом заслугував на пошану: був порядно одітий, із модним заростом, а на соннім його лиці розливалася ангельська доброта.

— Про свою вигоду ми не потребуємо дбати. Яка наша подорож?! За 20 минут будемо на місці! — мовив о. Рожнівський.

— О. парох їдуть по платню, так як я? — запитав о. Карович.

— По правді їду переписати стемпель, бо як поплачу за діти, то із платні не лишиться мені й на тютюн, — мовив Рожнівський. — Ах, щасливі часи, коли то чоловік був сотрудником!

— До того приватним! — доповів Карович.

І пан-отці колихали ся під такт вагона, та осьміхали ся до себе. На Рожнівським зрештою не було сліду лихих часів, а навпаки,

він був таки добре заживний, а чисто вибритване його лице красив прездоровий румянець...

В половині дороги знайшов ся ще один подорожний. Він мабуть лежав на лавці в другім купе і тому зразу не було його видко.

— Я аґент від диванів, прошу панства дати мені заробити! — промовив сей до нан-отців, кланяючи ся із за перегородки. Выглядав на Жида.

— Нам не треба диванів! — відповіли пан-отці.

— Небоже! доробив би ся ти при нас! — притишено сказав Рожнівський.

Аґент заговорив так голосно, аж збудив добрячого панка.

— Маю добру цигарницю, чисто бурштинову, — звернув ся аґент до панка, — продам дешево, гарна штучка, тільки за 5 гульденів, — тарахкотів як млинок і потирив цигарницею об рукав.

— Курить із неї самі, коли вона така добра, — відповів зачеплений.

— Ту цигарницю можна мати за гульдена, — значучо сказав аґент.

— Прошу?! — глумливо відповів панок.

Аґент очевидно не порозумів, прийняв глузуване за добру монету, пересадив ся через перегородку і став панкови викладати досить звичайненьку гру в три карти.

— Чп нема в тім якого шахрайства? — мовив зовсім без церемонії панок і приглядав ся картам.

— Ну, на переконане зробім пробу! — відповів аґент. — Щастє раз так, а раз так, — поясняв він, коли панок похибив.

По третій пробі панок сягнув до кишені по гроші на першу ставку.

— Нам не випадає в се мішати ся, — насупивши брови мовив Рожнівський до Каровича. Той покивав головою на знак, що гадає так само.

— Тут нема ніякого шахрайства, а щастя можна спробувати, що то шкодить! — мовив аґент, ховаючи до кишені цигарницю і ринського.

— Панок зараз виграє цигарницю! — оживлено мовив Карович до Рожнівського.

— Тай гарна цигарниця, за ринського хоч кому, варто її виграти, — додав той.

Панок тимчасом вибрав одну карту, агент кинув її з другими двома на лавку, швидко попересував і велів панкови знайти свою карту.

— Не та! не та! — закричав Карович приступаючи ближше.

— Пропало! Друга ставка два гульденг! — об'ясняв агент.

Панок дав агентови два ринські і вибрав карту.

— Уважайте, пане, на пальці, таж то так легко допильнувати карту, — заохочував Карович добрячого панка.

— Прошу уважати, — мовив і агент.

Знов програв панок.

— Що вам, добродію?! Ви певно не виспані! Радше дайте сьому спокій, ксли ви... — але подуманого масного епітета Карович не виповів, тільки з докором глянув на агента, який так безлично використовував, мовляв, недотепність неповинної людини.

— Ну, яке чие щастє! Третя ставка 3 гульдени, — спокійно мовив агент.

Отже панок і за третім разом хибив.

Карович і Рожнівський приглядали ся грі з гори, стоячи, та кожний раз угадували. Карович затремтів.

— Я кладу ставку, дальше годї витримати. Безсоромного агента треба навчити розуму і покарати його власною збруєю. Шкода панка. Його треба поратувати. Я відіграю його гроші і віддам йому, — шептав Карович Рожнівському до вуха, живо гестикуючи.

Рожнівський тільки кивнув головою. Карович добув із кишені цілкову п'ятчину, присїв до граючих і сказав іронічно.

— Прошу мені дозволити спробувати щастя.

Панок відсунув ся геть. Агент розміняв п'ятку і пішла Каровича перша ставка. Він не встиг ще гаразд піднести вибрану карту, а Рожнівський уже штовхнув його в плечі на знак, що він похибив. Карович глянув на добрячого панка, ще дужше затремтів і чим боржій поклав другу ставку.

— О. катехето! (Карович був приватним сотрудником), о. катехето! уважайте! — напімнув його Рожнівський. Він без духа сягнув по карту.

— Ні, ні! тамта з правого боку! — закричав Рожнівський, через Каровичове плече вхопив властиву карту і злісно тріснув нею об лавку. Його була правда. Дальше Карович завагував ся. Третя ставка виносила 3 ринські, а він мав тільки ті два в кулаці.

Запозичити ся у Рожнівського? Ануж він не позичить, або таки не має грошей. Ні, ліпше зараз відступити ся без великого сорому. Коли-ж бо той добрячий панок так вдивив ся в нього своїми знайомими очима, що бодай із ними запав ся!

— Позвольте! — сказав Рожнівський, відсуваючи Каровича на бік та подаючи агентови ринського на першу ставку. Тільки його й бачив. Він подвоїв. Карович видів, що він знов похибив, але нічого не казав, очевидно рад, що не сам буде стидати ся.

Рожнівський також не промовив слова, тільки показав Каровичеви два пальці поза плечима, се-б то просив позичити йому два ринські на третю ставку. По тім Рожнівський і Карович німо порозуміли ся, що вже лишили ся без грошей. На щастє засвістала машина і вони пустили ся живо висїдати.

Карович іще раз глянув на добрячого панка і пізнав його. Колись вони ще гімназисти грали з тим Жидком на помаранчі в Klein, Mittel, Gross. Тай ся пригода йому від разу розяснила ся. Агент і панок були у змові.

Пан-отці йдучи з залізничного двірця до міста, довго не відзивали ся до себе. Нарешті сю мовчанку перервав Карович.

— Розваживши добре, ми властиво осягнули свою ціль; ми поратували добрячого панка, — мовив він.

— Ет! не їджу більше з приватними сотрудниками, — відповів Рожнівський.

Модест Левіцький.

Куди соколи літають, туди ворон не пускають.

Різдвяними сьвятками зійшли ся парубки й дівчата на досьвітки до Крамарихи-вдови. Співали прядучи дівчата, парубки лували насіння, жартували з дівчатами та кепкували з гунявого, придуркуватого Федя.

Федь украв був у матери шмат сала, щоб почастувати компанію на досьвітках, тай загубив його, йдучи до Крамарихи. Власне не загубив, а витяг йому те сало з кишені Онисько тай віддав, наче-б то від себе, хазяйці. А Федя допитували, де і як він міг загубити сало. Регіт стояв у хаті за кожним словом Федя.

— Вразя-зь його мати знає, де загубив, — журив ся Федь, чухаючи голову. — Мабуть повз цвинтаря йдучи...

— Ти-б вернув ся, пошукав, — озвав ся Онисько.

— Де його по ночі сукати?

— Та сала не сукають, — озвав ся хтось. — З'імо. А тобі шматок шкурки дамо, сукай, коли вмієш.

Реготали всі, сьміяв ся й Федь, поглядаючи скоса на всіх.

— Иди-бо, справді, Федю, пошукай, — озвалась одна з дівчат. — Тяжко хочеть ся сала...

— Иди сама, коли мерців не боїс ся.

— А ти боїш ся?

— А то-з ні?

— Ова!

— З'їдять мерці Федькове сало, — сказала друга дівка.

— Не з'їдять, — озвав ся Онисько, — у них тепер піст.

— Чого-ж ти, Федю, боїш ся мерців? — допитували його.

— Боюсь, тай годі.

— А ось зробимо так, щоб не бояв ся, — озвав ся один парубок. — Хочеш, Федю?

— Як? — здивував ся Федь.

— А ось так: ми тебе поховаєм, то ти вже мерцям будеш свій, то й не бояти-меш ся їх.

— Дурний-зе ти, я бацу, — мовив Федь хитаючи головою.

— Та ні бо, справді.

— Еге, правда, Федю; гайда, поховаєм тебе, — загомоніло де-кілька голосів.

— Та відцепіть ся, геть-те к' бісу, — відповів Федь.

— Дурний! ми-ж тебе не закопаєм у землю, а так лиш, панахиду відправим, тай пустим. А мерців уже не бояти-меш ся.

Федь мовчав, дивлячись у землю. Онисько намовляв.

— Воно-ж так, міркуй: щоб злодіїв не боятись, треба самому у злодії пошитись; щоб дівчат не боятись, треба з дівкою оженитись; а мерців щоб не боятись, треба поховатись, як мрець. Еге, так, хлопці?

— Таж так, так!

— Ось ти і дівчат боїш ся, то ми тебе після похорону оженимо з Химкою. Не бояти-меш ся її.

— Ну бо вас і з вашим Федем, — озвалась Химка, найкраща з дівчат.

— Не вередуї, коли люди трапляють ся, — суворо озвав ся Онисько до Химки.

— Давайте, хлопці, ховати Федя.

Серед загального реготу та гомону почали справляти похорон.

Онисько прибрав ся за поца: запяв ся рядом, мов би ризою; з трьох мотузочків та глечика зробив кадильницю, другий парубок пошивсь у дяка, Федя поклала на лаву, згорнули йому руки тай почали, як знали, правити панахиду. Онисько був грамотний, читав і на крилосі, і апостола і церковну службу знав добре.

Федь не пручав ся: йому й самому весело стало, а може й справді дурна голова повірила, що через те перестане бояти ся мерців.

Співаючи вічну пам'ять, четверо парубків підняли Федя з ослонем на плечі, Онисько з дяком пішли вперед, Федя винесли з хати і на подвірю шпурнули з ослона у сніговий кучугур.

Регочучи всі побігли назад у хату ; попереду вистрибував під Онисько; розвіюючи рядом, мов величезними крилами; позаду плентав ся мрець-Федь, увесь запорошений, витрясаючи сніг із поза коміра та з рукавів.

Стало ся так, що весь той похорон бачив і чув справжній дяк, Касян Маковійський, що проходив у ту пору повз Крамарининого двора.

Маковійський сам вчашав до Крамарихи, заціпав деколи й дівчат, але тоді, як парубків не було, бо парубків він трохи бояв ся і не любив їх.

Того він не міг забути, як ті вражі сини на Андрія перетягнули йому дорогу мотузом і він зачепившись гепнув ниць у калюжу, а з по за тину гвцель Онисько (він признав його голос) вичитував: „Господи і владико живота мойого, дух праздности, унинія і любоначалія не даждь ми...“ А всі шибеники реготали, бодай були луснули! Знали про цю пригоду і дівчата: Химка зустрілась йому якось, вклонилась незвичайно увічливо, а проминувши його почала, змиєве насіння, вичитувати: Господи і владико живота мойого...

Ну, тепер уже його, дяків верх; попамятають його, гаспидові діти.

На другий день вранці дяк Маковійський пішов до батюшки і розказав про похорон, який справляли вчора у Крамарихи.

Батюшка, отець Мефодій, був собі добрячий чоловіга і страх не любив жалоб, ябед, а найбільше — судових справ.

Вислухавши дяка, він зрозумів, що той гне на те, щоб потягнути парубків до суду.

Дяка отець Мефодій не любив, бо знав його, що хитрий, вредний і на ябеди кебетний.

Чув він про дякову пригоду на Андрія і сам із того щиро сьміяв ся.

— Богохульство, отче, кощунство, — казав дяк.

— Ет, вигадки дурні, хлопячі, — озвав ся пан-отець. — Може ще п'яні були?

— Ні, тверезі.

— Налаяли були-б гарно одного з другим, тай край.

— Що їм лайка? — озвав ся дяк. — Вони самі, гультяї, кожного налають, не пошанують ні сана, ні поваги. Зведись тільки з ними! Як би поносили в тюрмі, знали-б на другий раз...

— Вже й тюрма! — з прикрістю перехопив отець Мефодій.
— За дурницю, за вигадку арештантами їх поробити? Це-ж по вік слава вже буде. Які бо таки вв справді, Маковійський, раз-у-раз бревно бачите, чи то, пак, сучок у чужому оці. Ех! — зітхнув пан-отець, — не судіть, да не судимі будете.

— Не в тім діло, пан-отче, — озвав ся Маковійський. — Мені що? Моя хата з краю. А потурати богохульству не слід. Штунда...

— Знаю, — перебив пан-отець.

— Циркуляр-же був із консисторії... Неусипное наблюдение...

— Знаю. Виздихали-б...

— Хто? — спитав дяк.

Пан-отець замняв ся.

— Е е... Штунда, — сказав він.

Він думав про консисторію, а дяк наче прочитав його думку.

— І-гум! — протяг дяк хитро з під лоба дивлячись на пан-отця.

Помовчали. Отець Мефодій почував себе якось прикро і ніяково. На хитрий вид дяка йому було бридко й дивитись.

— Епітемію треба їм назначити, одумують ся, покають ся, — сказав він дивлячись кудись під стіл.

— Про мене, — озвав ся дяк, — діло ваше. Та того Ониська Тернового не знаю, чи пройме яка епітемія. Грамотний, читає у церкві, тай узяв собі звичай: до всякого непотребства зарав і притачає слово з книг святих, прости Боже, на глуз та сьміх. Що йому епітемія?

— Ну-ну, побачим, якось буде, — сказав пан-отець.

— Як так, то й так, — озвав ся дяк. — З тим прощайте.

— З Богом!

Отець Мефодій почав ходити по світлиці з кутка в куток, позакладавши руки у кишені підрясника. Злість його брала на дяка, а почувало його серце, що з того діла може вийти велика капость та прикрість.

Раднійший він занехаяв би таку справу. Ну, що бо справді? Казилась там молодь; покликав би їх, нагримав би як слід, покуту-б там яку назначив — тай край.

Так козир, бач, дякови даси у руки! Не забуде того вража личина, розляпає скрізь; буде говорити, що потурають богохульству; благочинний довідаєть ся. А тут справді штунда... клопіт тай годі.

Довго ходив, довго думав отець Мефодій, зітхав, спинав ся, знов починав ходити, аж надумав написати таки до станового.

Становий чоловік добрий. Приїде, пообідає, можна буде йому розказати, що це пусте діло. Ну, надав стусанів одному, другому, Ониська у холодну посадить, тай край. І дякови козиря не буде, бо, значить, ділу був дан ход, а як його там повернули, то вже що кому до того.

Ця думка заспокоїла отця Мефодія і він сів писати донесене до станового.

Через днів скілька, саме в обідню пору, приїхав до отця Мефодія становий.

Був він підстаркуватий, невеликого зросту чоловічок, швидкий, проворний і балакучий.

— А що це у вас, батьку, злочинства такі діють ся, га? — балакав він, роздягаючись у сїнях.

Наймичка помагала становому роздягатись.

— Тягни у низ рукав, не в гору, — казав їй становий, — так не так, бодай тебе парубки тягали! О! Чого вищирилась? Сватать не буду, ні! Тягни валянки, тягнули-б тебе до шлюбу! Так. Ну, дай тобі Боже здоровя і чин генеральський тай іди в Богом. Здорові, батьку! — звернув ся він до пан-отця. — Уф!

— Здорові були. Просимо у господу.

— Так що-ж це за справа така? — питав становий.

— Ет, справа! — відповів пан-отець махнувши рукою. — Ходім-те обідать, то й побалакаєм.

— Чому ж і не пообідать? Діло добре. Але поки що, щоб не гаяти часу, пошліть, будь ласка, кого, щоб закликав сюди всю ту компанію, увесь причіт, що ховав, і мерця покличте. І дяка вашого теж треба, він сьвідок. І бабу тую, як її? що в її хаті було.

— Добре, добре, встигнете. Прошу.

Сіли обідати.

— Таке діло, — почав отець Мефодій, — що не варто було й починати його і добрим людям клопоту завдавати.

— Чого-ж ви його почали? — спитав становий, — і мені клопоту завдали: от мушу тепер обідати, хоч би й не хотів.

— Катового дяка наднесло, си що, — сказав пан-отець. — Ябедник, сутяга... Донесе, що потураю, а тут, знаєте? З тою штуною розносилась консісторія, пишуть циркуляри, бодай їм...

— Ну що-ж, нехай собі пишуть. А мені те дивно, що під дяка боїть ся, он що, — казав становий. — На мене, як би я був попом, то-б у мене дяк по струнці ходив, дихать би не сьмів.

— Так вам здасть ся, — зітхнув отець Мефодій наливаючи чарку. — У нас всяким ябедам ймуть віри, а особливо, як тієї штунди торкнеть ся. Скажуть: неспособний під боротись зі штундою, тай переведуть кудись на гірший приход. Прошу.

Випили.

— Воно правда, — казав він далі, знов наливаючи чарки, — дуже вже собі й розібрали хлопці. І за попа один убрав ся, і за дяка, і кадили. Як не-як, а богохульство. Прошу-ж. По першій не закусують.

Випили по другій.

— Пусте діло, — сказав становий. -- Кому там від того шкода? Погуляли, показались, тай край. А за це, знаєте, тюрма. Не жарт.

— Отож і я кажу, — озвав ся пан-отець. — Шкода хлопців.

— Було не починати діла, коли шкода, — відповів становий.

— А може ви їх так полякаєте самі, тай годі. На що діло розводити?

— Побачимо, — сказав становий.

— От і добре, — зрадів отець Мефодій. — Ну, по третій. Бог тройцю любить.

— Оце-ж і ти сам, старий, богохульство робиш, — озвала ся попадя. — До горілки тай Бога притачав.

— Правда, — зітхнув пан-отець. — Грішні ми, недостойні, а ще других судимо! Ох-ох-ох!...

Після обіду становий вийшов до парубків, що зібрались у кухні, розпитав, чи всі тут, що були тоді у Крамарихи, а потім закликав по одному у кімнату і записував дознаніє.

Хлопці були дуже збентежені; вони й думки не покладали, що в їх вигадки вийде таке діло і що вони великий гріх вчинили. Вони по правді все чисто розказали становому.

Записавши що треба, становий спокійно, без лайки, сказав парубкам:

— Оце, щоб ви знали: за таке діло підете під суд, да посидите у тюрмі по пів року, то будете знати, як панахиду правити.

— Ваше благородіє, помилуйте, — змолились хлопці. — Ми-ж хиба що?... Ми-ж не знали... Та як би знаття, нехай йому чорт...

— Не можу, голубята мої; такий закон.

— Помилюйте, ваше благородіє! Ну, нехай би там штраф який, або що, ну нехай би у вас, у холодній посидіти... А за що-ж тюрма? Ми-ж нікого не вбили, не вкрали...

— Закон, голубята, закон. Не можна з Богом жартів робити, а зі служби божої іграшку. Ну, можете йти собі тим часом.

— Ваше благородіє!...

— З Богом! Я не суддя. Моє діло записати, а суд розбере. Гайда!

Дяка Маковійського становий покликав після всіх. Дяк думав, що становий має його за найважнішого свідка в цій справі; він поважно увійшов у кімнату, почувавши свою вартість і заслугу.

-- Скажіть мені, — спитав становий. — Чи у вас нема иньшого діла, як вештатись по ночах по під чужі ворота і заглядати у чужі вікна?

Дяк збентежив ся.

— Я... гм... я... случайно...

— Знаю. І до тої самої Крамарихи ви теж случайно ходите вечорами? Хіба ваше діло назирати, шпігувати та доноси робити?

— По долгу служби...

— То ваша служба тинятись по під чужі вікна? По досвітках ходити?

— Штунда, — пробубонів дяк.

— Самі ви штунду розводите, сутяги проклятуці, хапуги! Стидайтесь!

— Позвольте, ваше благородіє. Моє достоїнство...

— Достоїнство? — завищав становий. — Геть, волоцюго! — затупотів він на дяка.

Маковійський вискочив із хати.

Роздратований становий ходив по хаті швидкою ногою.

Увійшов другими дверима отець Мефодій.

— Добре ви пробрали дяка, — сказав він становому. — Так і слід йому.

— Ех, батьку, — промовив сердито становий згортаючи свої папери. — Не во гнів будь: і ви таки тюхтій добрий. Ну як таки потурати такий шельмі та ще й боятись його? Який з вас піп? Баба! вибачайте в тім слові.

— Консісторія, знаєте... — почав пан-отець.

— Ет, говоріть! — перехопив становий. — Як вам не тремтіти перед тою консісторією, коли ви свого-ж дяка боїте ся?

— Ох! — тільки зітхнув отець Мефодій.

Напившись чаю становий поїхав. Він був лихий і на дяка і на попа за цю справу.

— Надало-ж їм лихо, — думав він, — із дурної вигадки якоїсь робити цілу справу, судове діло! Чорт його знає! Оттак з нечевя тай видумують діла і людям клопоту завдають... Тай діло, подумаєш, справді! Мало чого не буває такого?

І пригадав собі становий одну подію за своїх молодих літ, як іще служив він канцеляристом у губерньському правліню. Зібрались канцелярські хлопці чоловіка з десятеро до одного з товаришів на іменини, сама голота. Скинулись по копійок двацять тай задали бурлацький бенкет. Випили, звичайно, закусили оселедцем та ковбаскою. Був один із них, Прокопович Лука, прозвиськом Індик. За червоний, великий ніс прозвали його так. Індик був слабкий на голову, з двох чарок бував уже дуже веселий, а від трьох і п'яний. Мов би вчора було, памятаю, хлопці на тих іменинах ще й не випили були гаразд, а Індик уже куняв. Силують його в одну душу: випий ще. Не хоче й не балакає. Почали напувати його силоміць. Взяв один, Покотило — здоровий був гайдамака — Індіка з заду за руки повище ліктів, а другий почав заливати його горівкою, защемивши його довгий ніс пальцями і примовляючи: „причащаєть ся раб божий Індик“, а другі співали: „тіло Христове прийміте, істочника безсмертного вкусіте“, потім запихали Індіка оселедцем, а далі знов заливали, та вже не горівкою, а мішаниною: горівку, і пиво, і роцу з оселедців злили до куни. Індик пручав ся, мотав головою, блював, а вони реготали, співали причастну.

Увійшов на те хазяїн хати, міщанин-свиляр, та похитавши головою почав їм дорікати, що не гоже таке робити християнам, гріх. Трохи втихомирились, почастували хазяїна тай край. Розійшлись собі любенько. Нікому ніякої кривди, ані халепи не було.

А це-ж блюзнірство було таке-ж саме, як і оцей похорон у Крамарихи, а може ще й гірше: з тайнства глузились, а не з обряду, як ці парубки. Та на гріх тут уже дяк і піп до цього влялись. Тай хитрий же піп, думав становий: просить — полякайте їх самі тай пустіть. Сам не хотів лякати, а пише бумагу. Ну, коли-б так, при случаї, на словах сказав, або просто записочку написав — чому-ж? І я-б по простому: ну, набив би там мордяку

одному, другому, посадив би у збірнию, тай край. Суд скорий, правий і... таки милостивий; бо краще-ж дурневи взяти по ниці, ніж у тюрмі сидіти. Та ба! хитрий піп офіціяльну бумагу пише, щоб самому бути чистим, а все на мене звалити. Добре придумав! Та офіціяльну бумагу не сховаєш..

— Тьху! Бодай ви пропали.

Вернувшись до дому, становий ще довго думав, ходив по канцелярії, перегортав книжку законів, та сердито спльовував.

Потім зітхнувши від згорнув дознаніє про блязнїрство у пакет тай відправив його до судебного слїдователя.

Судебний слїдователь, ще дуже молодий чоловік, гарний, чорнявий, кучерявий, прочитавши дознаніє станового, здвигнув плечима.

— Чорт його знає, — подумав він, — як тая адміністрація, їй Богу, в усякої дурниці робить важне діло! Ну, на бісового батька було оце дознаніє робити і мені пересилати? Розпитав би так, на словах, ну, розправив ся-б сам якось із парубками „мірами кротости“ тай край. Ні, кортить бо „діло“ зробити та за якусь хлопячу вигадку втовкмачити дурних парубків у тюрму! Може вони хлопці й чесні, путящі, а посидять у тюрмі, то вже годі: вже арештанти і злодюги по вік. А бодай би вас усіх.

Нїчого робити, звелїв слїдователь писареви розписати повістки і визвати у свою камеру всіх парубків, що справляли похорон, і дяка Маковійського за свїдка.

Точнісенько так вийшло, як з дознанієм станового.

Слїдователь знов розпитав парубків і записав усе, а дяка вилаяв ябедою і вигнав.

Ще гірше жалко стало слїдователеви парубків, коли він їх в очи побачив.

Він пригадав собі одно весїлля за студентських часів.

Була у його тоді любка Наталя, якась бідненька швачка. Чи любив він її, чи нї, він тоді добре не знав — тепер бачить, що нї — а вона його любила, здавалось, щиро. Оце колись весною, у свята, зійшло ся до його скїлька чоловіка товаришів. Прийшла й Наталя. Була й пляшечка, і чарочки. Один із товаришів гарно грав на гітарі і співав українські пісні. Наталя дуже любила ті пісні і залюбки слухала-б їх тай слухала-б, хоч і наганяли вони на неї сум та журбу.

І тепер ось вона задумалась, сумно затопивши очі через відкрите вікно кудись у далечінь. Весняний вечір був тихий, погожий, сонце заходило в рожевих хмарках. Молоде, майже дитяче личко Наталі було жалісне-жалісне, з тою поволокою смутку та журби, що наклала так рано на його сирітська доля і щоденна праця за дря шматка хліба. Він сидів поруч неї так близьенько, що чув тепло її тіла.

— Випий, Наталю, веселійше буде, — сказав він.

— Не хочу, — відмовилась вона.

— Випійте, випійте, — намовляли товариші. — Не цурайтесь компанії.

— Пийте собі, не вважайте на мене, — відповіла вона, — мені й так добре,

— Та випий бо, — силував він. — Ну, коли любиш мене, одну чарочку.

— Хіба без того не можна любити? — спитала вона.

— Ну, випий, прошу. Веселійше буде і тобі, і мені, і всім.

Наталя любо глянула на його, зітхнула легенько та й випила.

А товариші співали гуртом!

Вип'єм за щастя, вип'єм за долю,
Вип'єм за те, що милійше,
Щоб наша доля нас не цуралась,
Щоб в світі легше жило ся.

Випили знов, випила й дівчина у друге, та й наче справді повеселішала.

— Оце-ж, хвалити Бога, наші молоді й повеселішали, — сказав хтось.

Слово „молоді“ вподобалось компанії.

— А ну-те, повінчаймо їх, то й справді „молоді“ будуть.

І повінчали. Один був за пона, звязав їм руки хусткою, водив круг стола з самоваром, пляшками і чарками, гурт співав: Ісаїє, ликуй.

Вигадали зробити шампанське з шипучого лімонаду з коньяком. Пили всі, пила й „молода“.

Гітарист почав строїти гітару для нової пісні, коли враз почув ся неначе короткий, придушений стогін.

„Молода“ впала ниць на постіль, сховала лице у подушку і плакала, ридала таким стоном, що душу надривав...

Він, слідователь, і тепер неначе бачив ті худенькі плечі, що здригались від того безнадійного, безпорадного плачу.

Гидко було...

Це-ж було подвійне блюзнірство, кощунство. Крім церковного обряду вони надругались тут над бідною, сирітською душею...

Де вона тепер, та бідна, покривджена „молода“?...

Слідователь глянув на „діло“ про парубків, що лежало перед ним на столі.

Чи не дивна це примха долі, що таке „діло“ вкинула в його руки? Він радніший роздер би оце „діло“ на шматочки, та ба! Папір подерти, знищити можна, а „діло“ не загине... Закон. О! законе людський!...

І довго слідователь ходив по кімнаті з кутка в куток, гриз нігті, кудочив свої чорні кучері, а в кінці таки згорнув „діло“ у пакет і надписав зверху: „прокуророви N-ського окружного суда“.

Прокурор був середнього віку чоловік худий, жовтий, нервовий. І служба, і діла обридли йому, обрид, здавалось, і увесь сьвіт.

Ніщо його не цікавило, ніщо не тішило. Службу свою він справляв як машина. І того дня, як одержав він пакет від судового слідователя з ділом про блюзнірство, все чогось склалося так, наче-б змовився увесь сьвіт дратувати нерви прокурора.

В ранці наробили чаду самоваром і через те голова боліла. Потім приїхала теща, яку він ненавидів. Дітей розпустили у школі на пуцання, вони були всі дома, бо жінка не пустила їх на двір через непогоду; день був холодний, прикрий, стояла мряка; діти, сидівши дома, зняли такий шарварок і гармідер, що хоч із хати тікай. До того ще теща і жінка заходились пекти якісь витребеньки та м'ясці, цілий день щось товкли та терли у кухні, а з обідом через те опізнились. Ще й „діл“ цілу копицю нанесли з пошти.

Буває иноді таке, що жити-б не рад, а тут усе тобі вперек та на злість іде.

Було над вечір. Прокурор, перечитавши „діло“ про блюзнірство, не пожалів і крашечки парубків, бо не звик він нікого жаліти, надписав на обложці: „подлежит суду по статті 182“, тай відсунув „діло“ на бік.

У сусідній кімнаті діти зняли знов якийсь спів та регіт.

Він вийшов туди, щоб нагримати на них, тай здивований спив ся на порозі.

На столі світилось скілька свічечок, що полишилися з ялинки ще з Різдва; старший хлопець, надівши батькову крилатку і циліндра, правив щось як піп, мов би акафіст:

— Радуй ся сороко, радуй ся вороно, радуй ся горобче, великий чудотворче!

А менші співали гуртом:

— Совай ся Ничипоре, со-о-ова-ай ся!

— Що це ви, паршуки, вигадали? — заgrimав несамовито прокурор, тупаючи ногами. — Я вас, дрантивих, різками виперішу!

З других дверей вискочила жінка з закачаними рукавами і масними руками.

— Чого ти визьвірив ся на дітей? — спитала вона.

— А ти не бачиш, що вони роблять?

— Що-ж? гуляють. Хиба вже і погратись дітям не можна?

— Це-ж блюзнірство, кощунство, — кричав прокурор. — Гріх!

— Скажіть, Бога ради?! — дивувалась жінка здвигаючи плечима. — Давно ти став такий богобоязливий?

— Але-ж це злочинство, караєть ся законом, — казав прокурор.

— Ти здурів, — озвалась жінка. — Що-ж, своїх дітей до суду потягнеш може?

— Але-ж...

— Слухай. Я вже бачу, що твої нерви знов розходились. Дай спокій дітям; тільки їм і волі тепер від тієї науки, як розпустили їх на пущання. Невже-ж їм по струнці та по закону навіть іграшки свої робити? Іди краще куди, чи у клуб, чи до знайомих, розважиш трохи себе, то буде і тобі і нам краще. Іди. Гуляйте собі діти, гуляйте.

Прокурор грюкнув дверима тай вернув ся у кабінет.

— Справді краще піти з дому кудись, — подумав він.

Випадком глянув він на „діло“ про блюзнірство, де його рукою, великими літерами було поставлено: „по статі 182“ тай... плюнув сердито, одяг ся і вийшов із дому. Проходячи двором по під вікнами дитської світлиці він почув знов гурт дитячих голосів:

— С'овай ся, Ничипоре, со-о-ова-ай ся!

Лев Лотоцький.

Прокіп Чіпчик.

I.

— А деж заткало від мазниці? Таж нема заткала! Марунько! Чуєш на, Марунько! Де заткало?

Так кричав Прокіп Чіпчик, станувши з мазницею в руці посеред хати. Він устав сьогодні дуже рано, як лиш перші кури піяли, і лагодив ся на ярмарок до Бережан. Опавка з оброком стояла вже готова на лаві, тай дві курки, повязані шнурками, трипотали ся в кобели, не догадуючи ся зовсім, з якої рації їх о самій півночі з бантів зняли і повязали.

— А є ти там, Марунько? — кричав дальше Прокіп стоячи все на однім місці. — Є ти там? Де заткало від мазниці? Чуєш на, Марунько! Марунько!

Аж тепер убігла в хату Марунька, стара, висока жінка з поморщеним сухим лицем. Та воно тепер було червоне, немов намальоване. Стара надбігла з пекарні, від печі, де парило ся молоко для чоловіка на сніданок. Та чоловік ось ще й сердить ся. Марунька розсердила ся.

— Чого верещиш? Ще діти побудиш! — зашипіла вона.

Старий Прокіп підняв мазницю в гору, не кажучи більше ані словечка. Він, бачите, любив, аби жінка дечого сама догадала ся. Та вона не догадала ся.

— Не видиш? — запитав.

— Та чому не виджу, ще мені не повилазили! Чому не виджу? — відповіла Марунька. — Виджу! Мазниця! Чого-ж хочеш від мене?

— А заткало де?

— Яке заткало?

— Та від мазниці! Дурна! Ще допитуєть ся!

— Чого ти хочеш, чоловіче? — почала Марулька. — Чого клопочеш мені голову? Я поставила молоко парити. Воно там абіжить!

— Хай біжить! Де заткало? — повторяв Прокіп піднявши ще висше мазницю.

— Чи-ж я бачила заткало? Чи мала його в руках? Чи мені в головоцьці твоє заткало? — запитала Марулька випрямивши ся перед ним. Але він не злякав ся тай собі-ж випростував ся перед нею ще більше — голова досягла майже до самої стелі.

Тай на тее не зважав Чіпчик. Мов на перекір жінці замахнув мазницею їй поперед ніс, що стара мусіла аж відхилитись.

— Тото й біда, — буркнув сердито, — що ти не знаєш де що стоїть! Ти-ж якась газдиня! З чим я же поїду на ярмарок? Чим заткаю мазницю? Онучею?

— А тобі по якого чорта ярмарку? За чим хочеш тьопати ся до міста? Мазюки не стало? Над'їде Лейба, та візьмеш, а тимчасом і заткало знайде ся.

— Я й кучму хочу собі купити.

— Ха, ха, ха! — зареготала ся Марулька. — Ха, ха, ха! Вже знов кучма?! Чи не десятій уже рік, як ти ту кучму купуєш?

— А ти як хотіла би? — визьвірив ся Чіпчик. — Га? Маю Жидови більше вивалити, як кучма варта! А, не дочеканє його! О! торік, уже ось-ось приходило до згоди, та ні, завзяв ся клятий Мошко! Став на шістці і ані руш зломити Жида. Про шістку йшло!

— А ти чому не докинув уже тої шістки? Га? Дурний!

— Не докинув? Не докинув! Бо не варта більше і кінець! Жид знає і сам, що не варта, але завзяла ся котюга, та мов на перекір мені: ти тугий, а я ще буду тугійший! Ось куди воно йде, а ти кажеш! Жидів треба знати! А я їх знаю! О! знаю!

— Дурний Чіпчику, дурний! Лиш подумай, кільки ти вже тих шісток утратив через девять літ, від коли зачав за тою кучмою лазити... Пожаль ся Боже тої тарадайки; вже вовсім колеса розхлябістали ся!

— То я не їду возом, а верхи.

— Верхи? — запитала Марулька поглянувши на довгі ноги чоловіка. — Верхи?

— А вжеж; возом, однокінкою зле їхати; тепер болото, — завважав Прокіп, помахуючи мазницею.

Марулька похитала лиш головою. В її очах видав ся Чіпчик, хоч був високий, дуже високий, в тій хвилі дуже маленьким. В її очах аж закрутили ся сльози.

— Маєш ту одну шкапу і ту заїздиш! Не буде і хвоста на обійстю! — заговорила вона якось жалібно, мабуть чи не пригадавши собі лису малу кобилку, що мала на своєму хребті нести такого довгого чоловіка.

— Не бій ся! — озвав ся Прокіп, — не бій ся! Піде моя лиса, піде. В Загірного які коні, а не докажуть того, що моя кляча. Немов улап поїду на лисій...

Те сказавши зареготав ся Чіпчик так здорово, що аж діти на постели побудились. А дітей було у Чіпчиків двоє: чотирнацятилітня донька Гануся і синок Івась, якому йно що перейшло на шестий рочок. Було більше дітей у Чіпчиків, та вимерли геть... Либонь чи не девять гробиків мали Чіпчики на цвинтари і тому мабуть не могли нічого доробити ся, та лиш одну кобилину мали в стайні.

— О! і діти побудив, ворог тяжкий! — сварила на чоловіка Марулька. — Спіть, спіть дітоньки, ще не свитає! — додала обертаючи ся до дітей. — Спіть, ще час уставати. То тато лиш вапосїв ся, та женить ся від опівночи...

— Не слухайте мами, ні, — каже Прокіп, — не слухайте її; я не женю ся, а їду на ярмарок. Булок куплю. А чи не бачили ви діти непричком заткала від мазниці?

— Івась кітькав ся заткалом, татулю! — кликнула Гануся, і потермосивши брата взяла питати:—Де ти подїв заткало від мазниці, Івасю? Ти вчора кітькав ся.

Довго не міг заспаний хлопець догадати ся, чого сестра від нього хоче і чого його так термосить, у кінці протираючи очка сказав:

— На приспі під хатою.

Урадуваний Чіпчик побіг чим скорше на двір по заткало, а Марулька вийшла і собі з хати, аби відставити молоко, що вже мусіло спарити ся або може і вибігло. Діти почали на ново засипляти.

II.

Не знаю, чи довго Чіпчик „женив ся“ ще в хаті, але як ви́їхав із подвіря на лисій, то вже добрий день був. Фіри гуркотіли одна за другою, а Прокіп, аби не виминати богачів, радше їм не уступати в дороги, тюхтюкав на своїй кобиліні боком по при самі плоти стежечкою, що діти втоптали босими ногами. Їде старий. Довгі ноги висять майже до самої землі, а де горбочок або камінь, то таки зачіпить підшвою. Посьміхають ся богачі мовчки з Чіпчика та не договорюють, бо знають, чим то пахне. Старий було і вїткови не подарує, не то що. Лиш жінка мала над ним верх, й то лиш їй уступав густо-часто... А може й любив ту свою Маруньку, та не признавав ся до того, аби не дай Боже і до чуприни не взяла ся.

Чіпчик довго ходив парубком, довго... Вислуживши в війську десять літ із накладом ще парубочив яких шість літ і аж як чуприна почала сивіти, тоді почав оглядати ся за жінкою. Кинув ся то туди то сюди, та несяюхи дівчата лиш носиками покрутили. І довелось би може бідному Прокопови парубком лягати в могилу, як би не Марунька.

Вона була дочка вдови Насті Чмілички, що мала хатину генген аж під лісом. Та лиш ту хатинку мали вони тай огородець біля неї. Вбогі були. І мабуть тому Маруся довго не віддавала ся. Вже трицять їй було, та до дівчини ніхто аві чичирк. Звичайно, не було віна. Аж якось раз перед великодними святами Марунька, накупивши дечого в Бережанах, то муки, то цукру, то коріня, в спорим клунком вертала до дому стежкою через баранівський ліс. Тоді вже дерева повідчиняли були пуплїшки і ліс сірів ся вже зеленою барвою. Та в корчах повно вже було зілечка то синього то жовтого, тай медункою заносило. А пташки так любо щебетали, що дівчина в ході зупинялась, аби послухати тої розради весняної, за якою серце дівоче так банує зимою. І зілечка рада була урвати, та клунок не дав, гнетучи важко дівочі плечі...

Аж слухає дівчина, а на стежці позаду неї щось дудонить. Озираєть ся, а це Прокіп Чіпчик у новому сивому капелюсі. Парубок швидко йде, здоганяє її... На новому капелюсі в нього китичка з синеньких пролісків. Сьміють ся очі. Ось і зрівняли ся. Спаленїла бідна дівчина; вона-ж у лісі, сама одна, а тут парубок...

— Добрий вечір!

— Добрий вечір!

Ідуть мовчки, та конче треба щось сказати. Аж ось заглянула дівчина китичку пролісків на капелюсі.

— А, ти вже й зілечка урвав? — каже вона. — А яке гарне, синє... Заквітчав капелюх! Новий?

— Новий, — каже Прокіп, — новий, інощо купив. А ти чому не урвеш собі зілечка? Ади, кілька його скрізь, і синє, і жовте, і червоне..

— Нема як, клунок! — мовить Марулька.

— Клунок? — відповів парубок заглянувши аж тепер сприй тягар на спині дівчини. — Клунок? А він мабуть і тяжкий! Дай сюди, понесу, я дужший.

І ле ждучи на відповідь, зняв на силу клунок із її плечий і закинув на себе. Затьохкало серце дівоче, немов той соловейко в гущавині.

— Та ти не будеш їсти нашої паски, за що-ж будеш двигати муку? — запитала Маруся тихо.

— Хто знає? — каже Прокіп, — хто знає? А як би й прийшов, не дали-б кусничок?

— Та чому ні! Я й родзників купила!

— Ади! О, то прийду, їй Богу прийду!

— Прийди! — каже дівчина тихесенько кинувши палкий зір в очи парубкови.

— Іди, — каже Прокіп, — іди Марусю та назривай зілечка; заквітчаєш образи, Пречисту...

І стрибнула Маруся в корчі і рве те зіле сненьке, та мабуть чи не з кожного виринає на неї сивий капелюх із китичкою пролісків, палкі очи сьміють ся так завзято, наче-б говорили: ти мусиш бути моєю...

Нарвала Маруся всякого віля цілий снопик і ось уже коло парубка.

— На, — каже вона, — на, Прокопе, неси зіле, а мені дай муку; вже змучив ся десь...

— Ні, ні, — каже Прокіп, — не змучив ся; піднесу аж до села.

І підніс клунок аж до села.

— Спасибіг, — каже Маруся, — спасибіг Прокопе. А не забудь, що обіцяв ся прийти в сьвята!

Ось таке склалося в баранівських лісах, як цвило зілечко і як пташки співали перед самими великодними святами. А по святах Прокіп Чіпчик оженився з Марусею, дочкою вдови Насті Чмілички. Їй було тоді трицять літ, а йому добігало до сорока.

III.

Сонце вже на два вушища піднялося в гору, та не гріє; за те вітер осінній бє і бє в поморщене старе лице Прокопове, дує в подерту, зруділу стару кучму, що аж подалася на бік... „Кляча“ підбившися густо-часто пошпотується вже, а старого аж по під ребра поколює. Клине. Радше би пішки, та ті кляті калабаньки здовж дороги немов регочуться до нього: спробуй, спробуй, то й ходаки потопиш! Іде старий. Уже всі фіри його повиминали, і він мабуть чи не остатнім лишився. Та ось і він добився якось до того баранівського ліса. Тут затишнійше; легше й їздцеви і „клячі“. Прокіп наближався вже і до криниці, що випливала з під росохатого корча калини. Немов малесеньке озерце; вода чиста, прбзора аж до самого дна; хто гляне, бачить себе наче в зеркалі. Та на калині не було тепер уже білого цвіту, ані коралів червоних, ані одного листочка, все забрав вітер і поніс десь світами; се-ж осінь, люди стали купувати теплі кучми тай він ось вибрався за для того на ярмарок. Та водиця чиста, аж промовляє...

— Напою клячу, — каже Прокіп до себе, — напою, та повнійша стане!

Підїхав до криниці. Не кляча, а старий вдивився в ту воду, вдивився та аж лице в нього викривилося. Бож і справді мусіла його налякати та бурхата голова в високій, подертій рудій кучмі. Аж прижмурились очі, аби не дивитися на того страхопуда. Та ті очі. Ой дивні вони! Отвори їх, бачиш і те і се, а прижмури, то ще й більше побачиш... Вони тоді мов чаром якимось поведуть тебе на силу високо, високо аж у хмари, ще висше, або й землю провертять і ти зупинишся десь глибоко, глибоко аж на самому дні. Ті очі зачарують тебе і до тих любих солодких хвиль твоєї весни, що вже ніколи не вернуть ся, ніколи...

Таке щось склалося і в Чіпчика. Він уже і виїхав із ліса баранівського, та пустився тою широкою дорогою, що веде від підлісничівки до Бережан, а на якій як болото, то й утопити ся

можна. Тут падолина. Стогне кляча, западаючи деколи в болоті аж по живіт. Та старому Чіпчикови і не в гадці. Йому здасть ся, що ось то він на цїсарському кони герцює, що він не той нуждар, а молоденький улан...

І поперед нього пересуває ся якась дивна панорама: це Відень, це Прага, це Будапешт, це Трієст, а тут море, море синє, широке, з зеленими островами. Ось уже він і в високих горах Тиролю; чути дзеленьканє малесеньких двіночків на тирольських красулях, співають пастухи, аж гомін іде. А це що? Цеж Інсбрук, де він найдовше перебував. Ось він ходить по тих чистеньких улицах поміж рядами високих домів із плоскими дахами. А тут і площа перед цїсарським замком. Перейшов здовж і поперек тай зупинив ся під фронтвою фасадю замку. І чує, як одно з високих вікон у горішньому ряді відчинилось і хтось заспівав звінким голосочком пісеньку в якомусь незрозумілому йому язиці. Поглянув, а там стоїть, немов русалочка, молоденька панночка з білою цьвіткою в руці і співає. Співає так солодко і любо. Співає, а сонічко сьвітить і бавить ся з ясним волосячком дівчини. Дивить ся жовняр на ту ясну панночку, та здалось йому, що вона і всьміхнула ся до нього. Та ось щось фуркотить у повітрі, фуркотить, а це тота квітка біла летить на нього. Він розняв руку, аби зловити цьвітку...

Чи то сонце було тому винно, що тепер із полудня просто старому Чіпчикови в очи заглядало, чи справді вчїпив ся його якийсь чар із тої води, де клячу напував, досить, що він забув ся зовсім, де він і що робить, і немов справді ловлячи білу квітку розняв руку із батогом, і батіг бебевх у болото.

— А маєш! — кликнув Чіпчик опамятавши ся. — Якась омана вицяла батіг з руки і в болото впав!

Нахилив ся з клячі, аби підняти, а тут і кучма тарах і собі в болото. О, аж тепер розсердив ся старий, а не маючи на кого виляти злість, вчєпив ся клячі. Ось і валить пятами в живіт, а кляча скаче і скаче, та тут і кобеля з курками і мазниця з заткалом падуть і собі в болото. Біда! Аж тепер пізнав старий Прокіп Чіпчик, що злістю нічого путнього не вдїє, та рад не рад зліз з клячі і з тяжкою бідою повитягав із болота все. Ось уже він знов на клячі. Вже супокійніший, лиш сопе тяженько. Сопе і клине. О, клине завзято! Дїсталось тепер усїм, і тому лісови баранів-

ському, і тій помані, що виглянула була з криниці до нього, а навіть і тій панночці з Інсбруку...

IV.

Ось уже наш Чіпчик у Бережанах на ярмарку. Припав клячу коло воза кума Гарасима, а сам метнув ся за орудками, аби як найскорше всьо полагодити і за видка вернути до себе. Та та кучма! та кучма! Немов фіра сіна в'їхала йому в голову! Конче би треба. З старою нічого вже не вдієш: подерта, руда та ще й заболочена; важить за гелетку бараболь! Конче би треба! Та той Мошко, то котюга! Котюга!

Коло третьої години був Чіпчик майже зовсім готов. Уже мазниця повна; заткало помоцював ще й перевеслом. Кобеля аж віддула ся від усілячини: є там і сіль і бохонятко білого хліба, і булки для Ганусі за заткало, є й вязка обарінків для Івася, що кітькав ся заткалом, є цукор ледовий для старої, бо покашлює... Є вже все, лиш би ще з тою кучмою. Та не знати, чи вдіє що з тим клятим Мошком? Та треба би конче...

— Ось тут, кумо, — каже в кінці Чіпчик до куми Гарасимихи, — я то все лишу на возі, та піду ще в місто.

— Ще щось маєте купити? — питає Гарасимиха, що сиділа на возі ждучи на чоловіка.

— Ага! — муркнув Чіпчик, — я хотів би кучму; вже студено.

— Ой студено, студено; зима за плечима! — каже Гарасимиха.

Чіпчик досипав оброку клячі і поплів ся в місто. Вже й на ринку. Тут у найтемнішому куті, де сонце боже мало заглядало, розташував ся рудий Мошко з кучмами. Були тут усякі: чорні, сиві, красі, високі, низькі, фарбовані і не фарбовані. Мошка обступило зо трицять хлопів. Крик і гамір. Мошко звиває ся як муха в окропі. А його жінка Сура ані чичирк, лиц очима поводить, пасе, як мовили хлопів. Часом, як уже доходили до згоди, тоді аж Сура кидає ся до чоловіка, наче-б хотіла видерти йому з рук кучму і кричить: „Вус тїст ді, мешігене? Хочеш подарувати кучму?“ Та Мошко відтрутивши жінку зараз каже: „Хай бере! Хай знає, що в Мошка купив за половину ціни“. І хлоп повіривши Жидови, платить урадуваний, що вдало ся йому кучму за половину ціни набутти.

Приступив якийсь чоловік невеличкий з досить вузкою головою. Розглядає ся.

— А що, свату, кучму? — питає Мошко.

— Ага! — каже той. — А маєте добрі?

— Є, є, і ві Львові таких не знайде!

Се сказавши виняв зі скрині спору кучму, таку, що й два гарци бараболь влізло-б ся, і тиць хлопови.

— Може буде за велика?

— Що велика? Де велика? — закричав Жид і як стій, скинувши капелюх із хлопа, насадив йому кучму на голову так сильно, що аж о спину оперла ся.

Хлоп нічого не бачить під кучмою, наче під дашком, і лиш руками вимахує. Та Жид не дасть взяти кучми, ще притовкає з верха і кричить: — О, дивіть ся панове газди, чи може бути вже ліпша кучма? Лиш квітку причіпити.

І хлоп бере кучму.

Аж ось і наш Чіпчик. Мошко як стій пізнав свата, що торік о тій самій порі торгував у нього кучму. Він не любив таких сватів дуже, що з ними до згоди тяжко прийти. Побачивши Чіпчика аж іскри посилав з очий як вовк.

— Ого-го! — почав Жид, — у вас, свату, все ще та стара подерта кучма?

— Але не крадена, своя! — відтяв Прокіп.

— Торік мабуть не стало шістки, аби нову купити. Ось та кучма! та саміська!

Се сказавши виняв зі скрині спору чорну кучму, і подав Чіпчикови.

— Та сама?

— Та! та! Я навмисне заховав її для вас.

— Щож? Кілько?

— Два ринські.

— Ов! — каже Чіпчик, — уже подорожіли кучми!

— Пішли в курс! — сзав ся хтось із гурту.

— Кажіть, Мошку! Кілько?

Мошко видивив ся на Чіпчика, немов його з'їсти хотів, тай Чіпчик вплявив очі в Жида, немов хотів його з ніг звалити.

— Знаєте що, свату, — заговорив в кінці Жид, — я вже пристаю на ту ціну, що ви торік подали. Хай чорт бере шістку! Платіть!

— Та кілько?

— Та те, що ви торік давали! Сімнацять шісток!

— Неправда! — крикнув Чіпчик, — неправда, я торік давав лише півтора ринського.

— Але сімнацять! Аби я такий рік мав! — кричав Жид.

— Коли п'ятнацять!

— Коли сімнацять!

— Коли ні!

— Отже так; нехай уже буде по вашому! — цідив поволи Мошко. — Спущу вам ще шістку; давайте шіснацять.

— Ні! П'ятнацять; так як торік подав! — каже Чіпчик поклавши кучму на скриню. — Ви хотіли мене Мошку з майки взяти, та я не з тих...

— А я вам тої шістки таки не спущу, щоб ви і чорта з'їли! — закричав Жид.

— А я вам не додам тої шістки, щоб ви й дуба стали! — закричав і собі Чіпчик.

— Бачите, люди, — каже Мошко, — о шістку йде! Шістки тавда не хоче докинути!

— Бачите люди, — мовить і собі Прокіп, — о шістку йде! Шістки купець не хоче спустити!

Регочуться люди. Якийсь „інклюд“, не шістка. Та оба супірники аж почервоніли. Кождий міг догадати ся, що поміж ними вже не прийде до згоди.

— Даєш шіснацять? — питає знов Жид.

— Ні! — каже Чіпчик.

— А кількож?

— П'ятнацять, так як торік!

— А щоб ти тріє!

І Жид розсердивши ся кинув кучму в скриню, а Чіпчик, не купивши і тепер кучми, пішов уже просто до клячі.

Кум Гарасим уже зладив був коні до від'їзду і вони ждали лише на Чіпчика, щоби йому подати його орудину. Та ось і він, таки в старій подертій кучмі.

— А не купили кучми? — спитала ще Гарасимиха.

— Ні! — каже Чіпчик перевязуючи кобелю з мазницею, щоб їх перевісити на шиї клячі. — Дорогі!

Гарасимиха лише поглянула на чоловіка усьміхаючись, та незабаром вони й воїхали. І Чіпчик ладив ся сісти на клячу, аж

дивить ся, а довкола нього в десять Жидиків. Вибалушили очи дивлять ся і дивлять ся. Це ще дужше розсердило Чіпчика. Він закричав на Жидиків, та вони лиш язика повивалювали. Не кажучи вже ані слова, Чіпчик сів мовчки на клячу і поїхав. Та на здогін за ним гнав ся регіт Жидиків, що верещали: „Кік! Кік! ер фурт нішт, ер ґайт! Авф мане мунес, ер ґайт аф зехс фісен!“

На щастє Чіпчик не розумів зовсім тої жидівської музики.

V.

Їде Прокіп Чіпчик із міста, та лихий як сто чортів. З очий його сиплють ся іскри. Та кляча не знаючи зовсім, що там у душі її господаря дієть ся, пофиркує собі здорово, мабуть від половини, що за день набила ся їй у ніздрі. Іншим разом був би Чіпчик поздоровив свою клячу, та сьогодні це й на гадку йому не прийшло; мов не чує, що вона форкає. В його вухах шумить і гримить хоркавий голос Мошка: „А я вам тої шістки не спущу, щоб ви й чорта з'їли!“

— Гм! — думає Чіпчик, — гм! Може й справді нема як йому спустити тої шістки? Може й кучма варта стільки, і я зле вчинив не додавши такої марниці. Може і Марунька має рацію... Буде сварити! О, буде сварити! Може-б і вернути ся і докинути ту шістку? Та буде кепкувати Жидисько! Ні! радше в сиру землю, в чорну могилу...

Чіпчикови ставало щораз тяжше, аж звисла на бік стара сива голова враз із подертою, заболоченою кучмою. Чорна могила!... Гей! гей! Де Відень, де Прага, де Інсбрук, де та панночка ясна з білою квіткою, де те все?!... Далеко, ой дуже далеко! Лиш мріє, і відгуку не чути! Остав ся лише гріб, чорний, сумовитий... Коби хоч материнкою поріс, материнкою та розхідником... Треба буде штуркнути наперед паламареві Василеві Халупі шістку, аби хоч довше подзвонив, як він прижмурить очи... Ось і добре стало ся, що не дав Мошкови шістки, буде на подзвінше, довше подзвонить, довше...

І старому здало ся, що справді насів уже час, що ось-ось зажмурить очи і скінчить ся його „мізерація“. І поплили сльози в старечих очий...

Та ось він уже коло млинів графа Потоцького, вже й на височині за фільварком замостовим, де військo вправи відбуває. Та

що се тут? Зловж на гостинці народу як набив! Що се? Питає, тай зараз і дізнав ся. То приїхав властитель полку уланів, архикнязь, і задля сього завели офіцери перегони. Га, думає Чіпчик, стоїть наїд, стану й я. І завернув клячу в сторону площі, де відбували ся перегони, а щоб усьому гаравд приглянути ся, уставив ся з клячею на одному стосику натовченого каменя, що покладено здовж гостинця.

Сидить Панько Чіпчик на клячі. Дивлять ся і він і вона з підвисеня, немов із трибуни на сю чудасію, що там творить ся. Скривь довкола площі хоруговки червоні, сині, жовті, а всіма вітер так фуркоче, фуркоче... В одному місці офіцирів повно; одні на конях, а другі таки так, а всі від золота і срібла аж сяють. Дивить ся Чіпчик, хапає все старими очима, аж підніс ся на клячі. І немов стовп замаячів посеред народа і мусів кождому впасти в очи. Ба й сонічко, що вже схиляло ся до долу, зупинило ся на його старому лиці, на сивому волосою, що добувало ся з під кучми, і на самій кучмі, тій подертій, заболоченій...

Ось і заглянули офіцери старого Прокопа Чіпчика з Ценева на клячі. Бо як же було й не заглянути? Він високий, високий, а кляча така малесенька, лиш вухами стриже. Заглянули, вже й гуторять щось поміж собою. В кінці під'їздить один із них на бистрому вороному коневі до здивованого Чіпчика і кличе:

— Ге, газдо!

— Що? — питає Прокіп, лагодячи ся зїхати зі стосика. Він гадав, бачите, що офіцира наднесло, аби насварив на нього за каміне. Цеж офіцир цісарський тай каміне цісарське. Та офіцир молоденький лиш усьміхнув ся до старого.

— Бадю! — каже дальше офіцир, — може-б ви мали охоту попробувати ся зі мною в перегоні?

— Як то? — питає Прокіп вибалушивши широкі баньки.

— Ось там, ся велика черно-жовта хоругов! Бачите?

— Таж бачу!

— То мета! Поскакаємо оба до неї. Хто скорше стане у мети, тому панове офіцери виплатять 30 зр.

— Справді? А ну забожіть ся!

— Ось моя рука!

Се сказавши подав офіцир свою руку в біленькій блискучій рукавичці старому Прокопови.

Прокіп якийсь час іще надумував ся, та в кінці згодив ся. І ось в'їхали на площу, виспану білим піском, молоденький офіцер на бистрому коні і старий Прокіп на сухоробрій шкапі. Як стій обступили довкола обох супірників усї офіцери. Розпитують його про його давню вояцьку службу, про Італію, про те, де й кілька разів був „у огни“. Все розвідали. І чудно, дуже чудно виглядав старий, сивий мов голуб дідуган поміж гурмою обсіпаних золотом офіцерів. Здовж гостинця розлягав ся голосний регіт. Та Прокіп не зважав зовсім на теє. Ні! він справді надїяв ся перегнати офіцера. І чому-ж би ні, цеж його лиса!...

— Тож зачинаємо? — питає офіцер.

— Зараз, зараз, бо тут іще з тою кобелею та мазницею треба якийсь лад зробити, заваджало-б, — каже Прокіп і зняв зі ший клячі свою орудину.

— Це потримає ось сей вояк, — завважав якийсь офіцер, і вояк прискочив, аби взяти кобелю та мазницю від Прокопа. Та Прокіп, заким віддав, ще наказував вояка.

— Уважайте, пане вояк, уважайте, аби не перевернути мазниці, бо повна; тай у кобели .. там цукор — стара покашлює, уважайте.

Ось і дали знак трубкою. Супірники уставили ся в один ряд. Поклепав рукою офіцер свого коня, що драв під собою землю, поклепав і Прокіп свою лису, хоч вона й не догадувала ся, з відкїля прийшла до такої ласки. Затрубів горієт у друге і оба супірники пустили ся до мети. Всі, що дивили ся на сю чудасію, бачили, як офіцер навмисно зупиняв коня, щоб дати перегнати себе Прокопови, та Прокіп сього зовсім не бачив. Нагнувши ся до шкапи пустив ся чвалом до мети. Жене. А щоб додати клячі гарту, валить обцасами в живіт, що бідна лиса аж хвостом крутить. Садить Прокіп, садить. Кучма влетіла, тай се не зупинило завзятого їздця. Жене як вітер. В кінці дочвалював до мети. Обертаєть ся і бачить, як офіцер і собі тепер чвалює завзято за ним.

Засьміяв ся сердечно старий і каже: — Файний ваш колик, наноньку, та не пара моїй кобилці. . О, що ні, то ні! Я і зайчика дігнав би.

І ось і кінець. Старому виплатили 30 зр. і він поїхав до дому.

Якось не давно був я в Ценеві на цвинтари, і мені показали люди довгий гріб, де мав супочишок і не потребував уже сварити ся з Мошком за кучму старий Прокіп Чіпчик.

Гріб уже був добре поріс материнкою і розхідником. Ще й оповідали мені люди з Ценева, що як старий Чіпчик помер, то паламар Василь Халуца дуже довго дзвонив. Сварили пан-отець і старший брат на паламара, аби не зривав дзвонів, та не помогло. Дзвонив го дві години: знати, старий Чіпчик мусів йому щось іще за життя всунути в жменю.

Тростянець 23/8, 1903.

Ж О К О Р О.

З япанських оповідань Лафкедія Гірна.*)

1. На стадії.

Семий день шестого місяця 26 Меїджі.

Вчора привіс телеграф звістку, що в Фудуока зловлено знаного злочинця, якого й пересилають до Кумамато: його очікують із полудневим поїздом. Комісар поліції з Кумамато висланий до Фудуоку, щоби привезти арештанта.

Чотири роки тому вдер ся до одного дому при „Улиці Борців“ сильний злодюга; налякавши мешканців дому, він перевязав їх, а опісля забрав із собою не мало дорогоцінностей. Вправді поліційні агенти арештували його рівно в добу по випадку, злодюга не встиг навіть збути захарапченого добра. Та коли його вели до комісаріату, він розірвав кайдани, вихопив від поліціянта шаблю, зарубав його і втік. Від того часу аж до останніх днів і слід застив по ньому.

Недавно якоеь відвідав випадково фукуокську тюрму поліційний агент із Кумамато і побачив там між арештантами чоловіка,

*) Оце оповідання взяті з книжки Кокоро англійського письменника Лафкедія Гірна (Lafcadio Hearn, Кокоро. London, 1896). Автор Англієць, що родив ся на Корфу. Перед десятима роками приймив він япанське горожанство і перейменував ся іменем Койдзумі Якомо. Знаний япановід, професор япанської літератури в університеті в Токіо, Базиль Чемберлен, висловляєть ся так про твори Л. Гірна: »Наукова точність не лучила ся мабуть ніколи з такою ніжністю і вишуканою красою стилю. При читаню сих глибоко оригінальних нарисів ми пізнаємо в повні справедливості думки Р. Вагнера: alles Verständnis kommt uns nur durch die Liebe«. (B. Chamberlain. Things Japanese, ст. 60—61).

якого фізіономія врізала ся з фотографічною докладністю в його голові.

— Хто се? — спитав він надзирача.

— Злодій, — відповів той; — він сидить у нас під іменем Кусабé.

Тоді агент підійшов до Кусабé і сказав: — Твоє імя не Кусабé. Намура Тейчі, ти відповиш за убійство в Кумамото.

Відкритий злочинець признав ся до всього.

Я пішов разом із величезною юрбою на стацію, аби подивити ся на злочинця. Я надіяв ся почути й побачити вибухи обуреня; я побоював ся навіть, аби не прийшло до насильства: убитого поліціянта любили в гóроді, його кривні очевидно мусять бути між цікавими, а юрба в Кумамото не відзначаєть ся особливою лагідністю. Я був певний навіть, що застану на місці зміцнений відділ поліції. Та мої здогади не оправдали ся.

Поїзд станув, як і все серед шуму і гамору, суетні і шляпаня деревляних гетів*) та окликів хлопят, що продавали японські газети і кумамотську лімонаду. Ми чекали пять мінут, поставивши перед штахетками. Нараз з'явив ся арештант; поліціянт провадив його до фірточки. Се був чоловік із диким поглядом, із низько спущеною головою; його руки були звязані ланцюжком. Арештант і поліціянт задержали ся при фіртіці; народ товпив ся, але мовчав. Тоді комісар крикнув:

— Суххара сан! Чи є Суххара О-Кібі?

Маленька, кругленька жіночка з дитиною за плічми, що стояла біля мене, відповіла „гай“! і прордерла ся крізь юрбу. То була вдовиця убитого; дитина за плічми — його син. На знак руки комісара юрба розступила ся і подала ся назад, немов бажаючи зробити місце для арештанта і сторожі. На вільнім просторі, просто проти убійця, стояла жінка з дитиною. Запанувала мертва тишина.

Тоді комісар обернув ся не до жінки, але безпосередно до дитини. Він говорив тихо, але так виразно, що я міг спіймати кожде його слово.

— Дитя! Ось тут сей чоловік, що чотири роки тому назад убив твого батька. Тебе не було ще тоді на світі; ти лежав під серцем твоєї матери. Нема в тебе батька, що любив би тебе,

*) Сандалів.

а винен тому ось сей чоловік. Поглянь на нього (комісар торкнув рукою підбородок арештанта і остро підбив йому голову в гору так, що той підніс очі), вдивись у нього, хлопчино, вдиви ся добре! Не бій ся. Тобі трудно, але то твій обовязок. Поглянь на нього!

Хлопчина зирнув із за плечий матери широко отвореними, видно наляканими очима; параз почав він хлипати; опісля показали ся в нього сльози, але він послухав і пильно вдивлював ся без упику в судорожне лице убійника.

Люди в юрбі неваче перестали дихати. Я побачив, як лице арештанта викривило ся, як він, не вважаючи на кайдани, упав на коліна, вдарив головою об землю і в пориві жалю ридаючим захриплим голосом, що розривав серце, почав кричати:

— Прости! Прости! Прости мені, дитинко! Не зі злости я зробив... одурів від страху... хотів спасти себе. Якого зла я допустив ся, якого зла! Велике, невисловлене лихо я спричинив тобі! Та тепер за свій гріх іду на смерть. Хочу вмерти... рад умерти! Пожалуй же мене, дитинко, пожалуй... прости мені!

Хлопчина плакав тихо, як перше. Комісар підвів на ноги арештанта, що заточував ся; німа юрба розступила ся на право і на ліво, роблячи місце для проходу. Потім, зовсім несподівано, підняли ся довкола голосні хлипаня. І коли побіч мене промайнули бронзові лица стражників, я побачив щось, чого ніколи не бачив... що могли побачити лиш колись нечисленні особи... чого я мабуть більше ніколи не побачу... Я побачив сльози на очах у японського поліціанта.

Юрба розійшла ся, а я лишив ся сам, заглублений у думках про сю подію та про незвичайну мораль, яка впливала з неї.

Тут довершив ся суд, що карав, що не знав співчуття... Тут у розпуці заговорила совість, благаючи перед смертю тільки прощення. І тут були люди — можливо найнебезпечніші в околиці, коли попадуть у лютя — люди, що все зрозуміли, що всім були зворушені, що задоволили ся жалем і стыдом, і були повні не пімсти, але великого болю за гріх... і то — завдяки простому, глибокому знанню трудностей життя і слабостей людської природи.

Та найбільше значучим — тому, що се характеристичне для сходу — було те, що призив до жалю був зроблений при помочи батьківських почувань убійника, при помочи могутнього почування любови до дітей, яка володіє в незвичайній мірі душею кожного Японця.

Є переказ, буцім то найславніший з японських розбишак, Ішікава Гойомоц, закрившись якимось нічю в дім, аби вбивати і грабити, був очарований усьміхом немовляти, що простягло до нього рученята; Ішікава почав забавляти маленьку істоту і так забавився з нею, що пропустив принагідну хвилю для довершення задуманого злочину.

Оповідане правдоподібне. Поліційні справоздаця подають річ-річно випадки співчуття до дітей з боку професіональних злочинців. Кілька місяців тому назад був наведений місцевими газетами страшний випадок убійства, де була вирізана ціла родина. Сім осіб підчас сну буквально посікано на шматки; та серед тої маси тіл поліція знайшла маленького хлопчину, цілком не торкненого, що самітно повзав по калюжах крові. Конечно треба було признати, що убійники, які рубали на право і на ліво, не мало доклали заходів, аби не рушити дитини.

2. Гару.

Гару виросла в родиннім крузі; її виховували згідно з тими давніми поглядами, що пособляють витвореню одного з найсимпатичніших типів жінки, коли будь відомих світови. Домашнє вихованє вляло в неї таку сердечну простоту, таку натуральну грацію рухів, послухність і свідомість обовязків, які подіблеш тільки в Японії. Душевні прикмети, якими визначала ся дівчина, були занадто шляхотні і гарні для суспільства з новим укладом життя. Таке вихованє навряд може бути розумне супроти навичок сучасного суспільства, та воно удержуєть ся ще в виді пережитка. Ся дівчина, зі своєю ніжною душею, була підготовлена до того, аби безумовно слухати свого чоловіка. Вона не сміла під ніяким видом зраджувати заздности, обиди або гніву, хоч би навіть обставини природно й викликали ті почуваня; вона мусіла поборювати блуди свого пана простою ласкавістю і лагідністю. Словом, від неї вимагано по просту чогось надирриродного: бути ідеалом лагідности і самовідреченя. І їй удалось би мабуть осягнути се, але тільки в відношеню до чоловіка однакового походження, обережного, здібного відгадувати її почуваня, ніколи не порушати їх до болю. Гару вийшла з ліпшої родини, як її чоловік; мабуть він не був її варт, тому що не вмів оцінити гаразд її. Вони побрали ся за мо-

лоду; зразу бідували, опісля поступенно розбогатіли: муж Гару був добрим робітником. Деколи здавалось їй, що як вони були бідніші, чоловік любив її більше; а жінки помиляють ся рідко в таких річах.

Вона до сеї пори шила йому біле й одежу, а він розпоряжав ся її шитєм. Вона догоджувала йому у всім, помагала йому вдягати ся і роздягати ся, укладала все в своїм маленькім домику так, аби йому було вигіднійше; коли він ранком виходив на роботу, вона чаруючо прощала ся з ним і так само витала його вечером. Його приятелів приймала вона з особливою увагою. Господарку вела незвичайно економічно і рідко просила для самої себе чого будь, що вимагало грошей. Та їй і не треба було журити ся про себе; муж був щедрий і любив бачити її гарно одітою: одягнувшись, вона мала вид блискучого срібlistого метелика, прикрашеного складками власних крил, і муж любив брати її тоді з собою до театру і в иньші місця для розривки. Вона товаришувала йому по прогуляках, коли весною цвили мігдали і вишні, а літніми почаму увихали ся в п'ятьмі сьвіт'ячі мушки, або осіню, коли каштан покривав ся багровим румянцем. Иньшим разом вони пробували цілий день спільно в Майко, на березі моря, де сосни вигинають ся, як дівчата в танцю; або ходили по обіді до Кіомідзу, до старого-старого дому, де все видавало ся сном, що переносив душу чоловіка на п'ятьсот літ назад: і великий тінистий гай, і високі дерева і пісня потока, зимного, прозорого, що вибивав ся з камяного заглиблення, і непереривне квиліне невидимих флетів, що звучало м'якко старинним напівом, у якому чути було ласкавість спокую з переходом у сум, видніло золотаве сьвітло, що губило ся в синяві над диском замираючого сонця. З виїмком тих коротких прогульок Гару рідко коли виглядала поза поріг свого дому: її родина і кривні мужа жили далеко, в иньших провінціях; знайомих відвідувала вона рідко і охочо лишала ся дома, займаючись складанем букетів для ванькира і маленького вівтарика, де стояли боги, або прикрашуванем кімнати, або годованем золотих рибок у саду в ставку, що випливали на верх води, скоро лиш спостерегли її.

У Гару все ще не було немовляти, що внесло би в її жите радість або горе. Не вважаючи на свою причіску замужньої жінки вона мала вид зовсім молодой дівчини. Вона була по давньому проста як дитина, і се -- поминувши її вмілість у ріжних дрібницях,

так впливало на її мужа, що він часто обертав ся до неї з просьбою, дати йому пораду в поважнім ділі. В таких хвилях її серце мабуть лінше, ніж її гарненька головка, давало відповідь: несьвідомо вона приходила до постанов, що все показували ся правильними. Пять літ жила вона з мужем щасливо. За цілий сей час він був так уважливий до неї, як лише може бути уважливим молодий Япанець — купець, який відчуває, що його жінка обдарована делікатнішою натурою від нього.

Та опісля стали несподівано його відносини до неї холодні. Се зайшло так несподівано, що в неї не було й тіни сумніву: причини були иньшого роду від тих, яких може побоювати ся бездітна жінка.

Вона почувала себе безсилою відкрити правду і старала ся доказати сама собі, що корінем усього — її недостаточна уважливість до мужа і до вложеного на неї обовязку. Дармо питала вона свою незакаламучену совість, дармо старала ся вона всіми силами подобати ся чоловікови. Він оставав усе таким самим. Він не говорив їй образливих слів, хоча вона й прочувала за його мовчанкою заглушене бажанє казати їх. Япанець, що належить до більше або меньше інтелігентної класи, рідко буває нечемний, вульгарний або брусоватий зі своєю жінкою на словах. Звичайно більше або меньше освічений чоловік відповість усе ласкаво, навіть на докори жінки. Япанський кодекс вимагає такого чемного відношеня від кожного мушчини. Своєю дорогою, чутлива і самолюбна Япанка не допустить простаковатого поведженя з собою протягом довшого часу; горячийша натура кінчить навіть самовбійством ізза якогонебудь простакуватого слова, киненого їй у хвилі гніву; а таке самовбійство накладає на ціле дальше житє чоловіка печать нечести. Та єсть-же лютейші річи від слів і незавіднійші: нехтуванє і байдужність із наміром викликаня заздрости. Япанська жєнщина незвичайно виправна в тім зглядї: вона не сьміє виявити почуваня заздрости; одначе заздрість сильнійша від усякої науки: вона так само стара, як любов і так само довговічна. Під маскою байдужности переживає Япанка ті самі почуваня, що й її західно-європейська сестра. Вона так само чекає нераз і не може дочекати ся кінця вечірної візити, відходу веселих гостей, коли в кінці вона останеть ся одна, полишена сама собі, своїому горю.

У Гару були причини бути заздрісною, та вона була за великою дитиною, аби бистро відкрити їх, а служниці занадто лю-

били її, аби наводити її на гадку. Звичайно чоловік Гару проводив свої вечери в її товаристві, дома або дебудь поза домом, але все разом із нею. А тепер кожного вечера він виходив сам один. Зразу під видом якихось справ, а опісля і без виду, і навіть не говорив, коли вернеться домів. В самій річці він був штучно зловлений у заставлене на нього сильце: закрадчивий шепіт гейші поломив його волю, а усміх ослінив його очі. Вона далеко не була так гарна, як його жінка, але вправна в знаню ткати паутину чутливих мрій, що огортала слабих людей чим раз більше й більше, поки не приходив час ганьби й загибелі. А Гару не знала нічого. Вона не підозривала біди, доки дивне поведене її чоловіка не ввійшло в звичай; тай тоді догадала ся вона лише по тім, що її гроші стали явно переходити в чужі руки. Він ніколи не сказав би їй, де проводить вечери, а вона бояла ся спитати його — він міг би подумати, що вона задрісна. Намість того щоб заявити свої почування словами, вона стала така ласкава до нього, що розумнійший чоловік покмітив би все. Та він по давньому мовчав і говорив лише про справи. І по давньому виходив вечерами. Неприсутність його ставала частійшою і довшою в міру того, як слабля його свідомість. Гару була навчена того, що добра жінка повинна не спати по ночах вчікуючи приходу мужа. Вона так і поступала; нерви напружували ся хоробливо і охоплена лихорадкою, вона терпіла на безсонність, якої не улекшувала самотність, бо служниці відходили звичайною порою і вона оставала ся сама зі своїми думками. Лиш раз повернувши незвичайно пізно муж сказав їй: „Мені по просту неприємно, що ти так довго не спиш задля мене. Не думай очікувати мене на другий раз!“ Тоді думаючи, що він у самій річці міг би бути огірчений її поведенем, вона усміхнула ся ласкаво і сказала: „Мені не хотіло ся спати і я не змучена. Най поважаний не журить ся мною“. Тоді він перестав цілком думати про неї, утішивши ся, що може покористувати ся її власними словами; і швидко після того не приходив цілу ніч. Те саме повторило ся і на другу ніч, а потім і третьої ночи він не прийшов. Остатній раз він не вернув навіть до сніданя і тоді Гару зрозуміла, що настане пора, коли її обовязок, обовязок жінки наказує їй говорити.

Вона перечекала його цілий ранок, хвиля за хвилею, лякаючись за нього, побоюючись за себе; і в кінці вона дізнала ся про те лихо, що здібне глибоко зранити серце жінки. Її вірна

служниця сказала їй дещо, а про решту вона сама догадала ся. Вона захорувала, хоча не пізнавала того. Вона чула тільки, що вона зла, самолюбно зла, за спричинене їй терпінє, за те люте, проникливе, дратуюче терпінє. Настало полудне, а вона сиділа й думала, як би більш самовідречено висловити те, що наказував їй обовязок, перші слова докору, що ніколи не виходили з її уст. Нараз серце її стиснуло ся, як би від удару, все потемніло перед очима і захитало ся, немов у головокружнім вітрі: вона почула скрип коліс куруми *) і голос служниці, що кликнула: „Шоважа- ний вернув!“

Вона кинула ся до дверей, на зустріч, дряпаючи всім тен- дїтним тілом немов у лихорадці, побоюючись виявити свій біль. Він здригнув: замість звичайного привіту з усміхом на лиці — вона вхопила своєю дріжучою рукою шовкові складки на його груди і гляділа йому в лице очима, які немов розшукували хоч краплинку почуваая, і пробувала говорити, але могла вимовити лиш одно слово: „Аната?“ **) Майже в тій самій хвилі її слабенькі пальці розпростували ся, очі розтворили ся з дивною усмішкою і швидше, ніж він міг її піддержати, вона впала. Він хотів піднести її. Та в ніжній істоті буцім щось обірвалось. Вона вмерла.

Дивували ся очевидно не мало, плакали, безпотрібно прикли- кали до неї і притьмом бігали за докторами. А вона лежала бліда, спокійна, прекрасна; горе і обида щезли з її лица і вона усмі- хала ся, як під вішцем.

З найблизшого шпиталю прикликано двох докторів, — вій- ськових лікарів япанської армії. Вони ставили прості, різкі запити, що обнажували душу чоловіка, її нутро. Опісля вони вия- вили чоловікови правду, холодну і остру, як виточене вістре... і полишили його самого з мертвою.

Знайомі дивували ся, чому він не став сьвященником, — що було-б доказом пробудженої в кінці совісти.

Тепер він сидить у себе в склепі між паками кіотоського шовку і прегарними виробами Осака... серйозний, мовчазливий. Слуги вважають його добрим паном: він ніколи не буває брусватий з ними. Часто працює по пілих ночах; переніс ся до иньшого дому. В гар- ньенькім домі, де жила Гару, поселили ся чужі люди. Властитель ніколи не заходить туди. Він боїть ся може побачити рухливий

*) Курума, дженрікша — каритка, яку тягають намісь коний люди. **) Ти.

привид, що рве цвітки, або нахиляєть ся в грацією іріса до золотих рибок у ставку. Та де він не був би в мовчазний час відпочинку, він чує її присутність : вона тихенько шиє у його голов, прасує і складає в пишні складки гарненьке платє, в яке він одягав ся, аби зраджувати її. Буває й так, що серед найгорячіших хвиль звичайного робітного житя шум і суетня замирають у просторім склепі, перед його очима бліднуть і щезають ідеографи рахункової книги і роздаєть ся слабій, жалібний голосок, якого боги не хотять утихомирить, — в тишині свого самітного серця він розріжняє лиш одно слівце, що звучить як питанє : „Авата?“

Переклав *В.*

Катуль Мандес.

Жмуток незабудьок.

Цілком молода, ледви сімнацятилітня, гарна, хоч вихудла і бліда, в ясним розпущеним волоссім і синіми вохкими очима, божевільна сиділа на кам'яній лавці великого подвіря санаторії.

Довкола неї холодне сонце осьвічувало високі стіни, кидало свій сніжно-срібlistий покровець на плитку й пісок, на яким кілька рідких дерев, чорних і сухих, розтягали тінь своїх скелетів. Потягав сильний вітер, радше сьвіжий, ніж зимний, різкий і чистий, радісний; тут і там цьвірінькали воробці. Коли би на галузках було листя, можна-б думати, що вернув ся цьвітень. У січні появляється така весна на годинку. Але бідна молода божевільна не звертала уваги на сю приманливу весну. Скулившись, ставши цілком маленькою, в вузкім одязі з краткованої шотландської матерії, з боязливим виглядом чоловіка, якого хочать бити, вона сиділа на кінці лавки з похиленою головою і притискала до своїх уст жмуток незабудьок, на який одна за другою падали її сльози.

Доглядачка, що водила мече по оселі божевілья й болю, дала мені знак підійти до дівчини і поговорити з нею. Дійсно, вона не могла бути злою, така сумна і слабка. Почувши мої кроки вона швидко піднесла голову і утішно глянула просто на мене очима, в яких утіха висушила сльози, як сонце спиває росу.

— Ви шукаєте мене? — сказала вона складаючи руки немов до молитви. — Ви візьмете мене, візьмете з собою зараз? О, яка я щаслива. Мені, бачите, конечно треба звідси вийти, невідклично сьогодні до вечера. Я вже так давно не була у нього, не потішувала його; він певно так нудить ся і терпить сам один.

— Кого ви хочете піти потішити? — спитав я.

— Його — сказала вона.

— Його?

— Роберта Данієля.

— То ваш милий, наречений може?

— О ні! Наречений Жаппи.

Я повторив трохи здивований: — Жених Жаппи?

— Так.

— Він чекає на вас?

— Кожного дня протягом шістьох місяців.

— А деж він чекає на вас?

— Та там, де лежить На цвинтарі. В своїм гробі. Ви не знаєте його пам'ятника? Він гарний. З білого мармуру, який іноді від сонця видаєть ся рожевим. Його імя — Роберт Данієль, вирізане на колюнї, а в долині між двома спадаючими галузками стоїть маленька алябастрова урна, повна небесної вохкості, до якої птахи прилітають пити.

Я глядів на неї здивований, розсіяний.

— Ах правда! — сказала вона — ви не розумієте. Ви думаете, що з кінцем життя все покінчеце, що більше не думають, не рушають ся, коли поховані, що в кінці вмерлі — мертві? Се неправда, добродію. Ви не знаєте нічого тому, що ніколи не прикладали вуха до щільни гробу, аби послухати, що дієть ся в середині. Я також не підозривала перед тим, що зайшло зі мною, що трупи живі. Я не гніваю ся на вас, ви не можете того знати, що я знаю.

Вона урвала на хвильку, поцілувала маленький жмуток синїх цвїтків і говорила пошалу.

— Раз пішла я цілком сама на цвинтар Пер Ляшез занести вінець своїй давній монастирській подрузі. Я повісила свій подарунок на штахетках і вертала. В повітрі під облаками і хмарками було багато сьвітла, а лише подекуди тінь. Різке промінє бігало між пам'ятниками, приходило, відходило, вертало ся, як діти, що бавлять ся лапанки. Було так тепло, так тихо, так гарно, що я почувала себе щасливою в тім місці болю — щасливою і веселою. І коли я переходила коло одного гроба, де розросло ся багато цвїтів, у мене з'явило ся бажанє зірвати один із них. Се не було сьвятоткрадством, правда? Я витягла руку. Налякана, ціла дрозжучи, я зупинила ся. Там, під каменем говорив хтось ніжним голосом. О, я не помилила ся, я добре чула. Голос лебедів тоном

бою й надії: „Жанно, чи то ти парешті?“ Я нахилила ся, аби лінше чути, а він щентав іще, той голос: — „О Жанно, то ти в кінці? Відповідай!“ Давнійше я страшно бояла ся, тепер се минуло ся. Ніякого страху. Лише великий жаль і ще більша ніжність. Я піднесла очі. На колюмні я прочитала імя Роберта Даніеля і довідала ся, що він умер на двадцятім році. Я зрозуміла все. Той, кого я вважала приспаним у могилі і хто не спав, мав наречену, на імя Жанну, що обіцяла йому приходити на цвинтар, але не приходила. Він очікував її все; кожного разу, коли крізь землю доходив до нього шум, він думав, що вона в кінці додержала йому обіцянки і питав: „То ти“? Але йому не відповідав ніхто. Я відповіла. Він переніс стільки горя там у темноті, в холоді, в твердїм, вузкім гробі. Чи-ж я не добре зробила, бажаючи потішити його трошки? Я говорила з ним і брехала. „Так, сказала я, зближаючи на скільки можна свої уста до каменя, се я, се я, твоя Жанна“. О, я сильно бояла ся з причини мого голосу, він міг би пізнати мій підступ, не повірити, що то Жанна тут. Та мабуть паслідком грубости мармуру звук доходив до нього дуже слабій, неясний, змішаний, тому що я почула протяжне і глибоке зітхненє задоволення.

Він вірив, він вірив!

І ми почали обоє балакати тихо, ніжно. Ви догадуєте ся, що в початку розмови я говорила лише про неозначені річи, що могли відносити ся майже до кожної любови, майже до всіх закоханих. Я приневолювала його говорити, роздумувала над найменшими подробицями, аби скласти цілу історію, аби змогти зі свого боку говорити, як Жанна. В кінці по годипі розмови я знала все, що мені треба було знати; і будь я самою Жанною, я не могла-б йому відповідати більше до річи. Я була з ним до тої хвилі, коли запирають браму цвинтаря. Другого дня я знов прийшла. Протягом трьох місяців, кожного дня, ми говорили одно одному дорогі і ніжні слова. Ми згадували весняний день, коли ми здибали ся в перше, перший усьміх, перше стисненє руки потайки від наших матерій, що вшли перед нами, балакаючи собі і не бачучи нічого. Кілько разів приходив він під фірточку маленького садка! Ми розмовляли крізь дерева так, як тепер крізь камінь. І часто передавав він мені крізь щілину карточки зі своїми власними стихами. Опісля наші родичі бажали, аби ми були щасливі. Смерть не хотіла того. Він заслаб. Ми ділили ся одно з одним своєю журою і даремними надіями під час довгої недуги. Але навіть вони, ті жалісливі спомини,

були нам приємні. І ті довгі розмови робили нас такими щасливими, як коли-б ми жили разом.

Та ба! Раз як я зібрала ся на цвинтар, аби занести Робертові жмуток незабудьок, про які він просив мене — се були його улюблені цвітки — моя мама ввійшла до мене з двома мущинами, яких я не знала. Мене взяли, повезли. Мене умістили тут. Тут далеко сумнійше, як на цвинтарі. І хоча я тут як умерла, ми не можемо більше розмовляти з Робертом тому, що наші могили занадто далеко.

Вона перестала говорити, хлипаючи. Коли вона піднесла голову, то завважала мабуть мій жаль. Вона зрозуміла, що я не прийшов за нею.

— По крайній мірі — сказала вона — може возьмете порученє для Роберта? Він на Пер Ляшезі, я казала вже вам. Місце не трудно знайти. Воно лежить у горі і на ліво від головної алеї. Ви застукаєте два рази об плиту тому, що він спить інколи. То був наш улюблений знак. Ви скажете йому, що Жанна — Жанна, чуєте? — від'їхала зі своєю матір'ю, але що вона за тиждень, два верне. Най він не сумує і не тратить терпливости, вона його любить. Ви скажете йому ще, що вона поручила вам принести сей букет і ви поставте його на мармурову плиту на середині. Се справить йому втіху...

Я взяв букетик і пішов. Історія скінчена. Та мені все таки лишаєть ся ще щось сказати вам, хоч ризикую видати ся вам сьмішним: я виповнив порученє.

Переклав *В.*

Октав Мірбо.

НА СТРИЧУ ЩАСТЮ.

Моя жінка гарна як богиня. Ніколи чудовійші очі не осьвічували більшим блиском чарівнійшого обличчя. Вона також безмежно добра. Я люблю її, вона любить мене. Нині саме шість місяців, як ми побрали ся. Шість місяців, чи се можливе? І ми вже розходимо ся. Так, учора ми порішили се серед слів. Ах, як ми плакали! При самій думці, що не побачимо ся більше, ніколи, ми обоє страшно терпіли. Се видавало ся нам неможливим. А воно все таки так; так ліпше для неї, ліпше для мене. Що станеть ся з нею без мене? А я, куди я піду, без неї?

Не забувайте, що я своїй жінці не маю нічого закинути. Абсолютно нічого, хіба те, що вона як-раз жінчина. Жінчина, се великий злочин! Жінчина, се темна, незрозуміла істота, загадка природи, в якій я не розумію нічогісінько. І вона те саме має закинути мені. Обвинувачує мене, що я мущина, якого вона не ліпше розуміє, як я її. Бо се правда, я її не розумію. Я розсліджував усі тайни життя, вглубив загадки багатьох істот, з якими не маю нічого спільного, яких мова і звичаї так відмінні від моїх, як гусениця від жайворонка. Чого шукає пес, чого хоче кіт, куди летить крук, се я знаю. Про жінчину не знаю нічого, нічого, нічого. Я не вникаю в її душу глубше, як в душу якогось бога, як в душу морської трави.

— Ах, чому в тебе чоло не з кришталю? — сказав я до своєї жінки. — Тоді міг би я бачити дивний механізм твого мізку і слідити необчислиму працю твоїх думок. Ти не була би для

мене незрозумілим живучим образом, яким єси тепер. А тоді, хто знає? Може ніжною золотою шпилькою, як се робить годинникар із механізмом годинника, міг би я направляти твій хід по своїй уподобі...

А вона відповіла:

— А ти, мій коханий, чому твоя грудь не прозора? Тоді може я зрозуміла би причину битя твого серця і довела його до згоди з моїм!

Чому? Так, чому?

Дивне диво! Розходимо ся, бо чоло моєї жінки не з кришталю, хоч такого чола ніколи не буде у ніякої жінки, а моя грудь, як усі людські груди, з непрозорого тіла! Який сумний незрозум те життя!

Коли-б іще наше подружжє було одним із тих випадкових і конвенціональних звязків, яких стрічаємо так багато і якими приковують ся до себе дві істоти, що не мають нічого спільного в собі, тоді я не жалував ся-б. Але ні! Ми знали себе дітьми і бавили ся разом. Бачу її ще перед собою, серед великого травника, близько ставу, оживленого білими і чорними лебедями, бачу її в короткій суконьці, з голими ніжками, з ясним волосєм, що золотим плащем окружало її плечі. Котила перед собою обруч, або гнала за мною мяч із червоними і білими перами. І ми часто цілували ся. Вона розуміла мене, я розумів її. Ми читали в своїх очах, у своїх серцях, як у знайомій книзі, як у тій книзі з образками, яку її мама пояснювала нам на наше здивованє і радість. Тоді вона була той сам дух і те саме тіло, що й я, тільки дух вразливіший, а тіло ніжніше. І я все слухав її, одушевляв ся нею і зворушував ся. Півніше ми ділили ся своїми снами і думками ще інтимніше, глубше, більш інтелектуально, аж доки нам не видало ся, що в нас обоїх одним-одна душа. Наші почуваня, нашi пристрасти були однакові. Ми любили ті самі книжки, ту саму музику, ті самі малюнки, тих самих бідних. В житю, в штуці, в терпінях не було нічого, жадної мрії, жадної сльози, яка-б нас не зворушила однаково, або бодай я так думав. В кінці все те навіть неправда, що тепер згадую з таким одушевленєм. Правда, тоді я відчував ті річи, але хто мені заручить, що вони дійсно існували? Чи не міг я їх сотворити в своїй фантазії, виключно в своїй фантазії? Вражіня, почуваня, якими я обдаровував її і які належали до мене, кружили довкола неї, не вникаючи в неї ніколи. Я бачив

її в сьвітлі, яке виходило з моєї душі. Чому не бачу її так тепер?

Коли надійшов час, ми побрали ся. Се було ще від часу нашого дитинства так уложене і між нашими родичами і навіть між нами обоїма. Весільного вечера я і Кляра — вона називається Кляра, страшна іронія для жіночого імени! — проходжували ся в ліску близько дому. Надходила ніч. Крізь листя високих дерев завважали ми перші бліді зьвізди. Між деревами появилася сьвітляна тїнь і то тут то там кидала блиски на кору дерев. На дорозі, якою йшли ми пригорнені до себе, побачили ми старця. Його плечі гнули ся під вагою назбираного хворосту. Побачивши нас він став.

— Горлиці вже давно всі поснули, — сказав він. — Куди йдете ще так пізно?

— На стрічу щастю! — відповіла моя жінка, а її рука дрожала легко в моїй.

— Но, щасливої дороги! Але не будіть дроздів, бо се влі насьмішливі птахи!

І поправивши собі тягар на плечах пішов своєю дорогою. Коли зник, мені видало ся, що за деревами чую іронічний сьміх.

А за дерев зійшов місяць, маєстатичний і рожевий, пережорений через середину каштановатою галузкою.

— Гляди, — сказав я до своєї жінки, — який рожевий місяць. Кляра дивилася хвилю на його блискуче лице.

— Рожевий? Місяць? Ти нерозумний! — сказала. — Чи бачив хто коли, аби місяць був рожевий?

— Але-ж глянь тільки!

— Чому місяць має тепер нагло бути рожевий?

— Але-ж мій скарбе, бо він видається мені рожевим!

Її голос став ніжно відпихаючий.

— Що, ти дійсно хочеш обставати при тім, що місяць рожевий?

В своїм нерозумі я обставав при тім. Нерозум, зовсім певне! Бо що-ж мене обходило, чи місяць рожевий, синій або жовтий, особливо в тій хвилі? Але я відповів твердо і вперто:

— Рожевий! Рожевий! Рожевий!

Кляра впала на пень дерева, що лежав по дорозі, закрила лице руками і застогнала хлипаючи:

— О, мій Боже, мій Боже! Він мене вже не любить! Яке нещастя! Він мене вже не любить!

Я впав своїй жінці до ніг благаючи:

— Мій солодкий ангеле! Я не мав слухності. Місяць не рожевий. Ні, на правду не рожевий. Він... він... який хочеш. Я не маю слухності, даруй мені!

— Ні, ні, — стогнала Кляра. — Тобі здасться, що він рожевий.

— Присягаю тобі!

— Ні, ні, тобі таки так здасться. Ти тепер лиш так кажеш, аби заспокоїти мене. Але тобі все таки так здасться!

Я не міг удержати невеличкого сердитого руху.

— А коли-б мені так і здавалося, то що має місяць, рожевий чи ні, спільного з моєю любов'ю?

Тепер Кляра дійсно розівлилася. Вона крикнула:

— Що має спільного з любов'ю? Се ти питаєш? Ах, се ганьба!

І вона так сказано вгризлася в шматок кори, що я боявся, аби не дістала нервового нападу. Я взяв її в обійми і обсилав пестощами та заспокоюючими словами.

— Але-ж тихо, моя солодка дитино, — шептав я. — Певна річ, місяць має щось спільного з моєю любов'ю, навіть дуже багато, розумієть ся! Я хотів лиш зажартувати, ти се знаєш, як недавно. А рожевий він не був і ніколи не буде! Рожевий місяць, що за нонсенс! Рожевий місяць! Га-га-га!

В запалі своїх запевнень я заперечив не лише рожеву барву, але й саме існуванє місяця.

Заспокоєна і задоволена шептала Кляра:

— Бачиш, мій коханий, чи я не казала? Неправда-ж, ти зробиш мені приємність і ніколи не казати-меш, що місяць рожевий?

Того вечера, нашого весільного вечера я зрозумів, що між мною і моєю жінкою пропасть. Може вона була вже й давнійше, і тепер я так думаю. Та певна річ, що я завважав її тоді в-перше. Ах, а дальші дні і місяці показали мені, що та пропасть стає щораз глибоша і щораз ширша. Докази на се дали мені не могутні катастрофи та великі страховища, але ненастанна мука задля тисячів дрібних подій, яких незвичайна банальність зробила мене недужим. І той розділ, та пропасть була вже не пропасть, але сьвіт,

безконечний, безмежний, не матеріальний світ, але світ думок, почувань, світ чисто інтелектуальний, між якого бігунами зближене немислиме. Від тепер жите стало для нас мукою. Хоч усе близько себе, розуміли ми, що ми розлучені на віки, а та безнастанна близькість наших тіл чинила розлуку наших душ ще більше чукою, більше болючою. А все таки ми любили одно одне. Ах, що таке любов? І що можуть її слабі, короткі крила против такої безконечності? Видячи сльози Кляри, я думав: „Тільки одно терпінє може мабуть злучити мужа і жінку“.

Але чого вона плаче?

Переклав М. Лозинський

ІЗ АНГЛІЙСЬКИХ ПОЕТІВ.

ІЗ ТОМАСА МУРА.

Не молись, милий друже, за мене! Хоч гріх,
Я в моління не вірю тепер.
Є завяті борці... Молись краще за їх, —
За того, хто ще духом не вмер!

Помолись за таких, хто надій не згубив,
Хто рад жити, як я був колись...
Мені важко любити, бо без краю любив...
Годі, пташко моя, не молись!

Не молись, милий друже, за мене! Коли-б
Навіть ангел сьвятий помоливсь,
То до Бога його молитви не дійшли-б...
Не молись же і ти, не молись!

ІЗ ЕБЕНЕЗЕРА ЕЛЛІОТА.

І. Молитва.

Боже! Молю ся тобі я:
Дай мені сили такої,
Щоб не вмирала надія
Серед недолі людської.

Щоб бездоганно прожити,
Твердо стоять до загибну,
Рідному краю служити,
Чесно лягти в домовину.

Щоб не загруз я в болоті
Торгу, надбаня, користі,
Серцем віддавшись турботі,
Як би живцем кого з'істи.

Краще скарай мене з рана,
Укороти мені віку,
Щоб каламутність погана
Плям не наклала без ліку.

Краще я з молоду кину
Сьвіт сей як море бурхливий
І під землею спочину,
Тим супокоем щасливий.

Будуть квітки процьвітати,
Травка зросте на могилці,
Будуть пташки прилітати,
Тьохкати мило на гильці.

II. Субота.

Завтра неділя. Дитино, вставай!
 Батько пішов працювати;
 Так поки вернеться, швидче давай
 Вбогу хатину вбирати.

Треба почати як зога раніш:
 Виметем сьміттячко з пилом,
 Щоб по куточках було чепурніш,
 Струсим легесенько килим.

Промінь веселий неначе погас...
 Змиєм підлогу й віконця;
 Дарма що осінь: потепліє в нас,
 Стане ясніше від сонця.

Двері гарненько кругом обітри,
 Я-ж поскидаю з ослона
 Зайве: на вулиці сум та вітри,
 Саме спочити для Джона.

Столик почисть, порозкладуй книжки;
 Знаєш сама: на дозвіллі,
 Після тижневих трудів, залюбки
 Батько чита що неділі.

Вазу знайди та постав на виду:
 Рожу або які квіти
 Він одшукає, прийшовши, в саду,
 Осінню ще непобиті.

Моху для нас назбирає в гаю,
 Піде травиці нарвати;
 То вберемо ми хатину свою
 Краще як панські палати.

III. Вбога родина.

Неначе злодії прийшли, Все потрусили, все взяли, Все... Ліжко навіть в їх руках: Убогий засне й на дошках! Вся кров скипіла в бідаря: Він страшно глянув на катів, Наздогін кинутись хотів, Але... метнувся до шинкаря. Най славна Англія живе: Податок з хліба в неї є!	Не знає жінка, що робить; Давай дитину з горя бить: І жаль і зло на їй зрива; Аж зирк — вона вже не жива... Враз охопив смертельний жах: „Пощо родилась я на світ, Чом не пропала з перших літ?“ Нещасна зойкнула в сльозах. Най славна Англія живе: Податок з хліба в неї є!
---	--

І другий син не здужав жить :	Шкода просить, шкода молити !
В смердючій ковзубі лежить,	Байдуже судням, як болить
Убраний брудно в ганчірки.	У ньеньки серце, як вона
Чого-ж ховать не йдуть дяки ?	І непритомна і сумна.
Чом в домовину не кладуть ?	Спитали — суд не забаривсь :
Ніщо без грошей не бува :	Її на страту повели ;
Без грошей піп не похова,	Як хвилі люди попливли ;
Тай ями дурно не дадуть.	Бідарь стояв і похилився...
Най славна Англія живе :	Най славна Англія живе :
Податок з хліба в неї є !	Податок з хліба в неї є !

Голубка-доня в їх була,	Чи вам не чути, дукачі,
Та честь і сором — все збула :	Як вбогі стогнуть в день, в ночі ?
Прийшло ся з голоду вмирать,	Чи в вас душі нема зовсім,
Або звичайний шлях обрять ;	Що кайдани скували всім ?
А там близесенько й тюрма,	Гей, скаменіть ся ! Прийде час :
Де смерть знайшла вона собі,	Правдива кара не мине, —
Матусю кликала в журбі,	Робітник на вік прокляне
Поки не згнула сама.	І ваші заходи і вас !
Най славна Англія живе :	Най славна Англія живе :
Податок з хліба в неї є !	Податок з хліба в неї є !

ІЗ БАЙРОНА.

Вставай, прокинь ся ! Не тебе,
 Елладо, кличу я до бою,
 А власне серденько слабе,
 Що не керує більш собою.
 І звагу й силу — все збуди,
 Згадай про батьківське завзяття ;
 Туди полинемо, туди,
 Де ждуть ратунку скуті браття !

Вставай, прокинь ся ! Не тебе,
 Елладо, кличу я до бою,
 А сам зворущую себе,
 Бо не керую більш собою.
 Вперед, вперед ! В той славний край,
 Де всяк хапаєть ся до зброї !
 За волю бий ся і вмирай,
 Де умирати-муть герої !

Переклад Павла Грабовського.

Соціально акція, соціальне питання і соціалізм.

*Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького
„О kwestії соціальной“.*

I.

Отсими рядками я бажав би звернути увагу ширшого загалу на інтересну брошуру „Послання пастирське Андрея Шептицького Митрополита... до Всечестного Духовенства епархій о kwestії соціальной.“ Чиню се очевидно не для реклями — праця видана з офіціальним характером пастирського послання не потребує журналістичної реклями. Мені хотілось би допомогти читачам серіозно вдумати ся в погляди і практичні поради, подані архиpastирем нашої церкви в першій ряді духовенству, але в дальшій ряді й усій суспільности, оцінити їх по справедливості і тим самим причинити ся до вироблення того духа єдності і солідарности, якого так бажає автор послання, ставлячи його „найвисшим щастєм, найвисшим ідеалом“ (стор. 54).

Та поперед усього кілька слів... як би то сказати?... оправданя, виясненя. Дотеперішні наші „князі церкви“ не призвичаїли нас до того, щоб їх прилюдні маніфести, їх пастирські послання будили якийсь відгомін у пресі, були піддавані прилюдній, серіозній дискусії. По найбільшій часті їх уважано цілком інтерними, внутрішніми актами церковної адміністрації, в яких обговорюванє, а тим більше критику пресі було незручно входити. Пригадаю характерний факт, що навіть у Галицько-руській бібліографії Ів. Левицького широка галузь друків — церковні курренти та пастирські листи майже зовсім поминені. Ся мовчанка сьвітської преси про такі многоважні прояви церковного життя, як пастирські й архиpastирські листи мала свою причину: ті листи з малими виєм-

ками не визначали ся блиском інтелігенції ані розумієм народнього життя ані актуальністю порушених справ. З виємком хіба звісного листу Литвиновича про народній язык із р. 1858, листу, що зрештою дуже слабо вязав ся з церковними справами і був у значній мірі впливом політики, і то навіть не політики самого Литвиновича, а урядових сфер, та з виємком тих листів та курренд, що будили радше соблазнь ніж серіозну думку, як численні листи обох Сембратовичів у справі біжучої преси, читалень і т. и., всі иньші прояви сеї нашої церковної літератури не будили ширшого інтересу не то серед світської публіки, але навіть серед самого духовенства. Наші давнійші пастирі призвичаїли нас до такого лінивства думки, до такої шабльонової аргументації та заплісвілої мови, що треба незвичайного панованя над собою, формальної саможертви, щоб читати їх. Навіть найвизначнійша праця на тім полі, посланіє Йосифа Сембратовича „Про високу гідність людську“ при всій похвальности її тенденції на стілько шабльонова, книжкова, абстракційна, свідчить про таке мале знаєє нашого народа і його житєвих обставин у автора, що читаючи її ані разу не чуєш того теплого подиху любови та енергії, що виявляє за словами живу людину.

Єпископ, а тепер митрополіт Андрій Шептицький від самого свого вступлення на єпископство почав призвичаювати нас до иньшого тону, иньших форм, иньшого характеру, який панує в його посланіях. Почати з того, що замісь заплісвілої псевдо-церковщини, якою промовляли його попередники, тоб-то дивоглядної мішанини церковно-славянської лексики з новочасною морфологією, він пише свої листи чистою, галицько-руською народньою мовою, а декуди, прим. у голоснім посланію до Гуцулів, не цурає ся промовляти навіть діалектом — річ доси нечувана у наших церковних достойників, які в своїм обмеженю вважали себе мабуть не лише владиками душ, але також владиками мови, яку вважали дозволенім калічити та перекручувати по своїй уподобі. Митроп. Андрій іще в однім пункті явив ся новатором. Він не промовляє, так як його попередники, з висока, авторітетно, напушеним і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходільницях і не „возвіщає“, а говорить по просту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, иноді й полає, не лякаючись ужити енергічного слова, де річ того вимагає. Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації, і се все дає його посланіям

те „живе диханє“, без якого всяка моралізація завсіди лишаєть ся мертвою. І нарешті, що найважнійше, митроп. Андрій без порівняня більше знає житя, його дійсних інтересів і конфліктів, ніж його попередники, фахові теолоґи та „римські доктори“. При тім він далеко ширше познайомлений і з сучасною наукою і не береть ся до обговорюваня складних житєвих питань із тою дитинячою невинністю або тим засобом не стільки здорового, скільки „простого хлопського“, тоб-то зовсім некультурного і неотесаного розуму, який так немилу вдаряв у ніс кожного хоч троха до науки причасного чоловіка в давнійшій нашій пасторальній літературі. Митроп. Андрій говорить про ті річи як Европеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним. Він стараєть ся — перший признак справді мислячого чоловіка — класти дістінкції, розріжнення між річами та понятями, не мішати ріжнородного, не робити заключень із потоптанєм основних правил льогіки, не заслонювати браку власних думок і власних понять цитатами з Письма сьвятого або з отців церкви. І коли вже згадано про цитати, то ще одно порівнанє: коли в давнійших курендах ті цитати бували звичайно головним їх змістом, а вислови самих архиластирів були немов водиця, в якій плавали ті цитати, то у митроп. Андрія цитатів не багато і вони являють ся звичайно завершенєм, льогічним заостренєм його думки, значить, орґанічно звязані з нею. Де сього не можна осягнути, там автор волить обходити ся без цитатів, не боячи ся, що його писанє задля того видаєть ся менше поважним та менше церковним.

Все те, як бачимо, добрі літературні прикмети писань митроп. Шептицького. Ім відповідають також не малі річеві прикмети: трафність житєвих спостережень і трафність оцінки житєвих фактів, горяча прихильність до людей в загалі і особливо до простого люду та дбанє про його підвесенє, і сьмілість, із якою він підвладному собі духовенству при всій своїй прихильности витикає його хиби. Приклади тих добрих прикмет побачимо далі, а тепер обернемо ся до остатнього його посланія, мабуть найважнійшого з усіх виданих доси, такого, що порушує безмірно широке і скомпліковане тзв. соціалне питанє і в популярній формі, в тіснім обемі пробує подати і його теоретичне осьвітленє, і критику ріжних проб його розвязаня і практичну програму подіктовану певним різко означеним сьвітоглядом, який сам автор називає „клерикалізмом“ (стор. 56). З оглядів чисто методичних, ідучи від про-

стійшого до більше зложеного і від конкретного до абстрактного я роздивляти-му зміст послання починаючи з кінця і йдучи до початку, отже почну від тої практичної політики, від тої соціальної акції, яку посланіє рекомендує нашому духовенству, а в дальшій лінії й усім інтелігентам, що бажають працювати серед народа і для піддвиження народа. Отже тут поперед усього важне те, як митроп. розріжнює у священника його душпастирський уряд від його приватного і горожанського жита і з яким натиском підносить, що священникови по за обягом церкви і душпастирства вільно, а навіть треба займати ся політикою. „В посланю виданім тому два роки „О місяях і духовних вправах“ я написав, що священник лиш в приватнім житю може бути політиком, але не сьміє ним бути ані в церкві, ані в сповідальниці, ані в жаднім відношеню пароха до вірних“. Декотрі з Преп. Отців мене тоді не зрозуміли. Думали, що в загалі уважаю всяку політику за незгідну зі станом священника. Так не єсть. Я протиставив священника в його приватнім житю не його житю публичному, горожанському, але його житю священничому. Священник не може бути політиком в церкві, не сьміє політики мішати до проповіді ані до жадних відносин його яко душпастиря з вірними. Може, часом впрост повинен брати уділ в житю горожанським, але не сьміє надуживати проповідальниці ані сповідальниці до ціли політичної. Таке надужите єсть злочином, спрофанованєм річий святих. А до того крайнім нетактом, знаком певного браку священничого духа, пастирського благорозумія, єсть знаком крайної глупоти, незорієнтованя в положеню, незнаня своїх обовязків. Зглядом вірних се те саме, як сторонничість у судії в його урядованю, що несправедливість, котрої допустив би ся професор даючи пр. злу клясу Русинови для того, бо він Русин“ (стор. 62—63).

Дуже добре робить митроп. Андрій, остерігаючи руське духовенство перед надуживанєм релігії та душпастирських функцій до світських, політичних чи загалом партійних цілій. Хоча в загалі можна сказати, що ся органічна хвороба новочасного клерикалізму, що прим. у західній Галичині вже ціле десятилітє затроює відносини між лат. духовенством і мазурським людом, не знайшла ще доступу до ширших кругів нашого духовенства, то все таки спорадично вона прориваєть ся й у нас. Особливо реформовані Єзуїтами Василяни, у яких оте мішанє релігії з політикою доходило деколи аж до конфліктів із обовязковими законами, повинні

взяти собі до серця ті розумні слова архипастиря і твердше як доси держати ся золотого правила: *Ne misceantur sacra prophanis*.

Заявивши отак рішучо своє високе і чисте розумінє душпастирського обовязку сьвященника, митроп. говорить докладнійше про ту ролю, яку може, а іноді й повинен грати сьвященник у суспільно-політичнім житю свого народа. „По за церквою вільно сьвященникови брати уділ у горожанськїм житю, вільно йому бути яких хоче пересьвідчень політичних під двома умовами: 1) що ті пересьвідчення його горожанського житя ні в чім не будуть в суперечности з наукою Христа, котру в церкві голосить і о котрій зложив торжественну присягу, що так вірить і так визнає; 2) що не буде занедбувати своїх церковних обовязків, котрі в першїм рядї мусить сповнити, як не хоче бути дармоїдом і галапасом. Сьвященник, котрий би більше займав ся політикою, хотяй би доброю, чим катехизованєм дітий у школі, був би злим сьвященником і народови не приносив би хісна, а шкоду. То само відносить ся до праці економічної, котра єсть средством до спасеня душ, помагає до душпастирської праці, але її не заступить“ (стор. 63—64). Певна річ, *et haec facienda, et illa non omittenda*, а головна річ, щоб сьвященник справді був діяльним, продуктивним (і в економічнім і в духовім огляді) членом суспільности, а „не дармоїдом і не галапасом“. Що-ж до горожанської, поза-душпастирської діяльности, то митроп. Андрій, як бачимо, кладе дуже широкі межі, допускає різні напрями і не вдає ся ні в яку партійність та не вважає відповідним наказувати її духовенству. І се мусимо також піднести як річ дуже розумну і людяну, в противенстві до деяких латинських, спеціально польських архипастирів, що ведуть самі і підвладне собі духовенство змушують вести завзяту війну прим. проти польського „*stronnictwa ludowego*“, хоча ся партія ніколи не виступала проти церкви, не заявляла себе занадто ліберальною ані навіть занадто антишляхецькою. Хто знає, скільки сорому і компромітацій причинила ся політична боротьба латинському духовенству, яку глибоку прірву поклала вона між більшістю латинського духовенства і найосьвіченійшим, передовим польським селянством, той в правдивим задоволенєм прочитає висше цитовані слова митроп. Андрія і признає йому повну рацію.

Всяка політика, а тим більше соціяльна, вимагає обережности, от тим то й митроп. у дальшїм тязї своїх виводів накликає наше духовенство до обережности і вживає для сього дуже харак-

терних аргументів. „Хто для з'єднання собі людей підхлібляв би їх пристрастям, хто говорив би їм лишень про їх права, а замовчав би їх обовязки; хто пускав би увду людським пристрастям; хто під повором розбудження духа утримував би в народі вічний фермент незадоволення і хоть несвідомо провадив людей до заздрости, гордості, ненависти; хто толєрував би зло, щоби лиш не наразити ся; хто на своїй повазі опирав би ся, а не на доктринальній повазі церкви; хто агітував би з якимсь невідповідним повазі сьвященства фервором і в справах суспільних мав ревність, котрої би не мав в катехизованю дітей і справованю Тайн, тому певно треба би повторити слова ап. Якова: „Як між вами єсть терпка зависть і сварні партійні, не хваліть ся і не беріть ложно такої ревности за ревність Божу, бо не такою єсть мудрість з неба. Така мудрість, то мудрість земска, пристрасна, диявольска, бо де зависть і сварня, там непорядок і всяке зле діло.“ Нагоду до такого неблагорозумного поступування могла би нам передовсім дати ріжниця пересвідчепь політичних чи народних, котрі на жаль між нами находять ся. Міг би хтось уважати собі прим. за заслугу мішати ся до справ сусіда і під повором доброго діла, якоїсь пр. акції суспільної, заложеня читальні або подібної установи підкопувати у вірних повагу пароха, аби себе тим способом вивисшити або навіть свої засади пропагувати“ (стор. 64—65).

І тут, розумієть ся, у всьому сущному мусимо і зі становища сьвітського признати рацію митрополитови, особливо там, де він виступає проти „невідповідного фервору в агітованю“ — знов таки поява чужа широкому загалови нашого духовенства, але новійшими часами імпортована надто меткими учениками заходу. Правда, дещо в тих унімненнях митроп. Андрія немов не договорене або не додумане до кінця. Певна річ, сьвященник, який говорив би народови тільки про його права, а не говорив би нічого про обовязки, ухибляв би проти справедливости, але чому-ж митроп. Андрій не вгадає й про противне ухиблене? Адже у нас про обовязки народа говорено від віків і говорить ся й доси на тисячні лади, а про права почало ся говорити дуже недавно і дуже скромно. То як думає митроп. Андрій: чи ті пастирі, що товкли народови тільки про його обовязки, а про права зовсім мовчали, сповняли як слід свій пастирський і горожанський обовязок? Дуже гарно і досадно докоряє митроп. Андрій тим, „хто для з'єднання собі людей підхлібляв би їх пристрастям“, „хто толєрував би зло, аби лиш не на-

разити ся“, але як же погодити се з обов'язком „благорозумія“, який велить сьвященникови толерувати прим. надужитя свого сусіда, не мішати ся в його діла, аби не підкопувати у вірних його поваги? Тяжко зрозуміти натомісь вину того сьвященника, який „хоть несьвідомо провадив би до задрости, гордості, ненависти“. Яка то етика карає несьвідомі вчинки? І чи чоловік у загалі може бути сьвідомий усіх наслідків, які може потягнути за собою кождий його вчинок, кождий крок? Та тут ми вже входимо в філософічні основи міркувань митроп. Андрія; лишаючи собі їх обговорене на потому ми вернемо до дальших його практичних рад і острого.

„Рішучо фальшивим і шкідливим єсть напрям занедбування сторови суспільно-економічної. Церков тих річий дочасних і матеріяльних не занедбує, бо через них веде до віри і моральности. Сьвященник, що навіть на жаданє парохіяни не хоче утворити читальні, склепику, шпихліра громадського і т. н. і всім подібним установам єсть противний, не відповідає свому становищу. Се майже річ неможлива, щоб мав у селі правдивий вплив і щоб не мав противниками найліпших з поміж своїх парохіяни; бо люди по селах, що упоминають ся о того рода загально хосенні установи, се звичайно найліпші елементи в селі“ (стор. 66—67).

„Так як скрайністю і пересадою єсть схліблюване богатшим і триманє панської клямки, а недопусканє селянина по за поріг кухні, так само пересадою того самого типу хоч впрост противною — цілувати ся на оба лиця з кождим селянином, а показувати погорду кождому, хто лиш має троха маєтку. Перша пересада зіпсує цілу працю душпастирську, бо якже-ж мають люди мати за отця і душпастиря чоловіка, що ними гордить, показує їм легковаженє, а ніколи ані крихітки зичливости і любови? Друга пересада відбере сьвященникови всяку повагу і можливість перестереження людей перед злом і можливістю зроблення з якимсь авторитетом хоть би малої уваги. Зайва фамілярність не підносить вірних до сьвященника, але його знижає до них. Погорда оказана убожшому — знак дурної гордості; погорда показана богатшому — знак задрости і пустої амбіції. Обі скрайности — знаки браку любови ближнього, обі несправедливі. Одна повна згляду людського, друга веде до соціальної ненависти“ (стор. 67—68).

Уваги наскрізь вірні, і хоч троха пахнуть старим Киїте, то все таки в устах митрополита вони набирають особливої ваги. Особливо в устах митрополита, що родив ся в графському дворі і певно

мав не раз нагоду бачити душпастирів першої категорії, тих масненьких та покірненьких перед паном колятором, тих, що то аби не наразити ся дворови, толерували в селі дворацьку деморалізацію і систематичне ширене пияства як головного жерела панського доходу. Такі слова в уст такого архипастира повинні мати подвійне значінє. Правда, сьвящеників другої схарактеризованої митроп. Андрієм категорії, тих занадто фаміліярних із селянами мені якось не доводило ся бачити; може вони де й є, але мабуть дуже рідко посіяні по краю. Натомісь тих із першої категорії, тих „porządnych“ маємо спору пачку і можемо тільки бажати, щоб золоті, хоч і дещо приперчені слова митроп. Андрія, трафили їм до серця. Кого засвербить, нехай чухаєть ся.

Дуже інтересне і дуже „благоразумно“ обережне те, що говорить митроп. Андрій про відносини руського духовенства до правительства і його органів. „Очевидно треба нам і себе і нарід боронити перед можливими надужитями, мусимо о свої права упоминати ся, бо „vigilantibus jura“, але з многих зглядів не можемо зачинати борби з властію. Не позволяє нам на те принцип віри, бо „вѣсть власти, аще не от Бога“ (ст. 68). Правда, супроти сього „принципа віри“, який для самої церкви ніколи не був ніяким принципом, бо вона все і всюди вміла протестувати і бороти ся проти нелюбих їй властей, митроп. Шептицький зараз спішить дати дуже важну оговорку: „Послух для справедливих розказів власти, се так суцний закон божий, що в жаден спосіб не можемо його не повторяти“ (ст. 68). Сказавши по правді, не потрібно аж власти, щоб змусити христіянина слухати справедливого розказу; він же обовязаний слухати такого розказу без огляду на те, відки-б він походив, сповняти справедливість і без розказу. А ось у тім питанє: хто має осудити, чи якийсь розказ справедливий? Адже звісно, що в людських річах трапляють ся такі випадки, і сам митроп. Андрій на иньшій місці живо ілюструє їх, коли „не раз і на правду людска справедливість може бути несправедливістю, кривдою“ (стор. 42). А друге питанє: що-ж робити сьвященикови, коли якийсь розказ власти, якийсь закон він признає несправедливим, незгідним зі своїм сумлінням? Говоримо виразно про розказ власти або закон, а не про надужите якогось поодинокого органа власти, проти якого посланіє позволяє сьвященикови боронити себе й нарід. Візьмімо прим. закон про репрезентацію, що так і бе в очи всякому почутю справедливости. Або тисячу иньших законів чисто

світського змісту. Митроп. Андрій благоразумно промовчує про сей випадок, а властиво говорить на здогад сього щось таке не зовсім зроуміле і не зовсім передумане. „Дух непослуху для власти, котрий в наших часах загально в Європі розширяє ся і росте через розширене теорії пересадної свободи і абсолютної рівности, а для котрого кожде надужите власти через її орґани і кожда нелеґальність і несправедливість єсть оливою доливаною до огня, єсть одною зі сторін революційного духа, котрий і у нас має своїх приклонників, а котрий евентуально міг би пхнути наш нарід в безодню нещастя“ (стор. 69). Митроп. Шептицький очевидно кепський історик і повторяє чужі фрази про надмірне розширене в сучасній Європі „духа непослуху для власти“, хоча кождий історик міг би сказати йому, що ніколи в історії людськості ще не було часу, коли-б зарядження властей виконували ся такими великими масами людности так добровільно, з меншим примусом, коли-б пануючі чули себе серед підвладних так безпечними, коли-б почуте легальности було так широко розвинене, як у остатнім століттю. Забуреня, революції, вапади на пануючих були в сьому століттю викликувані майже без виемка ініціативою самих властей, державними замахами, систематичними надужитями та довголітнім гнобленем сущних інтересів і справедливих почувань людности. Сей „дух непослуху“ кормить ся, як зовсім вірно зазначає сам митроп. Андрій, „нелеґальностями та несправедливостями“ тих, що повинні стояти на сторожі легальности і справедливости. Його жерелом є не „розширене теорії пересадної свободи і абсолютної рівности“ (про ті теорії поговоримо ще далі), а власне зріст у широких масах почутя справедливости, почутя тої „загальної етики, незалежної від волі людей, опертої на природі і на праві Бога“, яку сам митроп. на иньшій місці (ст. 44) з таким апльомбом протиставить сухій, формальній легальности. І коли митрополіт остереігає руське духовенство перед тим „революційним духом“, що кормить ся нелеґальностями, несправедливостями та надужитями властей, то тут раптом із „сідла злата“ високої етики пересідає в „сідло кощівю“ опортунізму: сей дух, ся боротьба в імя справедливости і легальности могла би „пхнути наш нарід в безодню нещастя“. Та тут, звісно, можна би задати нашому архипастиреви декілька нескромних питань: чи гнути ся під нелеґальностями і надужитями є щастем, чи нещастем? Чи здавлювати в собі почуте справедливости і легальности є щастем, чи нещастем? Чи таке

здавлюване в собі того почуття не деправує душі, не провадить при довшій практиці до знику того почуття, особливо коли ми здавлюємо його задля причин зовсім матеріальної натури? І чи таке веденє народнього життя посуває нас наперед до того „божого й людського ідеалу“, який має перед очима митроп. Андрій, чи може віддалює нас від нього? А з другого боку до якої то такої безодні нещастя вело би наш нарід плеканє того духа безоглядної (хоч, розумієть ся, не безумної і не безтямної) боротьби проти усякої несправедливости та нелегальности? Адже коли грозить ся такою безоднею і радить ся задля неї здавлювати в собі найкраще і найсвятійше добро душі, то слід би заглянути хоч одним оком у ту безодню і сказати нам, які ж то такі страшні дракони грозять на її дні?

В загалі відносини нашого духовенства до властей в архиєпископському посланію визначені якось неясно. Митрополіт хитаєть ся між правом божим і правом людським — і навіть не правом, а простим опортунізмом, хитаєть ся до тої міри, що волить „благоразумно“ промовчати деякі дуже дразливі річи, щоб не дати в них духовенству такої директиви, яка-б могла значадто ярко перечити тим його високим ідеям про гідність і задачу душпастирства, що були висловлені више. Він тут стоїть на становищі аналогічним до євангельського „віддайте цареві, що царське“, хоча відомо, що ся приказка зовсім не вичерпує відносин чоловіка до держави. І наш митрополіт із особливим натиском підносить один бік справи: „не зачиняти духовенству боротьби з правительством“ і „поступати благоразумно з органами правительственими“. Признаємо вповні рацію обом сим порученям, але все-ж таки кажемо, що вони справи не вичерпують і навіть оминають найдразливіші річи. Митрополіт пише: „При наших маєвих уставах, котрими признана правительству власть противна праву божому — мішаня ся у всі обставини церковного життя, відносини могли би стати ся невиносимими і могло би прийти до правдивого переслідуваня церкви. Правительству признане право протестованя проти інституції пароха, право замкнення належної конгруї і т. и. Тому з конечности нашого положеня не можемо борби зачиняти і мусимо конечно затримувати якийсь *modus vivendi*, бо инакше могли-б ми своєю непрозорливістю наразити на шкоду церков і нарід“ (стор. 69). Признаю ся, для мене сі уваги зовсім неясні. Або маєві закони противні божим

законам, а в такому разі в тих, хто їх виконує, не може бути у прихильників божого закону ніякого *modus vivendi*; або треба би докладно вияснити, коли, в якому випадку божі закони уступають перед людськими і очистити сумління тих, що хотіли би справді серйозно держати ся принципа, що божі закони йдуть перед людськими. І чи-ж боротьба проти несправедливих законів, противних божому закону, мусить зараз бути „непроворливістю“, „сцисією“? Чи митроп. Андрій не чував ніколи про легальну боротьбу, про можливість змінювати несправедливі закони легальною дорогою без найменшої сцисії з виконавчою властю? Правда, зацитовані митроп. Андрієм маєві закони, хоч із давна є сілю в оці західним клерикалам, по нашій думці не зовсім щасливо дібрані. В наших часах парох є не лише душпастирем, але й урядником державним, якого урядоване вяже ся тісно з дуже важними актами горожанського і цивільно-правного життя, і тому держава має повне право мішати ся в урядоване пароха власне там, де воно не виключно церковне, а горожанське, має право контролювати і евентуально й карати його. І для того інгеренція держави до інституції пароха та до виплати йому конґруї по нашій думці і по думці широкого загалу суспільности вповні оправдана і не противить ся ніякому закону божому, бо в євангелію ані про парохів і парохії, ані про ведене метрик, ані про конґруу та ерекцію не говорить ся нічого і сьняко. А ось цікаво, чому се митроп. Андрій, говорячи про інституції противні праву божому, ані словечком не закинув ся про право презенту, сей останок найобскурнійшого фєвдалізму, про інституцію, що в дуже богатых випадках веде за собою тайну, а то навіть майже явну симонію (диви найсвіжіший факт із примарем краєвого шпиталю др. Чижевичем!), а ще частійше ставить сьвященника в примусове положенє гнути ся перед людьми, для яких не чує ні прихильности ні пошани? Мені здаєть ся, що предметі: соціяльна політика руського духовенства — тема: право презенту повинна би стояти на самім чолі, бо се-ж перша основа для того, щоб здобути нашому духовенству поважанє в його власних очах, без чого ніяка иньша горожанська діяльність неможлива. І знов кажемо: боротьба проти того соромного і перестарілого права не мусить бути ані нерозважна, ані непрозорлива, ані в загалі небезпечна для церкви; в тій боротьбі весь нарід, уся суспільність стане по стороні духовенства; в ній воно знайде по своїм боці широкі симпатії й по за межами нашої нації, коли на-

впаки, не знайде їх у фантастичній боротьбі проти маєвих законів, що були першою пробою виеманципування Австрії з під клерикального верховодства, ще більше противного „божим і людським правам“, ніж самі ті закони.

II.

Суспільна акція духовенства, якої головні нариси ми за митроп. Андрієм начеркнули висше, має бути відповідю на велику болячку нашого часу. — на соціяльну квестію. Що таке соціяльна квестія?

„Много обставин склало ся на витворенє того замотаного питання“, — відповідає нам митроп. Андрій. „Наглий, неприготований переворот у способі продукцій, машини парові, котрі змінили значіне і вартість ручної праці і надали капіталови иньшу вартість, средства комунікацій, що розвиваючи ся ненормально, скоро отворили двері всесвітвій конкуренції. То все при загальнім відступленю людей від Бога і віри, при заникненю понятя справедливости і затраченю почутя любови ближнього і при капіталістичній теорії ліберальній з її уставодавством, все то разом витворило устрій суспільний запевняючий капіталови таку перевагу над працею, що всі здаємо собі днесь справу з несправедливости того стану. Се річ певна, що в нашім теперішнім устрою легко може убогим діяти ся кривда, та що кривда нераз справді й діє ся. А сьвітові капітали скуплені в руках немногих потентатів сьвіта фінансового ростуть так, що зачинають неможливим способом тиранізувати людськість. В їх руки переходять поволи всі міжнародні навіть відносини, від них зачинає залежати супокій або війна, від них істнуванє або упадок держав або правительств. Пожираючи всі менші капітали, доходять до такої сили, що ніщо перед ними не може остояти ся, тим більше, що взаїмна борба кипить між усіми меншими капіталами, а їх всіх знов з працею. З того іде взаїмна ненависть верств суспільних, сьвідома і несьвідома несправедливість з одного, оправдана і неоправдана заздрість з другого боку“ (стор. 6—7).

Ось якими словами митроп. Андрій характеризує причини й основу сучасної соціяльної квестії. Властиво характеризує її економічний підклад, а про саме соціяльне питанє, що виростає на тім підкладі, не каже нічого. А шкода, бо беручи ся гоїти со-

ціяльні болячки все таки треба би дати про них якесь елементарне понятє, про їх вигляд, розмір, причини, зріст і його темпо. Бо-ж не в тім суть сучасного соціального питаія, що продукція і комунікація дізнали перевороту, що витворили ся великі капітали, що застрила всесвітна конкуренція, а в тім, що наслідком тих і многих иньших економічних фактів перемишив ся давній устрій суспільности починаючи від сім'ї, а кінчачи державою, повстали всенародні армії, мільони свобідного пролетаріяту наділеного горожанськими правами, могуті коаліції, що силкують ся впливати на хід продукції і конкуренції і т. и. Митроп. Андрій не бачить сього всього, не уявляє собі докладно, в чім лежить суть сучасної соціальної квестії і для того й подає на її болячки ліки в значній часті наївні та анахроністичні, такі, які можна було рекомендувати давній, передкапіталістичній, фєвдально-панщизняній суспільности, але які тепер не знаходять властивого адресата. Митрополіт прим. багато говорить про власність, про право приватної власности і то спеціально на землю і представляє те право як щось незмінне, оперте на самій природі людській (стор. 20). Тимчасом він забуває, що прим. цілі середні віки не знали приватної власности землі, що вся земля в краю вважала ся власністю корони, зглядно пануючого, який одначе не сьмів користувати ся нею сам, для приватного вжитку, а мусів для забезпеченя послуг державних віддавати її в володїне вазалам. Власне одна з найважійших революцій, які спричинили перехід від середніх віків до нових, се була побіда римського права над середньовіковим і завєденє приватної власности землі. Се й був властивий початок капіталізму. І що-ж показало ся? Власне сей новий порядок від разу, можна сказати, заострив соціяльні антагонізми, а властиво породив такі їх форми, яких не знали середні віки (пролетаріят). Та він від разу приніс із собою на сьвіт і червяка, що підточує його власне істнованє: раз земля зробила ся товаром, вона й почала підлягати всім тим флюктуаціям спекуляції та конкуренції, що й иньші товари і чим раз більше з приватної власности почала знов робити ся суспільною — вже не державною, а властиво і державною о стільки, о скільки держава також виступає як соціяльна сила. І що-ж бачимо сьгодні? Бачимо таке — розумієть ся, ті, що вміють і хочуть бачити — що приватна власність землі єсть тільки юридичною фікцією, а дійсним власником землі є зовсім не той, хто записаний у ґрунтових книгах. Поперед

усього дійсним власником єсть держава, яка тягне з тої землі ґрунтовий податок; високість того податку в кождім поодинокім краю означає рівночасно міру, до якої дійсна власність землі належить державі. Далі власником єсть місцевий капітал у формі довгів, гіпотечного та векселевого обтяження землі, а нарешті, щоб номінальному власникови не лишити вигляду й на будуще, приходять інтернаціональний капітал, який у формі державного довгу поклав руку на приватній власности грядучих поколінь. Хто нині говорить про природне право чоловіка до приватної земельної власности і бачить у ньому якийсь лік на соціяльні болячки нашого часу, а не знає і не бере на увагу отих елементарних фактів, той не знає азбуки соціяльної квестії і добре зробить, коли не пожалує праці познайомити ся з нею ближше.

Друга підвалина, в якій митроп. Андрій бачить лік на соціяльні болячки нашого часу, се сім'я. „Суспільність родини, се найпервіснійший і найприроднійший елемент, в котрого складає ся всяка суспільність людська. Се суспільність природнійша, первіснійша від усякої держави“ (стор. 26). Та говорячи далі про природні права і обовязки родини автор посланія мабуть і не підозріває, що понятє „родина“, „сім'я“ в ріжних часах і у ріжних народів містило в собі зовсім неоднакові форми співжитя людей, иньшими словами, що той „найпервіснійший і найприроднійший елемент“ протягом віків відбував і доси відбуває ненастанну еволюцію, що сім'я римська основана на *patria potestas* зовсім не те, що сім'я грецька, семітська, або що сім'я первісних народів основана на родовім принціпі, і не те, що сучасна європейська сім'я основана на праці або капіталі. Правда, церков від часів римського цісарства й доси не перестає говорити про сім'ю таку, яку бачили перед собою Климент Александрийський та Августин, про сім'ю моногамічну та патріархальну, не вважаючи на те, що та сім'я давно стала ся пережитою історичною формою, і коли існує доси дебудь у чистій формі, то хіба в якихось глухих закутках не зачеплених іще новочасною культурою — і в законодавстві як юридична фікція, так само фікційна, як юридична приватна власність землі. Капіталізм основуучи весь суспільний лад на продукції і продукційности людської праці тим самим підкопав у самій основі понятє римської *patria potestas*, давши можливість кождому членови сім'ї своєю працею здобути собі незалежне житє. Він підкопав римське понятє підчинености жінки і породив великий

еманципацийний рух жіноцтва. Заводячи публичні обов'язкові школи він обмежив до мінімуму батьківську опіку над дітьми (західно-європейський клерикалізм давно відчув се і виступав дуже завзято проти того загального обов'язкового обучения, бачучи в ньому також „ein Stück moderner Tyrannei!“). Патріархальна сім'я, основана на перевазі мужчини і поневоленю жінчини, сплodiла проституцію, яка й тягне ся протягом усіх віків червоною ниткою як нерозлучний коррелят моногамічної сім'ї. Капіталізм, розбивши монополі мужчини і давши жінчині можливість рівноправности з мужчиною на основі рівновзначности її в суспільній продукції, розширив проституцію, викидаючи мільйони жінчин нарівні з мужчинами в ряди пролетаріату і роблячи проституцію явним та легальним, або лише по фарисейськи толерованим промислом, способом заробкованя. Витворюючи конкуренцію між мужчиною і жінчиною на робітницькому ринку капіталізм виплodiв такі соціальні появи, як пролетарську сім'ю, де жінка являєть ся головним продуцентом і заробляє на удержанє, а батько займає ся домашньою послугою, або де мужчина живе на удержаню жінки і т. и. Говорити сьогодні про „рoдину“ як про паллядіюм соціального порядку, а не знати, або не згадати про всі ті новочасні появи — не одиничні, а загальні, се значить повтаряти оклепані фрази, а не дати жадної реальної вказівки про те, що окружає нас і з чим сьвященник, навіть у нас у Галичині і навіть у селах, особливо поблизу промислових центрів і більших міст, мусить стрічати ся чим раз частійше й частійше. А таке відчуженє церковних поучень від дійсних житєвих обставин родить у чим раз більших мас народа чим раз більшу байдужність до голошеного в церкві й по за церквою слова, бо воно далеке від житя, абстрактне і звичайно на практиці несповниме.

Але митроп. Андрій не обмежаєть ся на сих двох підвалинах, і кладе ще третю, головну, загальну, а нею має бути справедливість. На його думку „поняте якоїсь стислої справедливости поза гробом, якогось суду, якоїсь нагороди або кари мусить бути підставою кожної етики. Без тих понять цілий сьвіт і житє мусить бути непонятою тайною“ (стор. 33). Справедливість, се „підстава закону божого. Віддати кождому, що йому належить ся, кожде його право пошанувати, се підстава всякого ладу, до котрого веде наука церкви“ (стор. 35). Все се було би дуже ясне й гарне, як би ми в кождім або хоч би в якім будь однім випадку знали, що кому

належить ся і яке його „кожде право“. Може не тайне се для митроп. Андрія, що кожде людське діло, кожде слово, кожда думка, се продукт безмірно скомплікованих впливів вроджених здібностей і налогів (иводі аномальностей і хороб), вихованя, пристрастий, окруженя, економічного й соціального положеня, свідомих і несвідомих чинників. Щоб осудити абсолютно справедливо те діло, ми мусли би знати і оцінити всі ті чинники, а се очевидно неможливе. Отже ми прикладаємо до них певні традиційно усталені міри, усталені знов таки під впливом найріжнійших чинників — здібности та більшого або меншого розвою чутя, вихованя, окруженя, пануючих доктрин і поглядів і т. и. Се буде наша, людська етична міра, наша справедливість. Може й се буде не тайне для митроп. Андрія, що та людська міра з часом міняеть ся, що кождий вік, кождий ступінь цивілізації має свою справедливість, свою етику, яка для иньших може видавати ся цілком несправедливою і неетичною. Коли прим. держанє рабів в счах Христа і його апостолів було ділом справедливим і натуральним, було інституцією, без якої вони не уявляли собі суспільности, проти якої не протестували, хоч і силкували ся змягчити її тяжкість, то для нас сама інституція, само понятє рабства видаєть ся чимось огидним і соромним, і капіталістична суспільність не пожалувала мільярдів коштів і соток тисяч людських жертв, аби звіечити ту інституцію.

„Кожде його право“... Ну, а візьмімо право дитини. Адже в патріархальній сім'ї вона не мала ніякого права, доки батько виразно не надав їй його, і се тоді нікому не видавало ся безправем. Або право жінки! Адже християнська церков і доси вважає її нерівноправною з мужчиною, недостойною прим. займати ніяке місце в церковному культі; для неї недоступна теологічна наука, недоступна казальниця. І на якій підставі? На підставі одного апостольського реченя „taceat mulier in ecclesia“, реченя, що було впливом може індивідуального настрою або популярної опінії даної хвилі, але зрештою не мотивоване ніяким „божим“ ані людським законом. Або право недужого. Адже за Христових часів божевільних вязали та заковували в ланцюхи; Христос уздоровлював їх, але ми ніде не бачимо, щоб він протестував проти їх заковуваня. Се тоді була зовсім натуральна річ, а для нас тепер се видаєть ся варварством, ми прикладаємо до сього иньшу мірку, вироблену — знов треба раз на все піднести — не католицькою церквою,

але силами посторонніми, а подекуди навіть такими, які вона вважає ворожими собі.

Або право еретиків, недовірків, атеїстів. Адже на підставі етики, якої центром, жерелом і метою єсть Бог, церков півтори тисячі літ уважала своїм правом і обов'язком нищити та переслідувати таких людей, уважала їх винятими з під усякого права, з одним хіба правом на ганебну смерть „без розливу крові“, тоб то на огняному кострі, при чім одначе роблено маленький виємок хіба задля тих інтелігентних злочинців, що вміли читати й писати, виємок такий, щоб перед смертю відрубати їм руку і вирвати язик. Се по тодішньому було право і була справедливість, було зовсім консеквентно і не нарушувало нічийого сумління, а сьогодні навіть самі репрезентанти церковної політики і клерикалізму не люблять признавати ся до того і все повторяючи фрази про незрівнано високу християнську етику, від якої вишого нічого не може придумати людський ум, преспокійно живуть собі в атмосфері новочасної, гуманістичної етики, якої розширенню і виробленню церков довгі столітя ставила завзятий опір і яку ще й доси загальними формулами не перестає осуджувати та проклинати, старанно закриваючи те, що сама вона завдячує їй поглиблене власних доктрин, повстанє і витворенє власних чоловіколюбних (на скрізь новочасних!) організацій і загалом усеї свої новочасні тріумфи.

„Підставою кожної етики“ по думці митроп. Андрія мусить бути „поняте якоїсь безглядної і стислої справедливости поза гробом, якогось суду, якоїсь нагороди і кари“ (стор. 33). Мусить або не мусить. За часів Рамзеса II або й троха пізнійших єгипетських династій певно що було. На численних напірусах та кам'яних стінах маємо змальований суд Озіріса з небесними писарями і нотарями, з оборонцями і прокураторами, з вагою і мечем. Але від того часу минуло вже стілько літ, що пора було, здасть ся, піти троха далі. Коли не помиляємо ся, то Христос поклав зовсім иньші підвалини під християнську етику, такі, як „люби Бога всім серцем, а ближнього як себе самого“, як „не судіть, щоб вас не суджено“, як „хто з вас без гріха, нехай перший кине на неї каменем“. Про суд і кару в тих Христових етичних науках не чуємо нічого, а навпаки, виразно чуємо „не судіть“. Не „безглядна справедливість“, а всеобіймаюча любов (коли не помиляємо ся) повинна бути основою християнської етики. Правда, розвій християнської церкви пішов

нньою дорогою, вона лишила на боці Христову основу і уґрунтувала свою есхатолоґію а в тим разом і свою етику на єгипетських бюрократично-судівничих поглядах та традиціях і не перестає й доси видавати їх за найвисший вицьвіт божеської мудрости. Вона не вагаєть ся переносити наші грубі, антропоморфічні форми в сферу найвисших понять і вірувань, сама не тямлячи, як суперечні ті форми з тим розумінем тих найвисших понять, до якого дійшла сучасна людськість. „Беззглядна і стисла справедливість!“ Чи подумав митроп. Андрій, як основно противорічить сьому понятю всяке понятє надгороди і карі! Адже „беззглядна і стисла“, божеська справедливість при осуді кожного діла, слова, помислу людського мусить узгляднити всі ті міліони свідомих і несвідомих чинників, із яких складаєть ся те діло, мусить до найглубших тайників зрозуміти його. А чейже не будуть невідомі митроп. Андрієви такі реченя, як французьке „tout comprendre est tout pardonner“ (все зрозуміти значить усе вибачати) або Шекспірове „нема в світі винуватих“. Ось на які сліди наводить міркуванє про „беззглядну справедливість“, а зовсім не на понятє „кари і надгороди“. Сі понятя, се зовсім людські, земні, а не божеські, і оснований на них ніякої вищої етики вже давно не можна.

Ні, соціяльне питанє наших днів далеко більше скомплікованє і важке, ніж се здаєть ся митроп. Андрієви. Його діагноза того питання не сягає йому, можна сказати, ані до колін, а його терапевтичні погляди застарілі на цілі столїтя, коли й не більше.

III.

Значну часть свого посланія митроп. Андрій присвятив полеміці з двома ідейними напрямима, а власне з лібералізмом і з соціялізмом. Що до лібералізму, то в ньому не подобаєть ся авторови посланія „теорія пересадної свободи“ і „теорія праці“, що будім то „боронить яко справедливої такої низької платні, що рівнає ся з найкрайнійшою пуждою“ (ст. 36). Що до теорії „пересадної свободи“ то автор посланія на жаль не висловив докладнійше, яку свободу він уважає пересадною, і тому ми й не можемо нічого сказати, на скілько оправданий його суд у тим пункті. Що-ж до ліберальної теорії праці, то здаєть ся, тут у автора посланія якесь непорозуміє. Лібералізм, як відомо, в економії характеризуєть ся принципами свобідної конкуренції, свобідної торгівлі, свобідного

найму і принципом невмішування держави в економічні транзакції та рівночасно державної охорони прав капіталіста. Це ліберальні економічні теорії в їх найчистійшій формі. Робітникові обіцяють справедливу, тобто вільною конкуренцією урегульовану платню. Цілі ряди ліберальних економістів виспівували справедливість, красоту, гармонію того порядку. В дійсності і автор послання стоїть на тій самій основі, коли зараз же, осудивши ліберальну школу, як її протиставлене показує християнську теорію платні, що полягає ось на чім: „робітник зобов'язується віддати працеводавцеві свої услуги за умовлену плату, а працеводavecь зобов'язується за роботу дати справедливе умовлене винагороджене“ (стор. 37). Але-ж се око в око ліберальна теорія платні, навіть не виключаючи многоцінного слова „справедливе“. Та лихо надало, що з часом прийшли деякі економісти теоретики, з яких одні зовсім не були ліберальні (Мальтус), інші такі, що їх ліберали швидко відцуралися (Рікардо), а інші й зовсім соціалісти (Маркс, Консідеран), які а posteriori, аналізуючи готові вже факти, не як девідерат, а як сумну дійсність вияснили, що ця ліберальна теорія платні криє за собою зовсім неліберальний закон, а власне тзв. закон про вагання мінімуму платні раз понизше того, що потрібне до удержання робітника з сімєю, то знов повисше. Як сказано, ті економісти викрили в обсервованих ними суспільних і економічних відносинах такий закон, виказали, що при даних обставинах (пролетаріят із одного і капітал із другого боку, особиста свобода всіх і невмішуване держави для оборони слабших) він мусить неминуче проявляти ся, але ніхто з них ніколи не думав боронити його гуманности або справедливости. Навпаки, віднайдене того закона найбільше причинило ся до банкруцтва ліберальної школи, бо керманичі державні зрозуміли конечність вмішання держави в суспільно-економічні справи в інтересі самої суспільности. Вияснене того закона було, можна сказати, вихідною точкою соціалістичних агітацій і організацій з одного, а соціальної політики держави і по троха й церкви з другого боку. Не знати сього не вільно сьогодні нікому, хто береть ся говорити про сучасний стан соціальної справи і соціальної політики в Європі.

Далеко більше закидів підносить автор послання проти соціалізму. Він закидає йому чотири головні хиби: 1) признаване релігії і моральности приватною справою кожного чоловіка; 2) касоване приватної власности; 3) змагане до абсолютної рівности між людьми

і 4) нехтуване родини. Я не маю наміру боронити тут соціалізм у але мушу завважити, що соціалізм як щось одноцільне взагалі не існує, що були й єсть різні соціалістичні теорії від Плятона до найновіших часів; що ті погляди та теорії дуже сильно ріжилися і різнять ся між собою вже хоч би тому, що кожда була будована на інших премісах, була немов відбитем у вігнутім зеркалі суспільного ладу сучасного даному авторови, отже иншого у Плятона, иншого у Моруса, Кампанеллі, Кабе, Морреллі, иншого у Фурієра та Сен Сімона, а иншого у Бельмі та Уельса. Далі теорія про відділене церкви від держави і признане віри ділом приватним не є зовсім ніяка соціалістична теорія і в теперішню добу під сю програму горнуть ся зовсім не самі соціалісти. А признане моральности на рівні з релігією ділом приватним, се — вибачить мені автор пославія — не є ані соціалістична, ані взагалі ніяка теорія, тільки чистий абсурд, бо-ж моральність, се певний кодекс постулатів що до поступування чоловіка з иншими людьми, отже річ сама собою суспільна, яка не може бути зроблена річю приватною. Мабуть автор посланія думав тут про змагане новішої суспільности (в науці се вже зроблено давно) відділити етику від релігії, але-ж се зовсім не те саме, що зробити етику ділом приватним, таї винуваті в сьому змаганю зовсім не самі соціалісти, а дуже широкі круги освічених людей (пор. прим. широко розповсюджене в Німеччині „Етичне товариство“ засноване за почином Еггиді на взір подібних організацій у Америці).

Що до права власности, то вже висше було сказано, що тут треба робити деякі розріжнення, що право приватної власности на землю — річ зглядно нова і фікційна. Зрештою й сама теперішня суспільність чим раз більше обмежує се право, все далі розширяючи право експропріації для громад та держави, як се бачимо при будові залізниць, при копальнях, при будові публичних закладів. Не від соціалістів вийшли також пляни й переведень удержавлення почт, телеграфів, залізниць, копалень соли; до удержавлення лісів, копалень вугля і инших, мешкальних домів по містах і навіть управної рілі в краю змагають по різних краях різні групи людей, протестанти й католики, соціалісти й несоціалісти (агітація Джорджа в Англії, Фліршайма в Німеччині і т. и.). Що-ж до иншої приватної власности, то й тут автор пастирського посланія говорить занадто загально, щоб можна було мати підставу до спеціальної дискусії. Власність розріжнюємо двояку: продукційну і консумційну, себ то таку, що

з природи своєї має громадський характер, і таку, що з природи своєї має індивідуальний характер. Коли я маю в приватній власності фабрику або копальню, де zatrudнюю тисячу робітників, то се зовсім не те саме, як коли я маю в жмені шматок хліба, який я зараз же й з'їм, або маю в скрині одяжину призначену для мене на зиму, хоч тепер у літі й не ношу її. При помочи першої власності серед даних суспільних обставин я можу, зовсім не виходячи з рам легальности, а навіть із рам тої „людської й божої справедливости“, як її розуміє автор пастирського послання, виискувати (не кривдити, а легально виискувати) тисячу людей, а при помочи другої власности я не можу пошкодити нікому (розуміється, в виємком виразного злого наміру, коли замість з'їсти хліб я набю ним мойому ближньому гулю на лобі, або замість вкרוїти хліба ножем я затоплю той ніж у груди мойого сусіда). Отже соціялісти майже всіх шкіль і відтінків розрізняють пильно власність консумційну, пожиткову, від власности продукційної (средств продукції, фабрик, копалень, землі), і домагаючи ся у с у с п і л ь н е н я (не конче удержавлення) сеї другої, полишають уладжене власности пожиткової взаїмному порозуміню тих, кого се буде найближше обходити. Чи се противне законам божим і людським, про се можна ще дискутувати; та в усякім разі говорити, що соціялісти зносять усяку приватну власність, значить не розуміти зовсім доктрин соціялізму.

Те саме треба сказати й про ті уступи, де автор послання говорить про абсолютну рівність між людьми, якої буцїм то домагають ся соціялісти. Абсолютна рівність, се такий абсурд, якого й збивати нема потреби; адже-ж уже сама природа творить нас абсолютно нерівними, бо-ж нема двох людей абсолютно однакових. Але-ж нерівність буває двояка: природна і суспільна. І коли природної нерівности ми не в силі вирівняти, ба навіть вона в значній мірі являється добром для людей, то з суспільними нерівностями діло стоїть інакше; тут розвій з одного боку витворює і побільшує, а з другого вирівнює та влагоджує їх. Феодальний устрій зніс суспільну нерівність між паном і невольником і поклав натомість нерівність між феодалом і вазалом, між паном і підданим. Капіталізм зніс ту нерівність, але витворив нову — між капіталістом і пролетарієм. Чи автор послання думає, що ті нерівности вічні, наказані самим Богом і незмінні? Інтересно, що митроп. Андрій, говорячи про суспільні нерівности видимо почуває якесь заженоване

і говорячи про богачів уживає терміну „ті, котрих доля наділила богатствами“ (стор. 49). І кілька разів у своїм посланію він уживає терміну „доля“. Чоловік по його думці власними силами „зміняє свою судьбу, поправляючи або псуючи те, що природа і доля дала“ (стор. 30). Церков „учить людей зносити те, що невідмінна доля приносить“ (стор. 29). Читаючи такі вислови ми раптом зацукуємося, немов би в розмові з нами інтелігентний чоловік ХХ-го віку починав заговорювати язиком орієнтального фаталіста або фетішіста. Бо й яке значінє має „доля“, „судьба“ в християнській теології? Новочасний інтелігентний чоловік вичеркнув ті слова зі свого лексікона, — в яким же значіню уживає їх новочасний теолог? Було-б дуже цікаво знати, що він розуміє під сим терміном? Чи се божа, чи диявольська сила, чи щось незалежне від них обох? Папа Лев XIII в своїй енцикліці *Regum poavatum* те саме висловляє так: „Хто з божої ласки дістав більшу обильність дїбр“ (у тім самім листі паст. стор. 51). Коли богатство — божя ласка, то цікаво, як погодити з тим слова Христові, що „неудобь богатый увидеть въ царствіе небесное“. Значило-б се, що сама божя ласка ставить чоловікови перешкоди в осягненю спасеня. Тай не в самім богатстві тут діло. Адже в нашій суспільности лишило ся ще стілько нерівностей феодальних та національних, що аж кишить. Чи й ті нерівности, привілеї нічим незаслужені одних, а пониженє других треба приймати як щось вічне, уставлене божою волею, чи ні? І тут знов скажемо, що не самі лише соціялісти змагають до усуненя тих соціяльних нерівностей, сплджених не вродженими здібностями, працею, пильністю, а унаслідженням іменем, титулами, національністю, кастою. А з другого боку соціялісти в основу своїх програм зовсім не кладуть якоїсь фікційної абсолютної рівности, а тільки усуненє соціяльних нерівностей, нерівних шанс праці та заробкованя, зовсім не стоючи на тім, щоб і результати праці кожного чоловіка, значить і його здобутки та заслуги були однакові.

„Хто підкопує звязи родинні, бурить основи людського щастя“ — каже зовсім справедливо митроп. Андрій (стор. 61). Він додає, що „звязи родинні суть з природи і права божого святини“, але забуває додати, які спеціяльно звязи. Отже чи святє підчиненє жінки, чи святє безправність дитини, чи святий абсолютизм батька? „Соціялізм, що ті правди перечить, то секта ворожа Богови, церкві, вірі, ворожа народному добру“ (стор. 61). Але-ж соціялізм не перечить ані одній правді, а натомісь митроп.

Андрій має зовсім невірне розуміння соціалізму. До того невірне, що одну з основних тез соціалізму він нічого сумняся приймає за свою, за християнську, за католицьку, говорячи, що „природне право справедливості, вище і сьвятійше від усякої умови жадає, аби була захована рівність між працею і платою, т. є. між тим, що робітник працьодавцеві, а тим, що той робітникови дає“ (стор. 37). От то, то! Се й єсть основа соціалістичної доктрини. Як звісно, на постійній і немінучій при теперішніх суспільних порядках нерівності між здобутком праці робітника і платою, яку дає йому працьодавець, на тій „теорії надвишки вартости“ оснував Маркс свою критику капіталізму і свій погляд про генезіс капіталу. Щоб усунути ту нерівність, соціалісти добивають ся усуспільнення продукційної власности, щоб та надвижка вартости, яку плодить праця, не попадала в приватні руки, а йшла на користь загалу.

На сьому кінчимо свої уваги над посланієм митроп. Андрія. Ми не починали їх для пустої полеміки, але для серйозної дискусії про справи важні, життєнні для нашого народу, порушені тим посланієм. І ми не можемо сказати, щоб ми в есенціональних річах не згоджували ся з позитивними тезами висловленими в посланію. Що в екскурсах на поле теорії автор посланія менше щасливий і виявляє дуже слабе познайомлене з предметами, які порушує, се ми піднесли не в докір йому і не в ущерб його авторитетові, бо-ж він і сам із натиском підносить, що в справах політики і науки сьвященник (а тим самим і архієрей) повинен виступати лише як приватний чоловік і тут він за висловлені ним погляди відповідає своїм іменем і силою своїх аргументів, а не авторитетом свого уряду. Та ми були-б раді, як би наші уваги викликали живіше зацікавлене соціяльним питанем власне в тих кругах, для яких призначене посланіє.

Іван Франко.

Єретик між москвофілами.

Від минулого року почав виходити у Львові під редакцією д. І. Святицького невеличкий місячник для молодіжи під назвою „Живая Мысль“. Відзначаєть ся сей місячник тим від иньших москвофільських видань, що друкує переважну частину своїх статей по російськи, а не по „язичеськи“, та допускає й статі на українській мові (мимохідь завважимо — не дуже поправній), на якій друкуєть ся особливо маленький додаток до місячника „Свѣтъ мысли, сборникъ статей, посвященныхъ вопросамъ, касающимся русской молодежи въ Австрiи“.

Поява ся замітна тим, що вказує на певний рід не лиш толеранції й лібералізму редакції до української мови, але й на принципіальне відношене до неї — про що буде дальше бесіда, чого в иньших москвофільських виданнях не стрічаєть ся. Наші москвофіли, як відомо, стоять на тім становищи, що ніякої літературної мови української не може бути, і хоч дійсність кожного дня переконує їх про щось иньше, вони не хотять того признати, надіючи ся, що безнастанне заперечуване факту з їх боку справді усуне з лица землі нашу мову й літературу і навіть український народ. Тому й не пишуть вони по українськи, лиш „язичієм“, не можучи вивчити ся порядно російської мови, і коли в їх виданнях стрічаємо російську мову, то знаємо з гори, що се передруки. Найліпшим доказом того їх головний орган „Галичанин“.

Редакція „Живой Мысли“ посунула ся в своїм лібералізмі навіть так далеко, що друкувала деякі статі в українських діалектах. Чому робила се, не знаємо, мусимо одначе про сей факт висловити також свій погляд.

Уживанє діалектів у літературній мові може бути оправдане в двох випадках: 1) Коли хочемо познайомити з ними ширші круги, втягнути їх лексик у літературну мову або взагалі покористувати ся богатством висловів, форм, стилю і ин. 2) В белетристиці, коли хочемо надати творови місцеву закраску і викликати тим чином емльнійше вражіє у читача. До першої цілі найбільше надають ся докладні записи народньої словесности, особливо роблені фільольоґом. До другої твори красної літератури, але зложені талановитими письменниками; всяка мірнота радше псує вражіє, як зміцнює його. Твори, друковані в „Жив. Мысли“ належали до тої другої категорії, тому вони на нашу думку зовсім зайві. Можливо, що редакція мала на оці иньшу ціль, друкуючи їх, та ми її не можемо догнати ся.

Що редакція в загалі ліберальна, на се вказують такі статі, як „Двѣ науки“, де говорить ся про колізію між природничими науками і наукою релігії в наших школах, а яку взяв ся збивати аж професор теології в тутешім університеті др. Т. Мишковський в статі „Двѣ науки — истина єдина“. Лібералізм — і галицькі москвофіли, се-ж до тепер найбільші дві супротивности, про які можна було подумати. Не диво отже, що така поява викликала метушню в москвофільськім таборі, а навіть обуренє, яке відбило ся й у пресі, хоч і не дуже виразно. Та остаточно перенесли-б москвофіли й лібералізм, коли-б він не тикав двох найбільших їх болячок: критики власного їх табору і українства, з виразною тенденцією признати його раціональним із москвофільської точки погляду, а не лиш польською (жидівською, австрійською і ин.) інтригою. А сього ак раз допустив ся д. Святицький. Розумієть ся, що за се треба йому було дати порядну научку; виточено отже найбільшу гармату москвофільську проти нього — визначено езекутором покараня О. Мончаловського, найбільшого москвофільського політика, дипломата, ученого, публіциста, гумориста, бесідника і т. п. Як він вивязав ся зі своєї задачі, про се скажемо далі, а вперед вичислимо гріхи д. Святицького, наслідком яких заслужив він собі вповні — на нашу думку — на назву, наведену в наголовку сеї статі.

Д. Святицький здавна заціпав своїх партизанів, хоч із легка, стоячи на дуже об'єктивнім становищі, не тикаючи всеї москвофільської гнилизни, лякаючи ся мабуть потрохи заверухи, що могла-б нараз зв'язати ся. Говорячи приміром про нове москвофільське

товариство „Общество русскихъ женщинъ“ із окремих його відділом „Кружокъ русскихъ дѣвушекъ“, заснованим мабуть не так дуже для якоїсь діяльности, як більше на перекір „українцямъ“, що ось то й ми маємо те що ви — він не завагав ся сказати таких правдивих слів на адресу давнішого „Общества русскихъ дамъ“, яке й далі зовсім непотрібно існує: „Если пригадаемъ собѣ апатичну неподвижність и идейну узкість круга дѣятельности зѣстарѣвшего „О—ва русскихъ дамъ“ (щось лучшего отъ „простыхъ русскихъ хлопковъ, мѣщанокъ и прочихъ женщинъ — не-дамъ“!), руководячогоса застарѣлыми педагогичными и общественными условностями часѣвъ кѣнця польской Рѣчи-посполитой — мы не можемъ не порадоватись новому О-ву и его высокимъ, часу отвѣчающимъ, задачамъ и стремленьямъ.“¹⁾ (Чи не за скоро се похвала вперед?)

В тій самій статі, порівнюючи діяльність польського товариства студентського „Czytelnia Akademicka“ в діяльність „Академічної Громади“ та москвофільського „Друга“, він висловляє ся оттак про останнього, надію й будучу підпору наших москвофілів: „И такъ слова „Общество русскихъ студентовъ „Другъ“ во Львовѣ“ вызвали въ моей головѣ не рѣи мыслей и понятій, а одну страшну думу: „велике „ничего“ въ слыслѣ совмѣстного самообразования, самопознанья, пѣдготовки къ будущей дѣятельности горожанъ-отцѣвъ, народныхъ тружениковъ“. Коли же сгадаю шумни рѣшенья 1-го съѣзда русской молодѣжи (въ вереснѣ 1902) и мое скромне „lasciate ogni speranza“, такъ не могу не подумати о тѣмъ студенчeskѣмъ Обществѣ мыслью поэта: „горазды на словахъ — слабы на дѣлѣ“ (ст. 220). Він не сумніваєть ся одначе, що „наша жива молодѣжь съ часомъ внесе бѣльше серьезной влѣтливости и высокого пониманья своихъ культурно-національныхъ задачъ въ наши анемични, безсодержательни въ идейномъ взглядѣ и безжизненни въ культурно-національномъ отношенью студенчески Общества“ (ст. 219). Через те й звертаєть ся до своїхъ прихильників із такимъ зазивом: „Къ вамъ же друзья-студенты, желаючи потрудити ся и скорбящи со мною о культурно-національной смерти многихъ со товарищей, заслонившихъ свѣтлу минувшѣсть колишнего „Друга“ темрявою апатіи, анеми, ложно понятыхъ условностей и фразы-

¹⁾ »Жив. М.« Ч. 15, ст. 216. Сей цитат може послужити такожъ взірцемъ української мови »Ж. М.«, бо вінъ виймлений зъ додатку »Свѣтъ мысли«.

погремушки — зову: мертвыхъ предоставьте хоронить мертвецамъ, вы же живы созидайте жизнь!“ (Ст. 220—221.)

На иньшій місці порушує д. Святицький справу письменної мови у москвофілів і висловлює ся так само ясно без усяких викрутів: „Рѣшеніе вопроса о распространеніи и употребленіи русскаго литературнаго языка въ „старорусской“ партіи является тѣмъ болѣе настоятельной потребностью, что искусственный и неестественный языкъ ея изданій съ монструальной „этимологіей“, прославшій загравицей подъ названіемъ „тарабарщины“, а дома „паламарщины“, не можетъ уже въ 20-омъ вѣкѣ продолжать свое жалкое существованіе и вѣчно свидѣтельствовать какъ о запоздалой охранительности его приверженцевъ (періодъ такойже „тарабарщины“ у болгаръ и сербовъ прошелъ еще въ началѣ 19 в.), такъ и объ отсутствіи элементарныхъ эстетико-языковыхъ понятій у его защитниковъ. Сегодня имѣется два способа рѣшенія вопроса: или чистый литературный, или же мѣстный народный языкъ. Tertium non datur.“ (Ж. М. Ч. 17, ст. 266—267.)

Можна собі уявити, як смакували москвофілам такі гостинці, особливо коли порівняти їх із тим, як москвофіли не люблять ніякої, найлекшої і найрозумнійшої критики в своїм таборі. Вже старинні філософи говорили, що жите не сплетене з самих рож. Коли-б вони одначе жили тепер і читали правильно приміром „Галичанина“ або „Русское Слово“, то певно змінили-б сю свою гадку. Москвофільське жите пливе так гладко, рівно, просто, а при тім рвучко, без ніяких загат, закрутів, перешкод, що красної ідилі не могли-б собі змалювати навіть магометани в своїм раю з гурисами. Відбувають ся збори москвофілів — все одно які, чи політичні, чи иньші, то все вони численні, промови і реферати на них поважні, розумні, обдумані, учасники розентузіязмовані, всім бесідникам кличуть грішке „славно“, а ворогам „ганьба“; всі наради тактовні, високополітичні і все під проводом многозаслужених, загальнозвісних, люблених патріотів; усі концерти, представлення, забави спочивають у руках умілих виконавців, а публика все очарована ними; москвофільські співаки хоч би дренчали як збиті горшки, співають красше від соловіїв, а музиканти грають чудово; всі балі гучні, забава весела йде до рана, публиці жаль розходити ся; політика москвофільська одиноко оправдана, непомильна і все вела-б до результатів, коли-б иньші партії тримали ся її; „изданія“ москвофільські всі „превосходны“, а особливо Об — а

Качковського; „сочиненія“ їх письменників усе геніяльні (пор. Пан Конюшій — Дідицького або Буй Туръ Всеволодъ, Знімчений Юрко, Гриць Мазниця, Онуфрій Грушкевич і ин. Наумовича, Половецкая моленица Залозецького, драми Трембицького, Луцика, Клявдії Алексович і ин., а вже про „Мир вам, братя“, то й говорити нема що!); словом усе, що роблять москвофіли, відбуваєть ся *summa cum laude*. Коли-б отже старинний філософ читав справозданя і рецензії москвофільські, а не порівнював їх із фактами, не лише змінив би свою думку, але не міг би надивувати ся іділчному життю москвофілів. Аж ось параз з'являєть ся шершень і впускає в сю іділю жало раз по разу, в початку слабо, а чим дальше, тим болючійше.

По коротких натяках і докорах пише д. Святицький цілу статю п. н. „Итоги культурно-національної жизни Галицкой Руси въ 1903 г.“ (Ж. М. ч. 16—18), де опираючи ся на датах і фактах, веде паралелю між діяльністю Українців і москвофілів на літературнім та економічнім (по части й політичнім) полі і приходить до таких висновків, що ще не скінчивши статі мусить оправдувати ся перед тими читачами, які завважали „по двох перших статях, що вони — односторонні (бо містять свого роду похвалу українським товариствам за їх живу діяльність), або занадто песімістичні (бо подають самі темні сторони діяльності москвофільської партії“ (ч. 18, ст. 295), а по скінченю статі мусить подавати жерела, звідки брав цифри до неї, бо видно москвофіли не хотіли вірити, щоби він їх сам не відумав (ч. 20, ст. 349). Із нашої точки погляду статя в оцінці фактів вірна (з виїмком може дуже слабого уступу про політику), хоч жерела до неї не вповні використані. З неї й позволимо собі подати тут кілька цитатів у перекладі на нашу мову.

Порівнявши літературну діяльність „української і москвофільської партії“, автор приходить до такого висновка: „Духовий (літературний і науковий) рух Галицької Руси являєть ся головною власністю української партії, коли тимчасом москвофільська партія взяла в п'юму лише дуже незначну участь. Се видно не лиш у малім числі її видань і робітників — письменників, але й в однородности їх змісту, коли навпаки твори і виданя численніших авторів Українців визначали ся доволі богатою різнородністю і в багатьох випадках бездоганною солідністю (виданя Наук. Тов. ім. Шевченка).“ „Занятя наукою і рівномірний поступ за розвитком

загальнолюдської думки — культури приневолює тих людей держати ся доволі об'єктивно, а в кождім випадку свободолюбно супроти ріжних думок, що одушевляють окремі групи їх партії. Звідти й походить можливість досить багатой ріжнородности змісту українських видань, а головне — критичний обмін думок. Про се в москвофільській партії не може бути й мови тому, що в ній, з дуже незначними виїмками, царює всесильно партійний догматизм і ідейний консерватизм, властивий усім старіючим організаціям і замкненим кружкам. Правда, обі струї видні і в відомих верствах української партії, але вони нині не в силі вже заллати і потопити просвітно-поступового напруму, що йде від людей науки і захопив широкі круги молодшого покоління“ (ч. 17, ст. 263). На пншнім місці автор знов говорить: „Причиною умового застою в москвофільській партії являєть ся всевладно розпанований в ній вузкоглядний догматизм і властива „охранительность“, яка наказує нижнішим проводирям її повтаряти помилки батьків і здавлювати в зародку кожду живу думку, а в кінці й спеціально москвофільська тактика придержувати ся двох політик, внутрішньої — фрази, і зверхньої — діла, що все стоять у незгоді з собою“ (ст. 267).

Так само й по порівнянню економічної діяльности, автор признає висшість і першенство „української партії“. Наслідком того приходить він до такого висновка: „Тому що тепер майже $\frac{5}{6}$ капіталів Галицької Руси в руках української партії, природно буде сказати, що та партія може лекше дійти до здійсненя своїх партійно-культурних цілій, як москвофільська“ (ст. 298—299).

Такі критичні погляди на москвофілів, як я вже зазначив, мусіли їх розсердити. Але ще більше розсердили їх погляди д. Святицького на українство, з яких я приведу тут лише два: про указ із 1876 р. і про справу заснованя українського університета.

В статі „По поводу 250-лѣтія возсоединенія лѣвобережной Украйны“ (ч. 16, ст. 248—251) д. Святицький застановляєть ся над сим випадком і підносить три найбільші кривди, зроблені Україні: 1) Знищенє запорозької Січи 1775 р. 2) Закріпощенє селян 1783 р.. 3) Указ із 1876 р. Про всі три кривди висловляє він свій погляд, та ми подамо тут лиш остатній, як найцікавійший для нас.

Він каже: „Лиш для заборони української літератури не можна знайти оправдчя, бо ні централістичні змаганя правительства, ні політично-самаратистичні тенденції деяких представителів

української літератури не можуть бути признані достаточними причинами крайно некультурної заборони, що наложила важкі кайдани на саморідний розвій краю. Супроти того одначе, що тепер ся заборона майже не сповнима на практиці,¹⁾ не можна не висловити бажання, щоб російське правительство знесло її нарешті й формально і таким чином загладило хоча в часті помилку і культурний гріх попередників“ (ст. 250).

Ні один москвофіл не висловляв ся ще так про указ із 1876 р., через те й заслугує сей вислов на спеціальцу увагу.

Університетську справу порушив д. Святицький перший раз також у статі: „Итоги культ. нац. жизни Гал. Руси“ такими словами: „Університетське питанє поставлене провідниками партії на доволі реальний ґрунт, коли візьмемо на увагу, що на сю ціль є в них дім вартости 268 тисяч корон, 17 тисяч капіталу для підмог молодих українських учених, 8 професорів університета та цілий ряд молодих учених, що спеціалізують ся в ріжних галузях науки. Все те дозволяє українській партії думати про можливість скорого здійснення їх гадки про самостійний український університет“ (ч. 17, ст. 266).

Хоча сі слова не двозначні, то все-ж сказані вони так, що причіпити ся до них нема за що. Та догідна приклучка до того знайшла ся на иньшій місці.

Як відомо, на весні відбув ся в Празі з'їзд славянських студентів, в яким не взяли одначе участи Поляки й Українці, останні тому, що президія віча воловодила з ними довго та допустила до активної участі галицьких москвофілів, які поставили революції — прийнятї вічем — із домаганєм заведеня в галицькім шкільництві викладів на російській мові замісь української. Проти сих революцій промовив один Поляк, що був на вічу в приватнім характері, а наслідком того счинила ся буча і віче розвязано. Такий інцидент був неприємний, особливо для славянофілів (recte славянських москвофілів) і розуміеть ся, для галицьких москвофілів. Д. Святицький, що був також на вічу, описуючи його опієля в „Галичанинѣ“, заявив, що москвофіли повинні підпирати змаганя до заснованя українського університета тому, що тим самим вони

¹⁾ Автор помиляеть ся, бо доки указ не знесений, доти літературний розвій не може піти природною і сильною струєю, якою пішов би без нього.

посувають наперед також свої змагання до засновання катедри російської мови й літератури, без якої український університет не міг би обійти ся, а надто причиняють ся загально до піднесення просвіти у нас. „Благоговѣйное преклоненіє предъ культурой — каже він — заставило бы навѣрно какъ славянскихъ „руссофиловъ“, такъ и галицкихъ „москвофиловъ“ не только не протестовать противъ послѣдовательнаго и естественнаго требованія украинской молодежи получить малорусскій университетъ во Львовѣ, а на оборотъ, оно заставило бы однихъ и другихъ искренне поддерживать это требованіє, осуществленіє котораго только причинилось-бы къ культуризаціи Прикарпатской Руси, а тѣмъ самымъ и всей русской земли.“

Сього було за багато галицьким москвофілам і вони визначили свою Mädchen für Alles, Мончаловського, аби порядно зчесав д. Святицького. Мончаловський написав статю в „Галичанинѣ“, а опісля видав її ще й окремою відбиткою п. н. „Главныя основы русской народности“. Отся статя може й бути найліпшою мірою того, як приймають москвофіли навіть найрозумнішу думку, коли вона хоч трохи виходить поза їх вузький і ретроградний спосіб думання.

Монч—ий вивязав ся зі своєї задачі так, що наперед відмовив права д. С—ому причисляти себе до москвофілів по оголошенню „ересий“, а далі виказав, що — ніякого українства нема і не може бути! Отсі аргументи нагадують нам відому суперечку між чоловіком і жінкою, що скінчила ся побідою жінки, бо вона й тонучи, кричала ще: А таки стрижено!

Монч—ий виказує наперед, що д. С—ий відрік ся вже москвофільства: „Я знав — каже він — що д-р І. Святицький ліберал і прихильник „вселюдської“ культури, але не припускав, щоб його поклони перед лібералізмом і „вселюдством“ дійшли до відречення від національної і культурної єдності русского народа і до признання „естественности“ домагань „української“ молодіжи, значить — природности українського сепаратизму. Я був далекий від такої думки тому, що др. І. Святицький уважає себе членом москвофільської партії, видає журнал „Ж. М.“ на російській мові, послугуєть ся нею в приватнім і публичнім житю і уложив навіть

для її розширення в Галицькій Русі „Руководство къ узученію русскаго литер. языка“ в двох частях“.¹⁾

Я — каже він далі — навіть не полемізував би зі Сьвятицьким, коли-б той не ширив своїх поглядів друком, а так мушу, бо його висше наведена думка може ще більше затемнити погляд на „русскую“ народність і український сепаратизм, що вже проясняєть ся, а головно може „смутить и сбить съ толку не одного изъ молодыхъ русскихъ галичанъ“, що ще не зжили ся з розумінєм головних основ „русской“ народности (ст. 5).

Отсеї слова М—ого доказують дуже добре, звідки беруть ся в нас москвофіли. Доки не збаламутить ся молодіжи, доти вона не москвофільська; не можна отже такої гарної задачі ніколи вирікати ся.

Дальше доказує М—ий, що „думки д ра І. Сьвятицького суперечать різко його особистій діяльності і стремлінням, як редактора „Ж. М.“, видаваної на російській мові і як автора „Руководства“, уложеного для галицьких малоросів“ та що ширенє сих думок ще щось гірше, як ересь: „Отреченіє отъ національнаго единства русскаго народа и признаніє самобытности „украинскаго“ народа, значить, съ русской національной точки зрѣнія ересь, хуже саддукейской съ религиозной точки зрѣнія“ (ст. 8).

По його думці діяльність д. Сьвятицького противна також програмі москвофільської партії, буцім то ось чому. В 1902 р. ухвалили москвофіли на з'їзді, що з'їзд „взиває всіх діячів і членів москвофільської партії до всестороннього ширеня у всіх верствах руського населеня Галичини — російської мови, російської науки і словесности, одиноко здібних забезпечити культурний розвиток і успіх руського народа в Австро-Угорщині“ (ст. 18). Тимчасом ширенє думки д. Сьвятицьким, „буцім український університет у Львові буде співділати культуризації Прикарпатської Русі являєть ся різко суперечним“ (ст. 19) із сею ухвалою, хоч правду сказавши, д. С—ий в дійсности розширив сам більше знаня російської мови в Галичині, як усеї Мончаловські, Маркови і ин. разом, і хоч справа університету і ширенє знаня російської мови дві різні річи, при чім, як уже сказано, український університет не стояв би сьому ширеню зовсім на заваді.

¹⁾ Мончаловскій, Главныя основы рус. народности, Львів, 1904, ст. 4.

Виказавши так д. С—ому, що він не правовірний москвофіл, старається М—ий переконати його ще, що ніякого українського народу і ніякої української культури нема й не може бути. Наведемо відповідні слова в оригіналі: „Существует ли, однако, „украинская“ культура? Для того, чтобы могла быть „украинская“ культура, необходимо существование „украинского“ народа. Но народа такого имени пока нѣтъ, но крайней мѣрѣ въ Галичинѣ. Есть только „украинская“ разновидность русскаго народа, подобно тому, какъ въ Галицкой Руси есть подольская, гуцульская и лемковская разновидности. Если же нѣтъ „украинскаго“ народа, то ясно, что не можетъ быть и „украинской“ культуры“ (ст. 6—7). А коли так, то „какое-же образование можетъ дать „украинскій“ университетъ, если нѣтъ „украинской“ культуры“? (ст. 8.)

Коли ми зупинилися вже довше при брошурі М—ого, то не завадить іще вказати на його глибоку ученість, хоч цвѣтків її вже й з наведених цитатів можна побачити досить. По його означеню „украинствовать“ значить: „Вирікати ся своєї минувшини, стидати ся приналежности до російського народа та назв „Русь“, „русскій“, вирікати ся „переказів історії“, а украинство, се „відступленє від вікової, всіми галузями руського народа і народнім генієм виробленої мови й культури“, се „недуга, що може підготити найсильнїйшій національний організм“ і т. д. і т. д. (ст. 10). Боротьба українського народа з москвофільством, се ніщо иньше, як „борьба культурная, а не партійная изъ-за преобладанія одной или другой партіи, только изъ-за преобладанія русскої культури надъ возвращеніємъ къ первобытному состоянію народа. Лучшимъ доказательствомъ, что это борьба культурная, служитъ хотя-бы борьба изъ-за ортографіи и фонетики т. е. борьба грамотности съ безграмотностью“ (ст. 11). Як же він розуміє культуризацію Галичини Росією і що представляє собі під російською культурою, за якою так воже, видно найліпше з отсих слів: „Сто примірників „Нивы“ за один рік із додатком творів Українця М. Гоголя або Росіянина Ф. Достоевского далеко більше зроблять для культуризації Прикарпатської Руси, як катедра української мови й літератури в львівськїм університеті“ (ст. 13). Коли додамо до тих усіх витворів учености й мудрости М—ого ще цілу купу фраз без найменшого значіння (в роді часто уживаного „недѣлимая Русь“, хоч як відомо навіть у розуміню М—ого Русь ділено, а деякі її частини ніколи не на-

лежали і мабуть не будуть належати до „Руси“ М—ого, прим. Угорська Русь) та простих брехень (у роді повторюваного все: бути чи не бути, ось закавіка (ст. 9), без рівночасного вказання видання й сторони, де такий вислов має бути, або часто повторюваної брехні, буцім то Українці ставлять ся ворожо до всього російського) — тоді будемо мати перед очима повну характеристику сеї москвофільської полеміки тай в загалі всіх галицьких москвофілів, що думають і роблять так само, як Мончаловський. З одного боку цілковита темнота, з другого позованє на високу культурність; із одного боку сервілізм — із другого позованє на свободолюбність і т. д.

А вже найбільший сьміх збирає читача, коли бачить, як москвофільські „вчені“ хвалячись усім російським, як своїм (як мужик булкою, що Жид ів), не соромлять ся при кожній нагоді встромити там і своїх „штирох новеньких“. Так приміром Мончаловський випишуючи в якоїсь російської газети характеристику „русской земли“ каже таке: „Русская Земля — это наши ученые, наши писатели, наши поэты, музыканты, живописцы, это Ломоносовъ, Державинъ, Пушкинъ, Лермонтовъ, Гоголь, Тургеневъ“ і т. д., а „изъ галицко-русскихъ Денисъ Зубрицкій, Наумовичъ, Вербицкій, Лавровскій, Устыяновичъ, Іеронимъ Анонимъ“ (ст. 15). Дивно, чому д. М—ий не назвав більше сих „великихъ галицко-русскихъ“, отже таких учених, як Мончаловського, Петрушевича, Свистуна, Дуду; таких малярів як Пилиховського і Томасевича; таких музиків як Цьороха і дівицу Ясеницкую; таких письменників як Клявдію Алексович, Єр. Луцика, Л. Джулинського, М. Білоуса, І. Гушалевича, Вергуна і ин.; таких публіцистів як Николаєвича, Дамова, Политика, ъ, в. о. ш.; таких дипломатів, як Добрянського, Дудикевича, Павенцкого, Маркова і Заяця і ин. Всі ті імена, особливо при іменах Тургенева, Толстого, Чехова, Горького, Менделєєва, Манасєїна, Трубецкого, Рєніна і т. д. роблять незвичайно сильно вражінє і вказують наглядно, що було би в галицьких Русинів, як би не благодворне посередництво галицьких „русскихъ“ між російською культурою і некультурним українством, яке й доси не хоче признати сього посередництва і боронить ся проти нього руками й ногами.

Всі ті виступи д. Сьвятицького та полеміка з ним Мончаловського мають ширше значінє, бо показують, що й між гал. москвофілами починаєт ся справді культурна еволюція, яка могла би ви-

жликати значні зміни в галицькій публичній житю. Та навряд чи буде з сеї кузні рало. Подібний рух бачили ми вже на початку 90-их років минулого століття і знаємо, що він скінчився цілковитим розгромом „садукеїв“, які ще до того стали більшими фари́сеями опісля, як їх попередники. Боїмося, щоб і тепер д. Сьвятицького не втягло в себе галицько-москвофільське болото.

Статі д. Сьвятицького і Мончаловського спонукують нас іще порушити кілька справ принципіального значіння. Поперед усього питає: в чім проявляєть ся та „русская“ культура між нашими москвофілами, які хвалять ся нею все і всюди?

Шукаючи за її слідами, ми знайдемо їх хіба в одній мові, що виросла на славу „тарабарщину“, а більше ні в чім. Тай та мова ще не признак, який зілляв ся би цілковито з житем москвофілів, бо як відомо, вони послугують ся нею лише в виданях та вузьких приватних кружках без ширшого значіння, частенько латаючи її польщиною. Зрештою коли-б вони навіть перейшли цілковито російську мову і вивчили її, то ще й тоді далеко їм буде до „русской“ культури, якої вони навіть не розуміють. Може бути Росія найкультурнішою державою, а Росіяни найкультурнішим народом, та все таки галицькі москвофіли не будуть ніколи такими, бо з хвилею, коли зачнуть культурізувати ся, зачнуть так само спроневірювати ся теперішнім своїм „началам“, як се зробив д. Сьвятицький. Ніхто-ж із правдивих культурних Росіян не буде плести таких неблиць, як М—ий. Стояти на службі реакційного російського уряду і його наганячів, друкувати всякі нісенітницї про Росію, як се робить приміром „Галичанинъ“¹⁾ та інші москвофільські органи, а з другого боку плюгавити завсїди і всюди все українське тому, що воно українське, се не лише не культура, не любов „русской гражданственности и культуры“, але цілковита „первобытность“ і холопство.

¹⁾ Доводі читати його, від коли ведеть ся російсько-япанська війна, щоби про се переконатися. Коли-б хто на підставі „Галичанина“ написав історію сеї війни, а в нотках подав усюди правдиві факти, не прикрашені його редакторами, то се буда би монументальна річ, яка й тішила би читача своїм представленням і смутила би доказом, як низько може чоловік упасти, коли стане в суперечности зі здоровим розумом, а навіть із собою самим.

Мончаловський каже: „Люди, горящіе любовью къ русской землѣ, связываются во едино мыслью служить ей“ (ст. 13). Як наші москвофіли розуміють сю службу, се ми знаємо дуже добре. В Австрії вони льояльні австрійські патріоти, що не дадуть себѣ нікому випередити в поклонах перед наймарнійшими бюрократичними фігурами — в Росії вони найвірнійші слуги Победоносцева і компанії, що не можуть досить наляяти ся Австрії;¹⁾ на папері вони страшні вороги Поляків (сього треба їм для свідощтв на квіти), в дійсности найвірнійші їх приятелі і слуги. Що-ж се значить? На просту мову перекладені сі ребуси означають ніщо инше, лиш — дзвінку монету. Докази любви до неї зложили й такі емігранти до Росії, як Головацький, Наумович, Попель, Дячан і ин. й такі російські агенти, як Добрянський (пор. процес Ольги Грабар), Купчанко (пор. „Діло“ після його смерти), Вергун (пор. його процес із „Ділом“ і „Русланом“) та ин. Ось які ідеї приневолюють наших людей служити „русской землѣ“, а не ті, про які трубить ся голосно на всі роги.

Друге принципіальне питанє: Хто починаєть ся більше до правдивого знаня Росії й її культури в Галичині, Українці, чи москвофіли? Хто порівняє все сказане попередно з українською пресою і всякими видавцями (при останніх досить згадати: Записки, Л. Н. Вістник та книжки Видавничої Спілки) та приглянеть ся нашому практичному житю, той не буде сумнівати ся, як має відповісти на се питанє, а тим самим заперечить також улюбленій фразі галицьких москвофілів буцім то про ненависть „українцевь къ русскимъ“, що служить також їх улюбленим коником, на яким їздять безсоромно. Українські бібліотеки можуть на се дати також дуже добру відповідь.

Що до університетської справи, то становище москвофілів, указане д. Святицьким, було-б із погляду москвофіла-нефарисея єдино раціональне. Певне, що на українським університеті була-б катедра російської мови й літератури, а на польським не буде. Та се москвофільським агентам як раз на руку, бо через ухвалюване революцій за заснованєм катедри рос. мови на польським університеті убють вони не одного, але аж кілька воробців: 1) викажуть

¹⁾ Пор. бесіду Мончаловського в Гал. рос. добр. товаристві, виголошену 29 падолиста 1903 р. (Л. Н. Вістник, 1904, кн. I, 2, ст. 54), про яку ще ми поговоримо на иньшій місці, бо вона вийшла друком.

ся перед ким треба, що служать вірно „русской землѣ“, бо ставлять ось які домаганя; 2) покажуть ся ще раз rozządnyмі перед Поляками, бо вимагають одної катедри на університеті (так само як науки російської мови в польських гімназіях), а не цілого університету як Українці (та окремих гімназій); 3) здержують своїми жаданями всякий культурний розвиток, навіть у російським напрямі, а се їм на руку, бо вони лише доти можуть у каламутній воді ловити рибу, доки не розшириться правдива культура (звідки вона не йшла би), інакше стратять усякий ґрунт під ногами. Вони ставлять умисно бажаня, які не будуть сповнені, бо знають, що ні Мончаловські, ні Маркови, ні Луцки, ні Білоуси не обіймили би ні катедр в університетах (Львів, Чернівці, Відень), ні в гімназіях; а в таких разі ліпше тримати ся засади: „нехай не буде ні їй, ні мені“ — ніж дочекати ся, щоби, приміром, на ті катедри спроваджено з Росії правдивих Росіян, які пізнавши тут відносини, могли-б завдати своїм поступуванем галицькому москвофільству смертельну рану.

Володимир Гнатюк.

Азіятські люди.

Під таким заголовком одержали ми в листі з Харбіна в Манджурії писанечко одного Українця, як видно зі змісту, простого і мало письменного чоловіка, який на основі свого кільколітнього побуту в Манджурії і особистої знайомости з Японцями дав їх характеристику. Не можна сказати, щоб ся характеристика визначала ся шириною погляду та влучністю у всіх деталях. Наш земляк очевидно не був на самих японських островах і не бачив побуту Японців у їх рідному краю, а малює тільки тих купців, робітників та поселенців, яких йому доводило ся бачити в Манджурії. Декуди на його малюнок, як нам здаєть ся, падають навіть тіни навіяні теперішньою війною і тою ворожнечею проти Японців, яку ширять російські офіціальні круги. Та про те характеристика нашого Українця не позбавлена й деякої вартости — все-ж таки се спостереження живого чоловіка, зібрані не на швидку руку, а протягом кількох літ, і не нахапані в книжок, а навіяні живими зносинами з живими людьми. От тим то ми й друкуємо їх, маючи на увазі й те, що наше письменство надзвичайно вбоге на такі пам'ятки. Наші люди тисячами волочать ся по світі, служать чужим богам і густо часто й мруть за них, а про те ніхто не збереть ся подати рідній Україні бодай ту частину зі свого надбаня на тій службі, якої не можуть передати нікому і яка звичайно йде з ними до гробу — свої вражіння, спостереження та спомини, що колись, при щасливійших наших обставинах могли би бути цінним капіталом, збереженням дідів на вжиток унукам, дороговказами для пізнійших подорожників, та й тепер збогачували-б душу й уяву нашої суспільности образами та поняттями, яких не так легко набрати

з писань чужих людей, що під иньшим кутом і иньшими очима дивилися на ті самі річи. Нехай же отсе скромне писанє невідомого „сина України“ буде першим у ряді споминів, які подарують нашому письменству ті Українці, що їх доля загнала тепер тисячами на далекий схід і яким щиро бажаємо скорого і щасливого повороту. *Ред.*

Тому що наша родина тепер веде війну в далекім краї (на схід сонця) з Азіятами-Японцями, то мені здається, що не вадити-ме нікому, як я напишу невеличку хартійку до своїх земляків Українців і познайомлю їх з тими людьми, про яких вони мало й чули, а не то щоб і знали їх.

Японське царство знаходить ся дуже далеко від нас (від України особливо), більше десяти тисяч верст буде од Київа до його. Пряма дорога до Японії від нас на пів ободу земного (так мені здавало ся, як я їхав з Полтави через Сибір на Китайський Клин або в Уссурійський Край). З нашої землі до Японії найближча дорога з острова Сахалина, куди зсилають великих проступників; од того острова до острова „Іезо“, буде, як мені здається, не більше, як верстов сорок пять; з Владивостока вже як їхати туди-ж таки, то буде верстов сім сот з гаком.

Находить ся Японія не на материкови, а на островах. У всьому японському царстві таких островів буде більше тисячі, та з їх тільки штук шість і єсть величеньких, а то все дрібязок; єсть, для приміру, такі, що менше гарного хутора; і всі вони, як подивить ся зразу, розкидані по окіяні без усякого ладу, а як придивить ся пильнійше, то здається, що з води вирнула здоровенька гадюка, і хвіст її простяг ся на схід сонця (як що в планах написано по правді). Сама найширша частина одного з японських островів — верстов чотиреста, а як же начать мірять довжину вигона, на яким помістились усі острови Японії, не викидаючи й води, то буде більше шести тисяч верстов по прямій дорозі (знов таки-ж я вірю планам).

Як живуть Японці у себе дома, — чи багато, чи бідно — я не знаю, а що і в їх єсть пани й мужики, що в їх більше мошенників, чим чесних людей і що, в загалі, весь їх народ безпардонний,¹⁾ то се правда.

¹⁾ Значіне сеї загальної характеристики для нас неясне, та як усі такі загальні характеристики, й вона очевидно невірна. *Ред.*

Японський народ росту не високого, багацько дрібніший од наших людей. Лице в його ні чорне, ні біле, ні червоне, а так неначе вимазане поганою крейдою з крохмалем, та ще в додатку по мазці неначе вдарено праником; бороди в мужчин я не бачив, мабуть вони або голять, або вона в їх і зовсім не росте, а вуси хоть і єсть, то тоже невеличкі і ростуть у низ, і чорні-чорні як сажа. На голові волося тож чорне, і шорстке як щетина. Чоловіки, старі й молоді стрижуться на манір нашої „польки“, а жінки зачісують свої коси так якось химерно, що на голові неначе ворона крила розпустила, хоча вони, положим, зачісуються і на всякі маніри. Уши у всього японського народа малесенькі і так і поприплюскали до голови; очі як у мужчин так і жінок приятні і так і пронизують, як удивився, тільки не красиві в їх віі; а через віщо некрасиві? через те, що в їх, здається, око не вставлено прямо, а немов розрізано тай підохнуто одним боком, тим, що до носа, от через те й очі виходять косими.

Деякі чоловіки носять одягу таку як і Німці, або у нас городяни (піджак, фабричний бриль, чоботи і штиблети); тільки, правда, одягу сю носять ось які люди: міністри, генерали, купці багаті, і котрі побували за границею: в Росії, Америці, Англії, Франції і так далі, і котрі називаються по європейському „образовані“; більше-ж Японці носять свою японську одягу.

Верхня й спідня одяга пошита на манір балахона, і як у мужчин, так і в жінок коло рукавів попришивано щось таке як торбинки, і в їх уся одяга шиється без комірів. На ногах замість чобіт носять дерев'яні підшви, а щоб вони не спадали з ніг, то на їх (на тих підшвах) з переду попривязувані маленькі мотузочки; ті мотузочки-пегельки закладаються між пальці і таким способом вони й держать той чобіт на нозі. Чобіт той зроблений таким способом: і називається по руському „сандаля“; скоро в йому йти не можна, бо зараз спотикнешся і впадеш...

Жінки ще менші ростом чим чоловіки, а лице й волося в їх таке-ж саме як і в чоловіків; коси в їх ростуть дуже великі, і вони не заплітають їх так як у нас, а зачісують так як я ранше казав.

Одежі на Японках я не бачив такої як у нас або в других людей Європи. Для приміру сказати, довгий халат без коміра, як я й попередку казав, і там, де з переду коло шиї треба-б рючківк

або яких небудь застібок, то в їх і місце те подрізуване клинцями. Той же халат разом править і за керсетку, і за спідницю, і за свитку, і коло його, як уже вам звісно, нема гапликів, а його Японка як вдягне, то непременно й підперізує, багата шовковим поясом, а бідна або мужичка якою будь ганчіркою, і всяка Японка, як вона вдягнена і підперезана, то виходить так як облизана, або вірніше, як у мішку зашита; кожна Японка як зовсім одягнеться, то ще на щось із заду, нижче пояса, підв'язує невеличку подушечку, з лікоть довжиною і з пів ліктя шириною; замість чобіт і у їх поголовно „сандалі“.

Тепер ви й подумайте, чи красива Японка в своєму японському уборі.

Обличчя у всіх Японців якесь хмурне; усмішки ніколи не побачиш; здається, немов вони весь свій вік на когось сердяться. Цілі тисячі їх мені доводилось бачити за останні чотири роки (1900—1903 р.) живучи в Китаї, і всі вони однакові. Положим, між собою як балакають, то буцїм то й веселі, всюди й сміються. Котрі вміють балакати по нашому, то кождий тільки про те й балакає, що йому треба, так, для приміру, як що купує, або продає, або наймає, або просить; любить розшитувати, як хто живе у себе дома, і які в кого порядки і так далі; за себе-ж і за своїх людей і за порядки, які в їх там у Японії, ні один ні на макове зерно нічого не скаже, і як спитай його про що будь, то він буцїм то того й не чує і старається перебити і забалакати про щось иньше. Як же йому треба чого навчить, особливо грамоти по нашому, то він не стане ні перед якою тратою, тоді буває ласкавий, дає гроші, купує подарунки, годує й напуває, і таким прикинуться рідним, ніби то брат. Память у їх на щот грамоти страшно велика. Учити ся довго не люблять, особливо у наших, місяців три-чотири і годі.

Сама любима харч у їх — риж, солоня риба і всяка зелень; мяса-ж я ніколи не бачив, щоб їли. Обідають так, як і Китайці, без ложок, а паличками, а палички ті, що служать їм замість ложок, завгрубши з колодочку гусячого пера, довжиною більше четверти, деревляні. Мисок або тарілок, так як у нас, нема і в заводі, замість миски в їх у кождого єсть невеличка кам'яна чашечка, і він її всю годину, поки пообідає, од рота і не одводить. Азбуки в їх також нема як у нас, або в Німців, а китайська; читають зверху в низ, а з стрічки на другу переходять з ліва на право. Сплять

на голій рогожці, а під голову замість подушки кладуть обрубок дерева. В їхньому царстві три головні віри: перва якогось пророка Будди, друга китайського пророка Конфуція, третя якогось пророка Шінта, і всім трьом вірам вони вірують тільки на словах, а на правду ні. Інший Японець поки проживе в світі 30 років, то в кожній вірі побуде, як його охота візьме; закон за вірою в їх не доглядаєть ся й не карає. В їх нема ні неділі, ні празників, нічого, і взагалі вони ніколи не празникують.

Самі про себе думають і навіть кажуть, що од їх нема й у всьому світі розумнійших, і здоровійших, і хвабрійших людей, а що горді та завидющі, так нема й міри. Брехать і вихвалять ся вони, правда, перві майстри у всьому світі. Роблять не лїнуючись і то багато і швидко, ходять чисто і в хатах і в дворах держать также чисто. Стида ні в чоловіків, ні в жінок нема. До грошей жадні гірше ніж Жиди. На сьому й кінчу.

Харбин д. 6 липня, 1904 року.

Син України.

Новини нашої літератури.

На вічну пам'ять Котляревському. Літературний Збірник (Видавництво „Викз“). У Києві 1904. Стор. 510+XII. З 19 рисунками.

Отся книжка — замітна поява в наших письменстві, замітна і своїм текстом і рисунками і тому вважаємо потрібним подати тут хоч поверховий огляд її змісту, лишаючи собі на пізніше детальне обговорене поодвоєних поміщених у ній творів.

На текст збірника вложило ся 38 письменників, Українців і Галичан; остатніх зрештою не багато: Бордуляк, Кобринська, Маковей, Мартович, Стефаник і Франко. Подано дещо з помертної спадщини письменників уже покійних: Кониського, Грабовського, Доорохольського. Стрічаємо два імена доси невідомі в літературі: П. Радного і Павла Смутка — решта все письменники більше менше відомі, старшого й молодшого покоління. Із старших маємо тут Ганну Барвінок, Михайла Комарова, Данила Мордовця, Панаса Мирного та Івана Тобилевича; коли додати до них пок. Кониського, то можна сказати, що вони коли й не надають тон у книзі, то все таки брешуть у ній ще сильною і голосною струною, займаючи більше як третину всього місця (182 на 510 стор) своїми творами. І не лише що до об'єму визначають ся ті старі наші ветерани в книзі; вони не вважаючи на численну громаду молодших наступників вирізняють ся серед них і своїм ростом, дужістю таланту, серйозністю та свіжістю тем та смілістю виконання. Особливо треба се сказати про драму Ів. Тобилевича „Гандзя“, що являєть ся новою перлиною в багатому та коштовному намисті, яке подарував нашій літературі сей талановитий та невтомний письменник. Найбільшу несподіванку зробив одначе на-

шому письменству Панас Мирний, що з першорядного прозаїста перескочив із молодечою вервою на поле віршової мови і дав нам прегарний переклад „Декількох пісень про Гайявату“ американського поета Генрі Лонгфелльо. „Гайявата“, се як відомо сьміла проба осьвіченого чоловіка — сотворити національну епопею червоношкірих Індіан на основі їх вірувань та устних традицій. Вона подекуди і тоном і змістом нагадує фінську Калевалу, хоча все таки далеко більше має на собі печать індивідуальної творчости великого поета Лонгфелльо. Присвоєне нашій літературі сеї поеми, тай ще до того майстерським пером Мирного, треба вважати значним здобутком, і побажати лише, щоб шановний автор не обмежив ся „декількома піснями“, а дав нам як найшвидше переклад усеї поеми.

І малесенький нарис Д. Мордовця „Луна в новій Україні“ витаємо радісно як одну з проб — розширити обрій нашого літературного терену. В оповіданю селянки-Українки автор малює тут епізод із українського переселенського руху над Амур і жите Українців у тих далеких сторонах. Звичайний спосіб оповіляння д. Мордовця, більше ліричний ніж епічний, не дає ярих, плястичних образів, але за те лишає в душі декілька тонів, що довго і глибоко торкають чуте і малюють невивагаслу любов Українців до рідного краю та тугу за ним і на нових оселях.

Дуже гарний причинок до вшанованя памяти Котляревського дав М. Комар, містячи в книзі „Бібліографічний покажчик видань Котляревського творів та писань про його“ (стор. 467—494). Тут подано подобизну титулової картки першого виданя Енеїди з 1798 року, далі в хронологічному порядку опис видань творів Котляревського (усіх н-рів 70, одначе новійшу галицько-руську бібліографію від р. 1860 лишено майже зовсім на боці, отже крім „Рускої бібліотеки“ Овишкевича не зазначено ані одного передрука творів Котляревського, що були по читанках та взагалі в шкільних підручниках, у збірниках пісень і т. и.); у другім відділі маємо 186 нумерів писань, „що про Котляревського і його твори писано“; до сих двох відділів додано „алфавитний покажчик авторів, що про Котляревського писали та видавців, що його твори видавали“. В доповнене сеї праці подав Сергій Єфремов бібліографічний покажчик писань про Котляревського та сьвятковане його памяти в Полтаві в 1903 р., бо покажчик д. Комарова кінчить ся 1902 роком. Отсі два покажчики, се заразом і рудімент наукової части

збірника; цікаво, що коротенькі передмови обох бібліографів цензура пропустила в українській мові.

З письменників, що виступили на літературне поле в 80-их роках, маємо в збірнику лише четверо — Бобенка, Грінченка, Лесю Українку і Самійленка. Всі четверо дали лише по кілька віршів; деякі з них дуже гарні, як відоме нашим читачам Самійленкове *Te Deum*, або Лесі Українки „Бранець“, та все таки треба сказати, що ця генерація заступлена в збірнику зовсім слабо. Чи се припадок, чи справді письменники тої генерації вже пережили ся, вичерпали ся?

Серед покоління 90-их років на полі віршованої поезії визначають ся П. Грабовський (з його поетичної спадщини подано тут прегарний переспів славної „Щісні про сорочку“ Томаса Гуда та ще одну дрібну поезійку), та Микола Чернявський, що дав 9 оригінальних поезій, в тім числі гідні уваги три поезії сполучені спільним титулом „Нід корогвою слави“, як довідуємо ся з підтитулу — частина більшого циклу „Поминок“, в яким автор, коли судити по змістови поданих тут частин, бажає дати поетичну галерію малюнків із нашої бувальщини, починаючи роком 1648. Намір гарний, та прочитавши ті три частини, що надруковані в Збірнику, хочеть ся остерегти автора перед шаблонністю в розуміню історичних подій та трактованю малюнка. Так сьогодні таких тем трактувати не можна.

З інших поетів 90-их років А. Кримський дав низку віршів під спільним наголовком „Поете, ховайсь од людського ока“ — вірші нав'язні по часті орієнтальними вражіннями, повні звичайної у сього поета живости вражінь та ясности. Микола Вороний дав звисний нашим читачам вірш „На сьвято відкриття пам'ятника П. Котляревському“, без сумніву найкращу поетичну квітку, зроджену вражіннями тої великої хвилі, та віршу „Паралелі“, більше дотепну ніж поетичну. Гарний причинок дав також Сергій Павленко, помістивши тут переспів одної з кращих пес Уейского „Агар в пустині“ і ще дві оригінальні поезії.

Між прозаїстами 90-их років на першому плані стоїть М. Коцюбинський. Він дав для Збірника лиш невеличкий етюд, психологічну студію „Цвіт яблуні“. Але й сей етюд виявляє руку великого майстра і незвичайно тонку обсервацію дуже зложеного психологічного процесу — вражіння письменника, у якого вмирає

одинок улюблена дитина і якого фантазія при тім, насупереч його волі, потує і складає всі деталі — як матеріал для будучого твору.

Другий визначний прозаїст тої доби, д. В. Левенко дав частину свого ширшого оповідання „Абдуль Азіс“, що було в цілості надруковане в ЛНВ; тут у збірнику поміщено лише пам'ятний усякому, хто читав сей твір, опис проїздки Абдуль-Азіса по південнім Криму, спеціально по руїнах Бахчисараю та „міста мертвих“.

М. Чернявський крім віршів дав також два прозові оповідання „Смерть Зораба“ і „Кінець гри“. Особливо се друге оповіданє, живцем вихоплене з сучасного життя російської інтелігенції по провінції, робить велике вражіє і нагадує своїм безутішним настроєм та скупим на слова, а про те плястичним малюнком по троха техніку Чехова.

Вячеслав Потапенко, звівший більше в Галичині ніж на Україні автор немногих але прегарних оповідань, дав у збірнику „різдвяне оповіданє“ пз. Ірод, де описано душевні муки й смерть сільського скупаря та глитая. Малюнок, на жаль, сильно переборщений і через се ненатуральний і не робить того вражія, як давнійші твори сього автора. Цікаве собі з многих поглядів оповіданєчко Грицька Григоренка „Щастя“. Сей автор добре відомий читачам ЛНВ своєю манерою складати малюнки, що так скажу, мозайковою роботою, з безлічи малесеньких деталів. І хоча всі ті деталі обсервовані та передані дуже вірно й живо, то все таки картина з них якось не виходить, у загальній композиції поодиноких фігур тай цілих оповідань скрізь видно якусь недоладність, брак поетичної снитези. І нове оповіданє не виявляє поступу автора. Деталів вірно схоплених із життя маса, мова гарна і богата, а все таки образ життя (змальовано „щастє“ на прочуд лїнивої сім'ї) якийсь невиразний, замазаний, характеристика фігур невикінчена і неплястична.

Дуже інтересна та часть Збірника, що дає твори письменників наймолодшої генерації, тих, що виступили на літературну арену по р. 1898. Вони ще не досить зазначили свою фізіономію, та все таки для критика вже видна та нова скиба, яку вони починають прокладати в нашому письменстві. Найвизначнійший талант серед тих нових письменників без сумніву Вол. Вивиченко, який у Збірнику дав гарне оповіданє „Заручини“. яркий та глибоко драматичний малюнок із сучасного студентського життя. Дуже гарне

оповідане дав також Сергій Єфремов, малюючи вплив великоміського життя та сільське, а властиво розклад сільської патріархальної сім'ї та її традицій під впливом великого міста. Д. Яновська дала гумористичне оповідане „Зарік Горпини“, в яким неначе продовжуючи традицію Ів. Левицького-Нечуя малює сільську богомільницю Горпину, що за фарисейською побожністю скриває зовсім низькі нахили — ліннвство, сварливість та повний егоїзм. Модест Левицький дав два невеличкі „оповідання лікаря“ — власне оповідання про побут Жидів пролетаріїв на правобережній Україні, малюнки страшної нужди і розпучливої та нераз геройської боротьби за жите серед тих людей. Не менше зворушливу картину людової школи та бідування вчительки дає й Лисак Тамаренко в своїх нарисах „Коло освіти“. Ту саму тему повнійше і більше заокруглено обробив П. Радний у своїм гарнім нарисі „За день“. П. Радний, се імя що попадаєть ся перший раз у нашій літературі, і судячи з сеї першої проби, на автора можна покладати гарні надії. Менше виразно зарисовуєть ся другий „первачок“ — Павло Смуток, (коли оба сі імена не псевдоніми одного й того самого письменника). Його нарис „Не по людськи“ так само як і оповідане д. Яновської зачіпає дуже важну тему в народньому житю — фермент релігійної думки та змаганє до уладженя житя на якихось висших основах, але обробленє д. Смутка якесь неглибоке, фігура виведеного ним „богомольця“ занадто ескізана та невизраза. Так само непоглублене і артистично не перетоплене оповіданє Ол. Білоусенка „Сільський сатирик“, що виглядає майже як дійсні записки безталанного сільського сатирика, якого окруженє погрозами та побоями змушує закопати свій талант, не вмюючи направити його на таку стежку, де-б він міг стати ся корисним громадї.

Із поетів сеї найновійшої генерації, на скілько вони репрезентовані в збірнику, найкращою формою і найбільшою інтензивністю чутя визначаєть ся Галина Комарова, що дала пять віршів і дві поезії в прозі. Д. Сергій Волох дав пять перекладів із російських поетів, а д. Максим Славинський дві оригінальні поезії і одну перерібку з Нінше. Дав ще одну віршову перерібку Вас. Доманицький і надто поміщено дві (відомі вже Галичанам) поезії передчасно помершого Осипа Доброхольського.

Отсе й увесь літературний зміст збірника. Як бачимо, він не лише багатий і в переважній части цінний, але зложений уміло і дає, можна сказати, в поперечному перекрою образ нашого пись-

менства в теперішню хвилю. Говорючи про літературну частку збірника не слід забувати й артистичної. Книга крім малюнка на обложці виконаного арт. Фотієм Красицьким (на тему з „Наталки“ : Віють вітри, віють буйні) містить портрет Котляревського, рисований арт. Ом. Сластьоном, далі 11 рисунків-ілюстрацій до Енеїди В. Корнієнка, подобири трьох релефів Позена, уміщених на педесталі пам'ятника Котляревського в Полтаві, рисунок Т. Шевченка — дім Котляревського в Полтаві, і репродукції фотографій: могила Котляревського на Кобеляцькому кладовищі в Полтаві і пам'ятник Котляревського в Полтаві. Головна артистична річє de resistance книги, се очевидно рисунки д. Корнієнка. Вони виконані дуже старанно і репродуковані розкішно. В авторі видно гарний артистичний талант і почутє міри. Він не дав карикатур, але ілюструє Енеїду аналогічною манєрою, якої тримав ся Котляревський перелицьовуючи її, тоб то подає малюнки з українського побуту, підкрашені по троха в стилю Рєпінових Запорожців. Се дорога певно вірна, та все таки ілюстраторови слід би було троха ліпше вчитати ся в Енеїду і вдумати ся в її концепцію, то й не був би робив таких помилок, як малюючи Запорожців зі щитами, яких вони ніколи не носили, або малюючи Дідону простою сільською молодницею, хоча в тексті виразно вона змалювана як пані, певно, в стилю XVIII віку. Деякі рисунки, як стріча Троянців в Дідоною, виявляють гарний талант автора до компонованя многофігурних малюнків, хоч і тут дивоглядно виглядає дівчина, що за Дідоною (в строю української молодиці) держить орієнтальний вахляр зі струсового піря. Найкращим видав ся мені Бол, що стоячи на ганку дає діспозицію своїм вітрам — чудовий тут Борей з суковатою палицею, в личаках, у сорочці на випуск і з пляшкою в кишені — чистісінький кацап-лісун.

Ів. Франко.

Болючі питання.

Бажаючи під отсим наголовком подати ряд чи то оригінальних чи перекладаних інформаційних статей про важні питання сучасного громадського життя, починаємо той ряд перекладом гарної статі італійського вченого і політика, Паскаля Віллярі¹⁾ про ірредентизм. Стаття Віллярі принципіально зовсім вірна, хоч фактично, напр. що до оцінки, чи десть у адриатицькому Приморю діє ся кривда Італійцям, чи Славянам, можуть його інформації декуди бути хибними. Що в принципі його правда, що „ірредентизм“ викликає ся не Італією, але Австрією, се відчуваємо найліпше ми, у яких анальоґічна урядова політика викликає анальоґічні змагання.

Редакція.

I. Ирредентизм.

Мабуть не буде се невідповідним сказати в сю пору щире слово про суть ірредентизму. Се може послужити до усуненя деяких непорозумінь, які нікому не приносять користи. А хоч політика не все послугуєть ся правдою і щирістю, то все-ж таки певна річ, що тільки докладне знанє фактів творить для неї солідну основу.

Думка, яку Німці та Австрійці виробили собі про ірредентизм, така: Італія дуже незадоволена границями, визначеними сьому

¹⁾ Віллярі, професор історії на університеті у Фльоренції, вважаєть ся найвизначнішим істориком Італії. Як член сенату бере участь у політичнім житю. В кабінеті Рудінія був міністром просьвіти. Отсю статью беремо з „Neue freie Presse“ з д. 15 с. м. *Ред.*

королівству. Вона хотіла би мати також Тридент, Трієст, Істрію та Далматію. Італія, яка ніколи не понехала давньої ненависти супроти Австрії, робить усе можливе, аби серед італійського населення цїсарства роздувати незадоволене, а робить се в надії, що колись прилучить до себе італійську область Австрії. І так Італія, приступивши до тридержавного союзу, піддержує в Австрії вічне недовіре і змушує Австрію до обережности. Доказом усього того, говорять, служить також те, що про ірредентизм говорить ся тільки з огляду на італійські провінції Австрії, але ніколи не підносить ся kwestії ірредентизму з огляду на Корсику, Мальту, Ніццу, вітчину Гарібальді, і Сабавдію, колиску італійської днастії. Чи се також не італійські області під чужим панованєм? Чи тільки в Австрії є шматок Італії під чужим панованєм?

Основна помилка в сій цілій справі та, що думаєть ся, буцім то ірредентизм ширить ся з Італії до італійських провінцій Австрії, коли на правду дієть ся зовсім навпаки. Подорожний, що їде з Міляна до Палерма, чує дуже рідко про ірредентизм. За те в Трієсті, Триденті та Істрії не чути майже ні про що инше. В сій справі не повинна ввсидити в блуд навіть мова, якою від часу до часу говорять наші, арештою так умірковані газети. Коли який італійський соціалїст прибуде до Трієсту і там промовляти-ме в користь Словінців, то в Італії зараз піднесуть ся голоси проти людей „без вітчизни“ і видають ся скаженими ірредентистами ті, які ними зовсім не є. Коли в Італії хочуть піднести конечність зміцнення армії, то вказують на австрійську небезпеку, неначе-б Австрія була вже в поході проти нас. Одначе я можу навести такий факт. Коли мене вибрали головою товариства Данте Алїгері¹⁾, мусїв я почувти з ріжних сторін: „Уважай, щоб не робити ірредентизму. Коли даси краєви се запевненє, то й ми приступимо до товариства.“ Я зложив публично, і то не один раз, на конгресах товариства ту заяву, і число членів дуже швидко подвоїло ся. І доки я був головою, воно все очевидячки зростало. Хто загляне до офіційальних протоколів товариства, мати-ме на се певні докази. Се друковані документи, доступні для цілого сьвіта.

¹⁾ Отсе товариство, розширене по цілій Італії і поза її границями, має метою розвивати, удержувати і ширити по сьвіті італійську мову. *Ред.*

„Але чому в інших краях не викликаєте ірредентизму?“ Або ліпше треба-б запитати: Чому в інших краях нема ірредентизму? Коли-б який Італієць прибув до тессінського кантона в Швейцарії і там почав говорити про італіянїзм, то йому зараз відповіли-б: „Не робіть собі жадних ілюзій, нам добре у Швейцарії і ми не маємо наміру лучити ся з Італією. Ми правимо собою зовсім як хочемо, маємо всяку автономію, всяку свободу, якої лиш бажаємо; уживанє нашої мови нам запоручене і ми вчимо ся її ві всіх наших школах; правительство поводить ся з нами по справедливости й економії; не тиснуть нас податки, — на що-ж мали-б ми бажати зміни?“

Як можна-б отже в такому краю говорити про ірредентизм?

Треба радше звернути ся зі своїми дослідями туди, де повстає ірредентизм. Се одинокий спосіб поясненя правдивої причини сього явища.

Деякі австрійські та німецькі письменники уживають довгих історичних виводів, аби доказати, що Трентіно ніколи не належало до Італії, що воно німецьке, що все належало до цїсарства і т. д. Але по що всіх тих виводів? Коли все те, що вони говорять, прийняти за правду, то тим більше насуваєть ся питанє: Чому той край, не італійський з роду, що все належав до цїсарства, так уперто хоче від нього відділитися, аби злучити ся з Італією? Се потребує поясненя.

Нинішня Австрія, се вже не Австрія з 1848 р. Порівнанє між тодішнім і теперішнім станом було-б неможливе. А все таки Австрія де в чім не зрєкла ся своїх давніх систем, які також усе викликають ті самі наслідки. Часом се зовсім не вина віденського центрального правительства, а його урядників. Минувшої зими запрошено одного з наших професорів виголосити в Реці (Fiume) та Трієсті по одному літературному відчитови. В Реці сказав до нього губернатор: „Говоріть собі свобідно; говоріть, що хочете. Ми надїємо ся, що ви не надужите нашої гостинности.“ Відчит у Реці прийнято прихильно і все відбуло ся так, як коли-б се було у Фльоренції або в Римі. За те в Трієсті хотіли найперше прочитати відчит, якого професор зовсім не написав. Потім питали про предмет, ждали витягу. Задавали цілу купу питань, повстали незлічені труднощі. Наслідок був такий, що відчит, заки ще був виголошений, став уже політичною квестією і наробив багато галасу. Невинний прощальний сонет професора не міг бути надрукований

жадній газеті і його надруковано окремо в богатях тисячаху примірників, які розширювано скрізь.

Часами знов повстає зло наслідком неunikненого конфлікту між ріжними націями цїсарства. Італійці, що все лишають ся в меньшости, падають при тім усе жертвою.

Італійцям при їх малочисельности не тільки не дають тої автономії, якої вони жадають і на яку на підставі австрійської конституції навіть мають право, але адмініструють ними, злучуючи їх із більшістю Німців або Славян, яких інтереси, очевидно зі шкодою для інтересів Італійців, беруть верх.

Се перше жерело незадоволення. Але ще більше зло пливе з язикового питання, якого ваги ніхто не може зрозуміти, хто не досліджував його з близька. Коли бачить ся, як в деяких італійських місцевостях Трентіна, де живе що найбільше кілька німецьких урядників, повстає німецька захоронка для дітей або німецька елементарна школа, в якій італійська мова зовсім заборонена, то зрозуміть ся, що ірредентизм прокидаєть ся навіть там, де його ніколи не було. А чи можна придивляти ся байдужно, як у Трієсті, Істрії, Дальматії повстають славянські або німецькі школи серед населеня, яке зовсім або хоч у більшости італійське? Заплативши податок, за який удержують ся ті школи, треба платити на ново і поносити величезні жертви, аби оплатити кошти науки в італійській мові, якої „рівноправність“ запоручають навіть закони цїсарства.

Мало хто має ясне зрозумінє наслідків такого стану. Хочу подати примір із того, що дієть ся де инде. Коли я був міністром просвіти, знайшов я в бюджеті суму, призначену на оплату учителів французької мови в елементарних школах у долині Аоста. Справа видала ся мені дуже дивною і майже нерозумною і я хотів ту суму зчеркнути. Але зараз прийшли до мене всі Гарібальдійці з тої долини і просили, аби я не робив сеї помилки. Населене, говорили мені, попало би через се під вплив французького духовенства, ворожого Італії, і там почав ся-б ірредентизм. І я полишив у того патріотичоого населеня французьку мову побіч італійської.

Другий, не меньше вимовний приклад бачимо на Мальті. Сей остров, що від столітя остає під англійським панованєм і в того має величезні економічні користи, стоїть під домінуючим впливом Єзуїтів, ворожим нам у високій мірі. А Італія, що все оставала в приязних зносинах із Англією і зовсім не бажала зменьшити їй

могучости на Середземнім морі, не виявляла ніколи найменшого бажання, аби Англія зрекла ся Мальти. Але досить було, щоб Англічани в найновішій часі попали на нещасливу думку переслідувати на Мальті італійську мову, аби й тут зацвив ірредентизм. Багато місяців італійська преса не говорила ні про що иньше. Мальтанські студенти прибули до Сицилії, де італійське населене приймає їх із тріумфом. Я ніколи не чув такої острої мови, як та, з якою тепер виступають Мальтанці проти Англіїців.

Для італійського населення Австрії язикове питанє, се питанє смерти або життя. Люди прикладають тепер більшу вагу до італійської мови і культури, як до цілої своєї екзистенції, бо передовсім залежить їм на інтелектуальній і моральній екзистенції. Я переконаний, що коли-б Італійці в Австрії на підставі законів цісарства мали розумну автономію і коли-б їм запоручено свободу уживання рідної мови з достаточним числом італійських шкіл, то швидко настав би супокій. Не хочу тим сказати, що все було би закінчене. Але всяка аспірація належання до Італії зникла би. Деякі непорозуміння лежать у суті самого цісарства, зложеного з різних націй. Але також австрійських Німців тягне до їх земляків у Німеччині, а все таки між обома державами нема недовіря.

Правда, по сїм і по тім боці Альп є люди, що повторяють стару історію, буцїм то австрійське цісарство близьке розкладу. А ірредентисти використовують ту нагоду, аби сказати, що треба приготувити ся до будучих подій. Але-ж є й люди, які думають, що коли-б не було Австрії, то в інтересі Європи треба-б її утворити. А в кождім разі чого можуть ірредентисти при тім сподівати ся і чого можуть бажати? Чого-ж иньшого, як того, що коли-б надійшла пророкована ними катастрофа, австрійські Німці злучили би ся з земляками Німеччини, а Італійці з земляками Італії? А коли-б Австрія запевнила кождому власну народність і культуру, то й вони могли-б сидіти тихо.

Під koniecь приходжу також до питаня про університет у Трієсті. Несправедливо говорено про нього як про політичне питанє. Бо-ж певна річ, що коли цісарство допускає істнованє різних народностей у своїх границях і кождій дає свободу уживання мови і право до вихованя в рідній мові, то не сьміє відмовити сього права й Італійцям. Де-ж і як мають вони побирати ту науку, коли італійські курси в Інсбруці спинені у своїм конечнім розвитку, а дипльоми італійських університетів не мають в Австрії закон-

ного значіння? Кінець кінців треба оснувати в монархії італійський університет так само, як існують в ній німецькі, славянські, мадярські. А що се має значити, коли Італійцям обіцяють заснувати університет у Ровереті, а не в Трієсті? Се значило би стільки, як дати їм запевнене, що університет вправді буде заснований, але не мати-ме виглядів на успіх. Цісарство для немногих Італійців певне не видасть багато мільонів, потрібних для запевнення університетови розцвіту. А Роверето зі своїм малим міським бюджетом певне не могло-б до сього причинити ся, як се зробив би Трієст.

Але університет став би осередком ірредентизму! Власне сьому я не вірю. Адже правительство в кождім разі вміло би сьому запобігти. Поживи для ірредентизму достарчають теперішні відносини. Велике число молодих людей, повних огірчення, прибуває в Австрії на студії до Італії, — молоді люди, що ніколи непевні своєї будучини. Вони очевидно роблять пропаганду для ірредентизму між університетською молодіжю Італії. Вони запалюють тут уми і використовують кожду нагоду, аби безнастанно викликати демонстрації.

І так із кождим днем зростає недовіра і неприязний настрій між двома заприятеленими державами. І виглядає, як коли-б Італія заключила альянс із Австрією, щоб опісля тихцем виступати проти неї. Кому вийде се на користь? Певне нікому. Тільки ясне і певне знане фактів може усунути непорозуміння і вказати дорогу, якою треба йти, аби знов не викликати непорозумінь.

Се ціль, яку я зазначив собі беручи перо в руку.

Переклав *М. Лозинський*.

Хроніка і бібліографія.

І. З літератури і науки.

Українські проповіді в Росії.
„Церковний Вѣстникъ“ приніс недавно дрібну, але як на російські порядки, характеристичну звістку про візитацію парохій кременецьким єпископом Амвразієм. Єпископ звізітував (у червні) 48 парафіяльних церков, при чім вибрав такі, в яких єпископи були давно (від 10—50 літ назад), або й зовсім не були. Всі церкви лежать в овруцькім повіті, волинської губернії. По звичайнім привітанню єпископ виголошував до народа коротеньку науку в українській мові, як рідній мові населеня. Цікаво-б знати, чи й інші єпископи на Україні схотять солідаризувати ся з єп. Амвразієм та чи разом із ним поручать і своїм підвладним виголошувати проповіді по українськи?

В.

Яка мова стане світовою?
Як відомо, деякі люди заходять ся вже здавна коло того, щоб утворити таку штучну мову, якої

можна-б легко кожному вивчити ся і яка могла-б через те стати інтернаціональною та служити всім народам для взаїмного порозуміваня. Інші виказують, що лише жива мова може стати інтернаціональною, а жадна штучна не може мати ніяких виглядів навіть на слабій успіх. Обі сї думки стирають ся з собою досить живо, хоч на наш погляд лише друга варта дійсної уваги. Ось і тепер появили ся майже рівночасно дві праці, що розбирають се питанє. Перша надрукована в „Bulletin de la classe des sciences“ (1904, 3, ст. 25 і д. вид. „Académie royale de Belgique“) п. н. „Latin sans flexion de Peano comme langue internationale de l'avenir“, була виголошена на засіданю академії членом П. Манзіоном. На думку автора в минувшині три мови відгравали ролю інтернаціональної: грецька на сході від часів Александра Великого аж до пізних середніх віків; латинська на заході від часів Цезара аж поза 17 столітє; французька в ве-

ликій частині Європи в 18 і 19 століттю. На все жадна з тих мов не могла вкорінити ся; клясична грецька мова була за важка; латинська стала важкою в часах ренесансу, коли вчені захотіли завести мову Цицерона в уживанє; перевага французької мови зникла з хвилею упадку політичної могутности Франції. Нині послугують ся великі нації, задрісні на свої ідіоми, і в науці і в звичайнім житю своїми власними мовами. Через те зникла надія, аби вчені рїжних народів захотіли ще брати латинську або грецьку мову за інтернаціональну, яких дух так противний духови новочасних мов; але так само наслідком ривалізації не можна прийняти й французької, німецької або англійської мови. Іншими словами: живої інтернаціональної мови не може бути в будучности, але можна надїяти ся на штучну, коли на неї згодить ся міжнародній звязок академій. Дальше вичисляє бельгійський учений дотеперішні проби утворити інтернаціональну мову і вказує, що нею може бути латина без флексії, винайдена 1903 р. Пеаном. Сей учений туринський повідкидав не лише закіпчення відмінків, чисел (одничного й многого), родів і осіб, але й часів і видів (modus). Засіб слів латинський, зглядно новолатинський; усі слова незмінні; конструкція їх така, як новолатинських мов. Латина без флексії, се остаточна ціль природного лінгвістичного розвитку; в середніх віках дістала латина і через неї новочасні мови аналітичну синтаксу; Пеано йде в тім напрямі ще дальше, очищуючи старинну римську мову від непотрібного

балаєсту закінчень і зводить її граматику до можливо найпростішого стану. Звідси висновок Манзіона, що латина Пеана стане інтернаціональною мовою.

На цілком иньшій становіщі стоїть автор другої праці: *Die Tauglichkeit und die Aussichten der englischen Sprache als Welt-sprache vom Standpunkte der Sprachwissenschaft und Sprachstatistik, von Otto Will*. Він вважає неможливим, аби яка будь штучна мова могла стати інтернаціональною, але не відмовляє сього права живим. Опісля вичисляє також найважнійші проби утворення штучної мови і говорить про мови, що були або є інтернаціональними, але обмежаєть ся властиво європейськими культурними народами. Далі подає автор нарис розповсюднення мов англійської, німецької, російської, французької, еспанської й італійської від XVI ст. Приріст для німецької мови йде з 10 на 75 мільонів, для англійської з 4 на 123, для російської з 3 на 84. Опісля переходить іще причини, які впливали на ширенє мов корисно або некорисно, а в остатнім розділі розглядає головні мови в язиково-наукового становища.

Нас не тикає безпосередно ні одна, ні друга теорія, тому можемо спокійно чекати, доки одна з них не побідить, коли в загалі може побідити. Нам дивно одначе, що жадеп автор не впав на думку допустити ще одну евентуальність: полишити такий стан, як був до тепер стільки століть, де висувала ся на чоло народів то одна, то друга мова і ставала частинно інтернаціональною, при чім і иньші мови не були за-

сувані в кут. На нашу думку воно буде так і далі. В.

Соті роковини уродин М. Максимовича. Д. 3 вересня цього року минуло сто літ від того часу, коли вродився відомий український учений М. Максимович. Його рід належав до тих освічених українських родин, яких імена записала наша історія XVII ст. Покінчивши новгород-сіверську гімназію він записався на університет у Москві, де студіював зразу літературу, а потім перейшов на фізично-математичний відділ. В 1827 р. дістав за дисертацію „О системахъ растительнаго царства“ ступень магістра, а незабаром по тім став звичайним професором ботаніки на університеті в Москві. При кінці 20-тих і з початку 30-тих років став членом кружка московських письменників і брав живу участь у російській журналістиці. В 1834 р. засновано в Києві університет і тут ботаніка Максимовича покликали на катедру російської літератури і разом на уряд першого ректора. Однак кілька літ опісля, присилуваний недугою, М. покинув університет і жив відлюдно в своєму невеличкому хуторі на „Михайловій горі“ біля Канева. В 1873 р. він помер. В його науковій діяльності видно широку всесторонність і продуктивність. Він займався природничими науками і етнографією, історією літератури і фільольогією, історією і археологією. Та найбільшою його заслугою було видане українських народніх пісень („Украинскія народныя пѣсни“) в рр. 1827, 1834 і 1849, що мали великий вплив на Гоголя і Пушкіна. Крім того переклав він по

українськи „Слово о полку Ігоря“, деякі „Псалми Давидові“ і написав декілька оригінальних стихотворів. В 40-вих роках брав участь у роботах київської „Комісії для розбора древныхъ актовъ“, а також за його ініціативою організувалося в Києві історичне товариство Нестора-літописця, про що він мріяв іще в 30-тих роках. Тому то, шануючи пам'ять свого ініціатора, товариство Нестора відсвяткувало соті роковини його уродин особним засіданєм і декількома рефератами (В. Науменко, А. Максимовичъ, какъ етнографъ, А. Лобода, Заслуги М. А. Максимовича въ области языка и словесности, П. Голубовский, Историческіе труды М. А. Максимовича). Кр.

II. Нові книжки.

Матеріали до українсько-руської етнології. Видане етнографічної комісії за редакцією Хв. Вовка. Том. VII. Гуцульщина. Написав проф. Володимир Шухевич. Четверта часть. У Львові, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 272, 8⁰.

Chronik der ukrainischen Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. Jhrgg. 1904. Heft I. N. 17. Bericht für das Jahr 1904. Львів, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 64, 8⁰. Ціна 1 кор.

Українсько-руські наукові курси вакаційні 1904 р. уряджені у Львові Товариством прихильників української літератури, науки і штуки. У Львові, 1904. Накладом Товариства. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 16, 8⁰ + III таблиці.

Іван Левицький. Хмари. Повість. Перше повне виданє. (Белетристична Бібліотека. Ч. 67—68). Львів, 1904. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 532, 8°. Ціна в оправі 4.80 кор. — Про сю нову книжку В. С. подаємо передне слово, надруковане до неї:

Гарна повість Івана Левицького „Хмари“ вийшла перший раз друком у Києві ще 1874 р. в збірнику його творів п. н. „Повісті Івана Левицького“ (ст. 3—335). Написана вона була швидше, бо вже 1873 р. надруковано з неї частину п. н. „Новий чоловік“ у „Правді“, ч. 3—9. („Новий чоловік“ і „Запорожці“ вийшли того-ж року у Львові ще й окремою відбиткою). В 1874 р. надруковано знов у „Правді“ (ст. 292—297) один епізод із „Хмар“ п. н. „Екзамен“, який був пропущений у київськiм виданю. Не сповна десять літ пізнійше надруковано значно більший відривок із „Хмар“ у „Зорі“ (1883 р. ч. 7—15) п. н. „Воздвиженський і Дашкович“. Другого видання дочекала ся повість Івана Левицького аж 1890 р. (в Галичині першого), де вона вийшла як XXXV том „Бібліотеки найзнаменитших повістей“ в додатку до „Діла“. Отсе друге виданє ріжнило ся від першого київського лиш дуже мало: дещо автор попропускав у ньому, а дещо додав, хоч не багато, коли не числити друкованого в „Правді“, „Екзамену“. Пізнійше були проби видати сю повість іще раз у Росії, але цензура заборонила і навіть тепер не пропустила, коли в Києві почало виходити збірне виданє всіх творів поважаного ав-

тора. Супроти того постановила „Видавнича Спілка“ видати „Хмари“ своїм накладом у Львові. На просьбу „Видавничої Спілки“ автор поробив іще деякі зміни в повісти, а надто прислав три нові, недруковані ще ніде розділи (XIII—XV). Супроти того виданє наше, хоч третє з ряду, являєть ся першим повним виданєм повісти, що ми й зазначили на титуловій картці, та на що звертаємо увагу читачів. Дрібних поправок та змін у сiм виданю є доволі багато. В. Г.

Іван Тургенєв. Муму. З російського переклав І. Г. (Літературно-наукова Бібліотека. Ч. 87). У Львові, 1904. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 52, 16°. Ціна 30 сот. Ся перлина російської новелістики давно здобула собі заслужене признанє у всесвітній літературі. Зі звичайним Тургенєвським майстерством змальовано тут образок із кріпацьких відносин у Росії, де нетямуча пані без найменшої застави рішає про долю піддаєних, розбиває їх житє і ще й уважає себе бідною мученицею. І.

Олекса Стороженко. Оповідання II. (Літературно-наукова Бібліотека. Ч. 91—92). У Львові, 1904. Накладом укр.-руської Видавничої Спілки. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка. Ст. 204, 16°. Ціна 1.10 кор. Зміст: 1) Се така баба, що чорт їй на шахових вилах чоботи оддавав. Ст. 1—9. — 2) Вчи лїнивого не молотом, а голодом. Ст. 10—15. — 3) Не впусти рака з рота. Ст. 16—17. — 4) Два брати. Ст. 18—26. — 5) Лучше нехай буде злий, ніж дурний. Ст. 27—33. — 6) Ро-

зумний бреше, щоб правди добути. Ст. 34—40. — 7) Дурень. Ст. 41—57. — 8) Жонатий чорт. Ст. 58—64. — 9) Скарб. Ст. 65—75. — 10) Три сестри. Ст. 76—93. — 11) Голка. Ст. 94—108. — 12) Закоханий чорт. Ст. 109—156. — 13) Сужена. Ст. 156—174. — 14) Чортова коршма. Ст. 175—185. — 15) Мірошник. Ст. 186—204. — Огея нова книжечка оповідань О. Стороженка, в якій їх зібрано аж п'ятнацять, як і давнійша видана в сій самій Л. Н. Бібліотеці, а в якій надруковано два оповідання, надаєть ся дуже як легка лектура для відпочинку, або як лектура для розривки по читальнях та лектура для заохоти тих, що вивчили ся читати, але ще не можуть брати ся за важкіші книжки. Зміст оповідань приспособлений все до селянського світогляду, тому можна сї оповідання поручувати селянам, як книжечку для розривки.

В.

На вичну пам'ять Котляревському. Литературний збірникъ. (Видавництво „Викъ“). У Києви, 1904. Друкарня Петра Барського. Ст. 510+XII, вел. 8°. Ціна 3.50 руб.

Михайло Грушевський. Оповідання. (Видавництво „Викъ“. Ч. 13.) У Києви, 1904. Зъ друкарни Петра Барського. Ст. VIII+148, 8°. Ціна 35 коп. Зміст: 1) Від автора. Ст. III—IV. — 2) Од видавництва. Ст. V—VII. — 3) Бех-аль-Джуғур. Ст. 1—20. — 4) Бідна дівчина. Ст. 21—43. — 5) Неробочий Грицько Кривий. Ст. 44—79. — 6) Історія одної почи. Ст. 80—112. — 7) Ясновельможний сват. Ст. 113—147.

Сильвестер Яричевський. Пестрі звуки. Поезії. Чернівці, 1904. Накладом Миколи Грабчука. З друкарні акц. товариства „Австрія“. Ст. 160, мал. 8°. Ціна в оправі 2.30 кор. Зміст: 1) Невисьпівані пісні. Ст. 5—24. — 2) Пестрі звуки. Ст. 27—78. — 3) Наддупайські мельодії. Ст. 81—92. — 4) Вітчизні. Ст. 95—128. — 5) Поеми. Ст. 131—144. — 6) З чужого вільника. Ст. 147—157. — Недавно вийшли сього самого автора аж дві книжечки оповідань, а тепер з'являєть ся третя, найбільша з них, віршів, писаних у різні часи, тому й не однакóвої вартости, між якими одначе є не мало повних сьвіжости й правдивої поезії. Часть доходу з розпродажі книжочки призначена на будову театру у Львові і на народивий фонд.

В.

Історія Боротьби Віри з Наукою. Написав Дж Дренер. Переклав із 21-ого англійського видання М. Павлик. 2-ге українське видане. Коштом Ярослава Федорчука. Львів, 1904. З друкарні Удїлової. Ст. 276, 8°. Ціна 1 кор.

Подрібний розклад материялу наукового уложеній на місяці для усіх категорій шкіл устрою сїльського з язиком викладовим руским затверджений розпорядженєм ц. к. Ради шкільної окружної з дня 28 червня, 1904, ч. 1985. Зібрав і видав Антін Петрина, управитель школи. Долина, 1904. Накладом автора. З печатні ОО. Василяца в Жовкві. Ст. 28, маłego фолія.

Звіт дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за рік шкільний 1903/4. Накладом фонду наукового. У Львові, 1904. З друкарні Наук. Тов. ім. Шевченка.

Ст. 88, 8^о. Зміст: 1) Забави і гри рухові. Зладив І. Боберський. Ст. 1—33. — 2) Урядова часть. Ст. 37—88. — Ми бажали, як кожного року, подати в нашій журналі важніші дані з українських гімназій, але на жаль не дістали з ніякої гімназії справозданя (навіть повисше дістали ми від приватної особи), тому й не зробили того. Видно, що наші дирекції гімназій не журяться тим, що хто має знати про їх заклади так, як і значна часть письменників і видавців не журить ся про те, аби про їх твори були оповістки в журналах і не присилають їх. Та се мабуть більша їх шкода. як журналу. *В.*

Унів і єго монастирі. На підставі народних переказів, старих грамот та жерел історичних оповів Іван Буцманюк. Жовква, 1904. Печатня ОО. Василян. Ст. 116, 8^о. — Хоч автор сеї брошурки вже в титулі відкликаєть ся на всякі жерела, то написав її так некритично — особливо давнійший період — що з жерел і сліду не видно. Синтаксіс автора знов такий чудний, що може послужити знаменитим матеріалом для студії про те, як не належить писати. *В.*

Посланіє пастырське Андрея Шептицького, Митрополита Галицького, Архієпископа Львівського, Єпископа Каменця Подільського до Всечестного Духовенства єпархій. О квестіи соціальной. Жовква, 1904. Печатня ОО. Василян. Ст. 72, 8^о.

Посланіє пастырське Андрея Шептицького, Митрополита Галицького, Архієпископа Львівського, Єпископа Каменця Подільського до Духовенства и вѣрныхъ своихъ єпархій о Пренепорочномъ Зачатю

Пресвятой Богородицѣ. Жовква, 1904. Печатня ОО. Василян. Ст. 52, 8^о.

Якдістникъ ѿлі собраніє акадеістѣвъ. (Видавництво чина св. Василя В. в Жовкві. Кн. XX). Жовква, 1904. Печатня ОО. Василян. Ст. 416, 16^о.

Святе Письмо Господа нашого Ісуса Христа. Мовою русько-українською. У Відлі, 1904. Виданіє британського і заграничного біблійного товариства. З друкарні Гольцаузена. Ст. 460, мал. 8^о. Ціна в оправі 30 сот. — Новий завіт вийшов був 1901 р. фонетичною правописею і гражданкою, про що ми згадували свого часу; тепер вийшло те саме виданіє кирилицею, якого давнійший паклад уже вичерпаний. Хто отже хоче мати лише новий завіт, а не ціле Святе Письмо, може до впадоби вибирати собі сей або инший друк. *В.*

Книга Псалмів. З церковнословенської на мову руско-українську дословно переложена Відень, 1903. Накладом А. Гольцаузена. З друкарні А. Гольцаузена. Ст. 150, мал. 8^о. Ціна 20 сот. в оправі. Переклад псалмів вийшов також у двох виданях: одно гражданкою і фонетичною правописею, друге (ще 1900 р.) кирилицею і етимологічною правописею. *В.*

Праці Українців у чужих мовах. Перед кількома тижнями вийшла в Києві отся нова книжка: А. Е. Крымській. Филологія и Погодинская гипотеза. Даеть-ли филологія малѣйшія основанія поддерживать гипотезу г. Погодина и г. Соболевскаго о галицко-волинскомъ происхожденіи малоруссовъ? I—IV. Разборъ об-

щихъ историко-филологическихъ данныхъ и обзоръ письменныхъ памятниковъ старо-кіевскихъ. Оттискъ изъ журн. „Кіевская Старина“. Кіевъ, 1904. Ст. XXXVI + 114, 8°. Книжка ся цікава для всіх, хто займаєть ся українською історією, мовою і літературою. Вступ написанъ тепер і не був друкований в „К. Ст.“

В „Sprawozdaniu dyrekcji s. k. gimnazjum w Samborze“ надрукована стаття Філ. Колесси п. н. „Układ Pamiętników Ksenofonta o Sokratesie.“

Die Heilung der Tuberkulose mittels des Sonnenlichtes. Von D. Dmyterko, Lehrer an der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Tarnopol (Galizien). Lemberg, 1904. Buchdruckerei der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften. Ст. 16, мал. 8°.

Переклади з української мови. „Археологическая лѣтопись Южной Россіи. Журналъ, посвященный южно-русской старинѣ“, що виходить другий рік у Києві під редакцією директора київського музею старинностей д. М. Біляшевського, надрукувала в останнім випуску (1—2, ст. 19—30): „Замѣтки по исторіи русскаго искусства в старой Польшѣ (этнографической)“ п. М. Грушевської (порів. „Записки“ т. LI).

New-Yorker Staats-Zeitung надрукувала в фейлетоні з 9 серпня в перекладі оповіданє д-ра І. Франка: „Хома з серцем і Хома без серця.“

В „Юж. Запискахъ“ (ч. 36) надруковане оповіданє Т. Бордуляка: „Дай Боже здоровья королю“ в перекладі Я. Біловодського.

Ukrainica в чужих виданях.

В николаївській газеті „Южная Россія“ (ч. 200, з 4/VII) надрукована рецензія д. Гр. Сьогобочного на нове оповіданє М. Коцюбинського „Fata morgana“.

„Археологическая лѣтопись южной Россіи“ (вип. 1—2) надрукувала статейку п. н. „Наукове товариство ім. Шевченка во Львовѣ“ (ст. 46—48).

Одеський тижневний журнал „Южныя Записки“ надрукував у 35 ч. статю А. Ірпенського п. н. „Литовскій алфавитъ и малорусская литература“, в якій висловляє надію, що по знесеню заборони литовської азбуки прийшла черга й на знесенє указу з 1876 р. для української літератури, чого правительство певно не забуде.

В 35 і 37 ч. надруковані ще статі: М. Могилянського, Земельная спекуляція въ Черниговской губерніи, та В. Бертенсона: Сельское хозяйство въ Подольской и Волынской губ.

В 37 ч. надрукована невеличка стаття Бориса Пузіса п. н. „Школьное дѣло въ Кіевской губерніи“.

В 38 ч. „Юж. Записокъ“ надрукована стаття С. Русової п. н. „Литературная замѣтка“, що є рецензією на альманах „На вічну память Котляревському“. Там же є ще рецензія Г. Сьогобочного на „Святе Письмо“ в перекладі Куліша, Левицького і Пулюя і Русової на брошурку „Народная украинская литература“ Дорошенка.

Штокгольмський дневник „Aftonbladet“ надрукував у виданю з дня 3 серпня одну статю п. н. „En hälsning fran ett bortglömdt-folk“, а в виданю з дня 20 серпня другу п. н. „Ett folk som vägrar

att dö", в яких говорять ся про наші культурні й політичні відношини та про анкету, уряджену редакцією „Ruth. Revue“ в справі указу з 1876 р.

Про сей указ помістили ще статі барцельонська часопись „Jovenut“ н. н. „Els Ruthenis“ та англійська „The Anglo-Russian“ н. н. „The Ruthenians“.

„Berliner Zeitung“ надрукувала дня 16 серпня статю посла до німецького парламенту Герляха н. н. „Russland und die Ruthenen“.

В Петербурзі вийшла накладом „Галицко-Русского Благотворительного Общества“, якого головною задачею є „оказывать всякаго рода нравственную и матеріальную поддержку русскимъ Галичанамъ“ (§. 1 статута) велика форматом, але дуже маленька змістом брошура: О современномъ раздвоеніи культурныхъ и направленийъ общественной жизни „Галицкой Руси“ (чомусь у курячих лапках!) Іосифа Николаевича Ливчака. СПетербургъ, 1903. Пушкинская скоропечатня. Ст. 16, вел. 8°. Се бесіда виголошена автором на „торжественномъ собраніи“ згаданого товариства. Нам дуже жалеть тих, що мусіли сеі бесіди слухати, а ще більший тих, що мусять її читати. На доказ вистане кілька цитатів. По 48-ім році м. н. настав у нас великий літературний рух, а „всѣ галицко-русскіе книги, печатавшія ся даже на казенный австрійскій счетъ въ Вѣнѣ или Львовѣ, безъ всякаго затрудненія свободно читались и понимались и въ Петербургѣ и въ Москвѣ и Калугѣ“. Се було не на руку австрійському правитель-

ству, тому воно „стало усердно изыскивать всевозможныя мѣропріятія для искусственнаго обособленія литературнаго галицко-русскаго языка“ та „въ видахъ искаженія малорусскаго нарѣчія“ і в кінці завело фонетичну правонись „не взирая на представленный Императору всенародный протестъ, скрѣпленный 50-ю тысячами подписей“ (на сім місці автор замовчує „благоразумно“ цифру 3,000 000 Русинів у Галичині). В загалі австрійське правительство не пізнало ся на галицьких москвофілах і переслідує (!) їх до тепер, хоч не знати за що, бо вони як були, так і „въ будущемъ — кажутъ — останемъ непоколебимо вѣрными нашему Августѣйшему Австрійскому Монарху и Свѣтлѣйшей династии Габсбурговъ“. Звідки така нелюбов до москвофілів, автор не вияснює, він подає лише, що в 1866 р. появилася в „Словѣ“ статя з заявою національної єдності з Москалями, „произведшая громадную сенсацію не только въ Австрии, но и во всей Европѣ“ та „удручающее впечатлѣніе какъ на поляковъ, такъ и на Австрійское правительство“ і дає до зрозуміння, що від тоді австр. правительство „сочло вполне благоразумнымъ направить всѣ свои усилія съ одной стороны къ подавленію и уничтоженію партіи старорусской, а съ другой къ поощренію и усиленію партіи младорусской“. Бідних москвофілів від тоді засилають на Мазури, не дають посад, при виборах до сойму і парламенту не „стѣсняются никакими нарушениями законовъ, чтобы не допустить выбора т. н. москвофиловъ“, але вони не „находя ника-

кої ни правственої, ни матеріальної підтримки и звнѣ“ (а якже виконує ся статут Г. р. О—а?) борють ся „геройськи“ — і такі инші небилці, та аби їх вичислити, треба-б переписати цілу брошуру. Коли додати до того, що ми звемо ся все „сепаратисты“, наша мова „жаргонъ“, всі наші ідеали „сумасбродныя ватѣи“, та що всі Росіяни, прихильні нам, се „руські космополиты“, а „весь культъ русскаго космополитизма есть результатъ неомыслия“, то будемо мати образок „галицько-русскаго ученаго“, що забрав аж у Петербург пописувати ся дурницями. хоч міг се дуже добре зробити хоч би і в Пацикові в ярмарковій буді, де бодай би оцінено належно його умове напружене.

В „Чтеніяхъ въ имп. общ. Исторіи и древностей російскихъ при московскомъ университетѣ“ (кн. II і III за сей рік) надрукована: Исторія Русской Церкви. Томъ первый, Періодъ первый Киевскій или домонгольскій Вторая половина (перша половина вийшла давнйше). Дѣйств. Члена Е. Е. Голубинскаго. Отся величезна (друга половина має близько 1000 ст. друку) і незвичайно ґрунтовна праця повинна бути в кожного, хто займаєть ся нашою історією і в загалі культурою, а надто кождий інтелегентний сьвященник повинен із нею познайомити ся докладно, коли хоче мати повний образ розвою нашої церкви в домонгольській добі.

В Кракові вийшла невеличка брошурка п. н. Рокусіе. Uzupełnienie dawniej ogłoszonego dzieła ś. p. Oskara Kolberga. Z rękopisów pozgonnych wydał dr.

Stanisław Zdziarski. Kraków, 1904. Osobne odbicie z Materiałów Komisji antrop. archeol. i etnogr. T. VII, dz. II. Akademii Umiejętności w Krakowie. Ст. 32, 8°. Нових матеріалів, незаних іше в друку, нема в сій брошурі.

В Будапешті вийшла брошурка п. н.: Az észak karpátmenti hegyvidéki nép gazdasági helyzetének javítására irányuló állami segítő akció hat évi működésének ismertetése. A m. kir. földművelésügyi minister megbízásából összeállította Kazy József. Budapest. 1904. (Огляд шестилітньої діяльності державної запомогової акції коло піднесеня економічного стану людности північно-карпатського підгір'я. З порученя уг. кор. міністра рільництва зложив Осип Казій).

В Муикачі вийшла знов книга Легоцького, Русина з роду п. н.: A beregmegyei göröszertartásu katholikus lelkészségek története a XIX sz. végeig. Irta Lehoczky Tivadar. Munkács, 1904. (Історія грек. кат. парохій у берез. столиці до кінця XIX ст. Написав Л. Т.).

Недавно вийшов із друку і був предложеній конгресови в Амстердамі: Bericht des Central-Komitees der Revolutionären Ukrainischen Partei für den internationalen sozialistischen Kongress in Amsterdam. Lemberg, 1904. Verlag der R. U. P. Druck der National Druckerei. Ст. 16, 8°. В брошурці говорить ся (по дорозі сказати: не дуже клясичною німеччиною) про діяльність Р. У. II. почавши від 1900 р. до половини 1904 р., про видавництва партії, їх розширенє і ин.

В Берліні вийшли дві праці, цікаві для тих, що слідають за роз-

витком штунди. Перша з них, се: A. Stefanowitsch, Aus der Arbeit unter den Stundisten. (Hefte zum christl. Orient. 3.) Berlin, Deutsche Orient-Mission. Ціна 30 фен. Друга праця зветь ся: Christophilos, Ein Blatt aus der Geschichte des Stundismus in Russland. (Hefte zum christl. Orient. 6.). Тамже. Ціна 20 фен. **В.**

Annales des Sciences Politiques помістили за марець с. р. статю М. Лера п. з. „En Galicie. Noblesse polonaises et paysans ruthenes“. Із сеї статі віє дух польського шляхтича. Автор пише про нужду галицького мужика, але заразом силкуєть ся зняти вину зі шляхти, доказуючи, що жерелом сеї нужди лише збіг політичних, релігійних та соціальних обставин. **М. М.**

III. Театр і штука.

3 вистав. Юліян Панкевич виставив у сальоні товариства „Przyjaciół sztuk pięknych“ два портрети і 3 краєвиди рисовані углем. **І. Т.**

Будова українського театру у Львові. На першім засіданю галицького сойму, що було 30 вересня, поставлено також справу субвенції на будову українського театру у Львові. Коли субвенція буде признана, але в такім процентовім відношеню до субвенції на будову польського театру, як се дієть ся в субвенціями на всякі иньші польські і українські цілі, то ледви буде з чим зачинати будову.

Артистична часопись. Незадовго почне виходити у Львові нова часопись п. н. „Артистичний Вістник“, посвячена музиці, малярству, різьбарству і иньшим красним штукам. Часопись буде видавати спілка, що заснувала ся перед кількома днями. Крім статей будуть у часописи містити ся також репродукції творів наших артистів і композиції наших музиків, остатні в формі додатків. **В.**

IV. Від Редакції.

Р. П. з Дрогобича. Дякуємо. Не йде. **В. М. Сколе.** Непридатне.

